

TURKSE JONGEREN

Verslag van een vooronderzoek

M.J. Danz / R.W.M. Gründemann / D. Koopman

Nederlands Instituut voor Praeventieve Gezondheidszorg

NIJG-TO

Leiden

Vakgroep Arabisch, Nieuw Perzisch, Turks en Zuid-Semitisch
Rijksuniversiteit Leiden

ZYG
019 ②

TURKSE JONGEREN

UxL

249
D 19
②

TURKSE JONGEREN

Verslag van een vooronderzoek

Psycho-sociale problemen van Turkse adolescenten; rapport 4

BIBLIOTHEEK NEDERLANDS INSTITUUT
VOOR PRAEVENTIEVE GEZONDHEIDSZORG TNO
POSTBUS 124, 2300 AC LEIDEN

M.J. Danz

R.W.M. Gründemann

D. Koopman

IBIS

STAMBOEKNUMMER: 274/000

Nederlands Instituut voor Praeventieve Gezondheidszorg

Leiden

Vakgroep Arabisch, Nieuw Perzisch, Turks en Zuid-Semitisch

Rijksuniversiteit Leiden

mei 1986

Nederlands Instituut voor
Praeventieve Gezondheidszorg TNO
Wassenaarseweg 56
Leiden

Postadres:
Postbus 124
2300 AC LEIDEN

Telefoon: 071-170441
M.i.v. 2-6-1986 071-178888

Deze uitgave is te bestellen door het overmaken van f 26,75
(incl. BTW) op postrekening 20.22.77 van het NIPG/TNO onder
vermelding van bestelnummer 86005.

ISBN 90-6743-084-6

© 1986 Nederlands Instituut voor Praeventieve Gezondheidszorg TNO
Publikatienummer 86005
Foto kافت: Robert de Hartogh, Rotterdam

Voor de rechten en verplichtingen van de opdrachtgever met betrek-
king tot de inhoud van dit rapport wordt verwezen naar de Algemene
Voorwaarden van TNO.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, openbaar gemaakt
en/of verspreid door middel van druk, fotocopie, microfilm of op
welke wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van
het NIPG/TNO.

INHOUD

	blz.
VOORWOORD	I
1. INLEIDING	1
2. TURKSE JONGEREN IN NEDERLAND EN WEST-DUISSLAND. DE ONDERZOEKSLITERATUUR	4
2.1 Zes publikaties	4
2.1.1 Weische-Alexa (1977). Sozial-kulturelle Problemen junger Türkinnen in der Bundes- republik Deutschland	5
2.1.2 Berg (1978). Ausländische Arbeiterjugend in Familie, Schule und Beruf	7
2.1.3 Eppink, Hartman-Eeken & Vreede-de Stuers (1979). Turkse en Marokkaanse jongeren in Nederland	9
2.1.4 De Wild & de Lange (1981). Buitenlandse jongeren in het Utrechtse vormingswerk voor werkende jongeren	11
2.1.5 Kusters (1982). De onderwijssituatie van de Turkse en Marokkaanse jongeren in Nij- megen	13
2.1.6 Stüwe (1982). Türkische Jugendliche; eine Untersuchung in Berlin-Kreuzberg	14
2.2 Samenvattende bevindingen	15
2.2.1 Onderzoeksgegevens over Turkse meisjes .	16
2.2.1.1 Achtergrondkenmerken	16
2.2.1.2 Opleiding en beroep	19
2.2.1.3 Vrije tijd en gezinsverhoudingen	21
2.2.2 Onderzoeksgegevens over Turkse jongens .	23
2.2.2.1 Achtergrondkenmerken	23
2.2.2.2 Opleiding en beroep	25
2.2.2.3 Vrije tijd en gezinsverhoudingen	26
2.2.3 Samenvatting	28
2.3 Konklusie	29

	blz.
3. PROEFINTERVIEWS MET TURKSE JONGEREN	34
3.1 De proefinterviews	34
3.1.1 De respondenten	35
3.1.2 De interviewers	37
3.1.3 De interviewsituatie	38
3.1.4 De verzamelde informatie	39
3.2 De informatie	40
3.2.1 Achtergrondkenmerken	41
3.2.2 Opleiding en beroep	41
3.2.3 Vrije tijd en gezinsverhoudingen	45
3.2.3.1 De situatie van de meisjes	45
3.2.3.2 De situatie van de jongens	47
3.2.4 Zorg en hulpverlening	49
3.2.5 Samenvatting	51
3.3 Konklusie	52
4. JONGEREN IN TURKIJE. DE ONDERZOEKSLITERATUUR	55
4.1 Vier publikaties	55
4.1.1 Gökçe (1971). Gecekondü Gençliđi (jonge- ren uit krottenwijken)	57
4.1.2 Atalay (1979). Köy Gençliđi üzerinde Sos- yolojik bir Arařtırma (een onderzoek naar de dorpsjeugd)	59
4.1.3 Tezcan (1981). Kuřaklar atıřması (Het generatiekonflikt)	61
4.1.4 Ekři (1982). Gençlerimiz ve Sorunları (Onze jongeren en hun problemen)	63
4.2 Samenvattende bevindingen	66
4.2.1 Achtergrondkenmerken	67
4.2.2 Opleiding en beroep	70
4.2.3 Vrije tijd en gezinsverhoudingen	76
4.2.4 Samenvatting	84
4.3 Konklusie	89

	blz.
5. NABESCHOUWING	92
5.1 Opleiding en beroep	92
5.2 Vrije tijd en gezinsverhoudingen	99
5.2.1 De situatie van de meisjes	99
5.2.2 De situatie van de jongens	103
5.3 Zorg en hulpverlening	105
LITERATUUR	107
BIJLAGEN	109

VOORWOORD

In 1984 heeft het Nederlands Instituut voor Praeventieve Gezondheidszorg/TNO in samenwerking met de sectie Turks van de vakgroep Arabisch, Nieuw Perzisch, Turks en Zuid-Semitisch van de Rijksuniversiteit Leiden een begin gemaakt met een omvangrijk onderzoek naar de leefsituatie van Turkse adolescenten in Nederland. Het doel van dit onderzoek is inzicht te krijgen in aard en omvang van de problemen, waarmee deze jongeren worden gekonfronteerd. Voor deze studie is op voordracht van het Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur een subsidie beschikbaar gesteld door het Praeventiefonds.

Om beter zicht te krijgen op de aanpak die een dergelijke studie vereist, is een vooronderzoek gehouden. Op basis van dit vooronderzoek is aan het onderzoeksinstrument een definitieve vorm gegeven en is een onderzoeksprocedure uitgewerkt, die zo goed mogelijk op de doelgroep is afgestemd.

Een aantal onderdelen van dit vooronderzoek leverde informatie op waarvan kan worden aangenomen, dat er bredere belangstelling voor bestaat. Over deze onderdelen wordt in dit deelrapport gepubliceerd.

Eerst wordt een overzicht gegeven van onderzoekspublikaties over de situatie van Turkse jongeren in West-Europa.

Daarna volgt het verslag van exploratieve gesprekken, die met Turkse jongens en meisjes zijn gevoerd ten behoeve van de uitwerking van het onderzoeksinstrument.

Vervolgens wordt, op basis van Turkse onderzoeksverslagen, een beeld gegeven van de situatie van Turkse jongeren in Turkije.

Tenslotte wordt in een nabeschuiving een geïntegreerd beeld gegeven van de bevindingen.

1. INLEIDING

In het algemeen valt te signaleren dat er grote belangstelling is voor de leefsituatie van de 'tweede generatie buitenlanders'. Deze belangstelling is mede het gevolg van signalen die door mensen die in hun werksituatie met deze jongeren in aanraking komen, worden gegeven. Het zijn vooral de hulpverleners die in woord en geschrift over hun ervaringen met buitenlandse jongeren vertellen. Zij wijzen erop dat zij bij de hulpverlening problemen ervaren. Deze problemen schuilen enerzijds in het feit dat zij als hulpverleners belemmerd worden door taal- en communicatieproblemen, anderzijds in het feit dat deze buitenlandse jongeren opgroeien in een andere cultuur. Met name over de problemen die samenhangen met het opgroeien in een andere cultuur bestaat behoefte aan informatie van de jongeren zelf.

Dit is voor het NIPG/TNO aanleiding geweest een onderzoek^{*} op te zetten gericht op:

- het verwerven van inzicht in aard en omvang van de psychosociale problemen die Turkse adolescenten in Nederland ervaren alsmede in de ernst van deze problemen;
- het verzamelen van informatie over de behoefte aan en de ervaring met de psycho-sociale hulpverlening en de algemene medische zorg.

Ter voorbereiding van dit onderzoek is een exploratie verricht waarbij langs vier wegen aandacht is besteed aan inventarisatie van probleemgebieden, aan mogelijke onderzoeksinstrumenten en aan werkwijzen bij de selectie en de benadering van de doelgroep.

- een inventarisatie van onderzoekspublikaties over de leefsituatie van Turkse jongeren in West-Europa

* Het onderzoeksvoorstel is als bijlage I in dit rapport opgenomen.

- een inventarisatie van onderzoekspublikaties over de leefsituatie van Turkse jongeren in Turkije
- een inventarisatie van probleemgebieden op basis van gesprekken met en publikaties van deskundigen, die in de beroepspraktijk met Turkse jongeren in Nederland te maken hebben
- een inventarisatie van probleemgebieden zoals die naar voren worden gebracht door Turkse jongeren in Nederland zelf. In dit kader zijn zo'n twintig gesprekken gevoerd met Turkse scholieren, met werkende en niet-werkende jongeren en met werklozen.

Daarnaast zijn bronnen geraadpleegd zoals interviews in kranten en tijdschriften evenals radioprogramma's waarin Turkse jongeren met enige regelmaat aan het woord komen. Bij dit onderdeel van het onderzoek zijn ook vergelijkbare Turkse bronnen geraadpleegd.

Dit rapport is samengesteld uit drie rapporten die eerder in deze reeks zijn verschenen (Danz & Gründemann, 1984a; Danz & Gründemann, 1984b en Koopman, Danz & Gründemann, 1985).

De eerste twee zijn daarbij vrijwel integraal overgenomen (respectievelijk als hoofdstuk 2 en 3). Het derde deelrapport wordt hier echter in een beknopte vorm weergegeven (hoofdstuk 4).

Bij het samenstellen van dat derde rapport hebben wij ons bij de keuze van onderwerpen en bij het bepalen van de mate van gedetailleerdheid mede laten leiden door het feit dat Turkse onderzoekspublikaties in Nederland moeilijk verkrijgbaar zijn. Daarnaast zijn ze door de taalbarrière voor veel geïnteresseerden ontoegankelijk. Het leek ons daarom nuttig niet uitsluitend de thema's te behandelen die in het eigen onderzoek centraal staan, maar ook aandacht te besteden aan onderwerpen die daarvoor maar marginale betekenis hebben. Het beschikbaar maken van relatief ontoegankelijk materiaal was ook de reden om in omvangrijke bijlagen de onderzoekingen systematisch te beschrijven.

Bij het bewerken van dit rapport voor hoofdstuk 4 is het materiaal gereduceerd tot de onderwerpen die direkt van belang zijn voor ons onderzoek. Lezers die meer willen weten over het Turkse onderzoek verwijzen wij naar het derde deelrapport.

In hoofdstuk 5 wordt een geïntegreerd beeld gegeven door de informatie uit de Westeuropese en de Turkse onderzoeksliteratuur in verband te brengen met de bevindingen uit de proefinterviews die met een kleine twintig Turkse jongeren zijn gehouden.

Hier zal ook worden ingegaan op een aantal recent verschenen studies onder Turkse jongeren in Nederland, studies op het moment dat het eerste rapport werd geschreven nog niet beschikbaar waren.

2. TURKSE JONGEREN IN NEDERLAND EN WEST-DUISSLAND. DE ONDERZOEKSLITERATUUR

In dit hoofdstuk wordt een overzicht gegeven van sociaal-wetenschappelijk onderzoek in Nederland en West-Duitsland, waarbij de jongeren zelf als informatiebron hebben gefungeerd. Daarvoor was behoefte aan onderzoeken onder Turkse jongeren of tenminste aan onderzoeken waarbij Turkse jongeren als aparte groep te onderscheiden zijn. Zes studies voldeden aan deze criteria. Drie daarvan zijn in West-Duitsland verricht, drie in Nederland.

In § 2.1 wordt eerst een beeld gegeven van de zes onderzoeken waarbij aan elke studie een aparte subparagraaf besteed wordt. Vermeld wordt hoe de gegevens zijn verzameld en wat de belangrijkste resultaten zijn die door de onderzoeker naar voren worden gebracht.

Tot slot wordt onder het kopje 'opmerkingen' een kort commentaar gegeven waarin het onderzoek wordt geëvalueerd en de conclusies worden gewogen.

De resultaten van de onderzoeken worden met elkaar in verband gebracht in § 2.2.

2.1 Zes publikaties

In deze paragraaf wordt aan zes studies apart aandacht geschonken. Wij schetsen daarbij kort de onderzoeksopzet. Vermeld wordt welke populatie is gekozen en wat de omvang van de onderzoeksgroep is. Ook wordt globaal aangegeven over welke onderwerpen informatie is verzameld en op welke manier dat is gedaan. Bij de weergave van de resultaten blijven wij zo dicht mogelijk bij de presentatie van de auteur. Pas bij de 'opmerkingen' worden deze conclusies gewogen. Nagegaan wordt in hoeverre de gepresenteerde onderzoeksgegevens de uitspraken rechtvaardigen en of er op een juiste wijze gegenerali-

seerd is. De sterke en zwakke punten van het onderzoek worden kort aangestipt.

2.1.1 Weische-Alexa (1977). Sozial-kulturelle Problemen junger Türkinnen in der Bundesrepublik Deutschland

Het doel van de studie van Weische-Alexa is inzicht te krijgen in de wijze waarop Turkse meisjes in West-Duitsland hun vrije tijd besteden. Hiertoe heeft zij 1½ jaar geparticipeerd in een vrijetijdsgroep voor Turkse meisjes in Keulen, een groepsgesprek met een (niet nader aangegeven) aantal Turkse meisjes gehouden en 100 Turkse schoolmeisjes geïnterviewd. Het gaat bij de enquêtes om 21 meisjes uit het beroepsonderwijs en 79 meisjes van de 'Hauptschule'. De enquêtes zijn (waarschijnlijk) klassikaal afgenomen in het voorjaar van 1977.

De vragenlijst was in het Turks gesteld. Het merendeel van de vragen was geprékodeerd, maar er waren ook enkele open vragen. Naast achtergrondgegevens zoals leeftijd, verblijfsduur in Duitsland, herkomst in Turkije en het werken van de ouders, is in de vragenlijst aandacht besteed aan de opleiding in Turkije en Duitsland, beroepskeuze, gezinssituatie, taken in het gezin, luister-, lezen en kijkgedrag, zakgeld, kopen van kleding, activiteiten buitenshuis, de vriendenkring, verloving, vakantie, drinken van alcohol, eten van varkensvlees en opvattingen over vrijetijdsgroepen.

Uit het onderzoek komt naar voren dat deze Turkse meisjes in Duitsland een groot deel van hun vrije tijd thuis doorbrengen. Ze voeren in sterke mate traditionele taken in het gezin uit, zoals het oppassen op broertjes en zusjes en het verrichten van huishoudelijk werk. Bij hun contacten met ouderen staan de traditioneel toegestane activiteiten zoals familiebezoek op de voorgrond. Op grond van de Turkse normen beperken ze zich in hun vrijetijdsgedrag, terwijl ze zich tegelijkertijd spiegelen aan Duitse leef-

tijdgenoten. Vrijetijdsactiviteiten van Duitse meisjes die normaal in het huiselijk gezin kunnen plaatsvinden, zoals TV kijken, radio luisteren en tijdschriften lezen, zijn ook bij de Turkse meisjes populair. Ook de beroepswensen van Turkse meisjes sluiten aan bij die van Duitse meisjes. Gezien de ongunstige opleidingssituatie en de grote jeugdwerkloosheid zullen deze beroepen voor veel meisjes echter onbereikbaar zijn.

Op grond van deze gegevens trekt Weische-Alexa de konklusie dat de situatie waarin Turkse meisjes in Duitsland leven, leidt tot kultuurkonflikten die aanleiding kunnen geven tot identiteitskonflikten. Met name op het 16e en 17e jaar zouden deze het duidelijkst naar voren komen. Op deze leeftijd krijgen Duitse meisjes steeds grotere vrijheden, terwijl Turkse meisjes zich steeds meer moeten beperken en zichzelf tenslotte beperken, hun verlangens onderdrukken en ze zelfs gaan ontkennen. Bij deze crisis ervaren zij nauwelijks steun, omdat ze niet over een echte vertrouwenspersoon beschikken. Hun blijft slechts de aanpassing aan het traditionele patroon. Zij zijn relatief onverschillig ten aanzien van hun toekomst, omdat zij weinig kunnen doen voor een zelfstandige ontwikkeling.

opmerkingen

Het is jammer dat Weische-Alexa niet aangeeft waarop bovenstaande, nogal vergaande, konklusie is gebaseerd. In de enquête treffen we geen vragen aan die kunnen worden opgevat als operationalisaties van de begrippen 'kultuurconflict' en 'identiteitscrisis'. Het kan dan ook niet anders of de resultaten van het groepsgesprek en/of participerende observatie hebben bij deze konklusie een belangrijke rol gespeeld. In het onderzoeksverslag wordt echter nauwelijks aandacht besteed aan deze wijzen van materiaalverzameling. Het is daardoor onmogelijk bovenstaande konklusie te verifiëren.

Het blijft echter de verdienste van Weische-Alexa dat zij er in geslaagd is een goed beeld te geven van het doen en laten van

Turkse (school)meisjes in hun vrije tijd in Duitsland. Bovendien geeft zij een uitgebreide beschrijving van de situatie van Turkse meisjes in Turkije.

2.1.2 Berg (1978). Ausländische Arbeiterjugend in Familie, Schule und Beruf

In dit proefschrift wil Berg vaststellen in hoeverre het sociaal-economische en sociaal-kulturele socialisatieproces (in het gezin) van Turkse kinderen en jongeren in West-Duitsland van invloed is op schoolsucces, beroepswens en keuze van beroepsopleiding. In het kader van deze vraagstelling heeft hij naast het geven van een historische analyse van de politiek ten opzichte van gastarbeid in West-Duitsland en een economische analyse van de situatie in Turkije, een enquête afgenomen bij circa 200 Turkse jongens van 15 tot 18 jaar en hun vaders. Het veldwerk, dat door Berg zelf werd verricht, vond plaats in het gebied Starkenburg in de eerste helft van 1975. De respondenten zijn gekozen uit het reguliere dagonderwijs en het partiële beroepsonderwijs.

In de vragenlijst (gestructureerd) voor de jongeren, kwamen onderwerpen aan bod, zoals herkomst en opleiding in Turkije, opleiding in Duitsland, contacten met Duitse leeftijdgenoten, beroepskeuze en -verwachtingen, verhouding met de ouders, opvattingen ten aanzien van een (Duitse) echtgenote en opvattingen ten aanzien van militaire dienst. In de vragenlijst voor de vaders (eveneens gestructureerd) richtte Berg zich op de herkomst en opleiding van de ouders en grootouders, werkervaringen van de ouders en grootouders in Turkije, de woonsituatie in Duitsland, het bezit van duurzame consumptiegoederen, het migratieproces, werkervaringen van de ouders in Duitsland, de oriëntatie op het thuisland, de verhouding met hun zoon, de opvattingen ten aanzien van een Duitse schoondochter, de opvattingen ten opzichte van de rolpatronen binnen het

gezin en het naleven van religieuze voorschriften.

Op grond van het onderzoek constateert Berg dat het socialisatieproces (in het gezin) van Turkse jongens in Duitsland zich afspeelt in een situatie die gekenmerkt wordt door gebrekkige woonomstandigheden, beroepsdegradatie van de vader, relatief hoge werkloosheid, werkende moeders, veel wisselingen van baan en woonplaats, scheiding van het gezin, sociale en kulturele isolatie, patriarchale familiestructuur, absolute gehoorzaamheid aan de vader, traditionele opvattingen over de rol van de vrouw, terughoudendheid in relaties en traditionalisme.

Met betrekking tot de schoolsituatie signaleert hij dat er onder Turkse jongeren veel gespijeld en verzuimd wordt. Zij bleken gemiddeld ook ouder te zijn dan hun Duitse klasgenoten. (Bij de laatste twee analyses betrof Berg ook de broertjes en zusjes van de respondenten.) Als gevolg van deze factoren verwacht Berg dat veel jongeren de school zonder diploma zullen verlaten of in het beste geval gediplomeerd met een vertraging van circa twee jaar. Berg meent dat de jongeren in hun beroepswens en keuze van beroepsopleiding geen blijk geven van inzicht in de arbeidsmarkt in een hooggeïndustrialiseerde samenleving.

Zijn slotconclusie formuleert Berg als volgt: *"Die zusammenschauende Ausdeutung aller Befunde lässt die Erkenntnis zu, dass türkische Kinder und Jugendliche, beispielhaft ausgewählt für die Million ausländischer Kinder in der BRD, tendenziell eine Generation repräsentieren, deren Los und Schicksal nur mit dem von W. HOFMANN varierten Begriff der Verelendung sprachlich zutreffend gefasst werden kann."* (blz. 258).

opmerkingen

Berg geeft, zoals blijkt uit bovenstaand citaat, een nogal somber beeld van de situatie van Turkse jongeren in Duitsland. Toch heeft hij aan de vaders niet gevraagd hoe zij de situatie van hun zoon beoordelen. Ook aan de jongens zelf (meisjes heeft hij niet geïn-

terviewd) heeft hij niet rechtstreeks gevraagd hoe zij hun eigen situatie ervaren. In de vragenlijsten beperkt Berg zich voornamelijk tot vragen omtrent de feitelijke situatie. De beoordeling van aspecten van deze situatie, de samenhang tussen aspecten en het taxeren van mogelijke effecten neemt Berg zelf voor zijn rekening. De waarde van het onderzoek is hierdoor beperkt, de konklusie van het onderzoek is hierdoor aanvechtbaar.

2.1.3 Eppink, Hartman-Eeken & Vreede-de Stuers (1979). Turkse en Marokkaanse jongeren in Nederland

Het onderzoek van Eppink e.a. moet volgens de auteurs beschouwd worden als een eerste verkenning van de problemen en ervaringen van buitenlandse jongeren. Door middel van de groepsgesprekken en rollenspelen, waarbij de jongeren naar nationaliteit en sexe gescheiden waren, werd informatie verzameld over de leef- en gedachtenwereld van deze jongeren, aandacht besteed aan het bijbrengen van sociale vaardigheden en konkrete hulp verleend. Door problemen bij de werving van jongeren zijn uiteindelijk drie groepen gerealiseerd (oorspronkelijk waren zes groepen gepland), namelijk een Marokkaanse jongensgroep, een Turkse jongensgroep en een Turkse meisjesgroep. De Turkse jongensgroep bestond uit 12 schooljongens van 12-17 jaar. In de Turkse meisjesgroep (14 meisjes) zaten zowel werkende, werkloze (niet-werkende), als schoolgaande meisjes. De leeftijd varieerde van 14 tot 20 jaar. In de Turkse jongensgroep is onder andere aandacht besteed aan het leven in Nederland, de school, vrije tijd, zakgeld en geldbesteding, vriendschap, diskriminatie, toekomst en sociale vaardigheden.

In de Turkse meisjesgroep kwamen onderwerpen aan bod als de situatie "binnen" het gezin (uitgaan, de positie van de oudste en de jongste in het gezin, huwelijk, de positie van de vrouw en de kinderen), relaties met "buiten" (kennis maken met jongens, Neder-

landse vriendinnen, school, werk en kennis van de Nederlandse taal). Zowel in de Turkse jongens- als meisjesgroep kwamen de onderwerpen tot stand in samenspraak met de groep.

Naast de jongerengroepen is in het onderzoek ook aandacht besteed aan de ouders door middel van "intensieve" gezinsbegeleiding. In het totaal zijn 33 gezinnen begeleid, waarvan 21 Turkse.

Bij de gezinsbezoeken is onder andere gesproken over de school en het Nederlandse taalonderwijs, de zorgen over de kinderen, de communicatie met Nederlanders en problemen met de Nederlandse bureaucratie.

De algemene konklusie van het onderzoek is dat Turkse (en Marokkaanse) jongeren niet voldoende zijn ingevoerd in de Nederlandse samenleving. Hun interpretatie van de Nederlandse samenleving is inadekwaat. Hun gedrag kan op Nederlanders overkomen als onbeholpen of zelfs onbeschoft.

Door hun onbekendheid met de eisen en de structuur van de Nederlandse samenleving zijn buitenlandse ouders niet voldoende in staat hun kinderen te stimuleren. Weliswaar voelen zij aan dat hun kinderen niet voldoende kansen worden geboden, maar zij hebben geen inzicht in de oorzaken van de problematiek.

Een voorzichtige hypothese is dat met name bij jongens, die ouder dan 10 jaar zijn wanneer zij in Nederland komen, terwijl hun vader langdurig afwezig was, pas bij een verblijfsduur van drie à vier jaren moeilijkheden zichtbaar worden. De problemen manifesteren zich meestal het eerst op school.

opmerkingen

De resultaten van deze exploratie zijn gebaseerd op groepsgesprekken, waarbij de onderzoekers zo min mogelijk hebben ingegrepen in de loop van het gesprek. De kans dat daardoor aspecten van een onderwerp niet aan de orde komen of maar summier worden behandeld is groot. Bovendien is er geen garantie dat er een verband bestaat

tussen de aandacht die door de groep aan een aspekt wordt besteed en de relevantie van dat aspekt. De waarde van de uitkomsten is dan ook vooral illustratief en leent zich, zoals de onderzoekers ook zelf beklemtonen, niet voor generalisatie.

2.1.4 De Wild & de Lange (1981). Buitenlandse jongeren in het Utrechtse vormingswerk voor werkende jongeren

Om meer te weten te komen over de behoefte aan en de mogelijkheden tot het volgen van onderwijs in Nederland van de buitenlandse jongeren, hebben de Wild & de Lange een onderzoek gedaan onder de buitenlandse deelnemers van het Utrechtse vormingswerk. Aan de hand van een vragenlijst hebben zij gesprekken gevoerd met 36 buitenlandse jongeren (17 Turkse jongens, 14 Turkse meisjes en 5 Marokkaanse meisjes).

Daarnaast is gesproken met 17 ouders van deze jongeren (voornamelijk Turkse ouders). In de vragenlijst voor de gesprekken met de jongeren (half-gestruktiseerd) is aandacht besteed aan achtergrondkenmerken, zoals leeftijd, verblijfsduur, samenstelling van het gezin, werken van de ouders, aan het onderwijs en werk in het thuisland, aan de migratie en aan onderwijs (met inbegrip van vormingswerk) werk en werkloosheid in Nederland. De gesprekken met de ouders werden gevoerd aan de hand van een aantal aandachtspunten, zoals wensen en verwachtingen ten aanzien van het vormingswerk, wensen ten aanzien van vervolgopleidingen, het arbeidsperspektief van de jongeren, de situatie van de andere kinderen in het gezin, onderwijservaring en beroepssituatie van de ouders en de wens tot remigratie en het perspektief dat men daarbij heeft.

Uit het onderzoek blijkt dat de buitenlandse jongeren in het Utrechtse vormingswerk over het algemeen op oudere leeftijd (ouder dan 12 jaar) naar Nederland zijn gekomen. Een groot aantal van hen

komt, gezien de opleiding in het thuisland, in aanmerking voor schakeling naar het vervolgonderwijs.

Ook de ouders onderkennen het belang van een goede opleiding voor een betere maatschappelijke positie. Ten aanzien van de jongens zijn zij bereid zich financiële offers te getroosten om het volgen van onderwijs mogelijk te maken. Schakeling naar het vervolgonderwijs moet, gezien de financiële situatie van de ouders echter wel snel gebeuren. Omdat het huidige onderwijs deze jongeren onvoldoende kan opvangen, komen veel buitenlandse jongeren in het vormingswerk. Dit vormingswerk komt echter niet toe aan een actieve en gerichte schakeling van de jongeren. Als zij het vormingswerk verlaten, zijn zij, volgens Nederlandse maatstaven nog even ongekwalificeerd als daarvoor. Op deze wijze lijkt het vormingswerk als een niet onbelangrijke schakel te gaan fungeren in de reproductie van de gastarbeidersklasse.

Voor buitenlandse meisjes heeft het vormingswerk volgens de auteurs een belangrijke emancipatorische functie, omdat het alleen al door zijn deuren open te stellen voor deze meisjes meehelpt aan de doorbreking van het kultuurspecifieke rolpatroon.

opmerkingen

De Wild & de Lange hebben hun onderzoek met zorg opgezet. Uit de vragenlijst blijkt dat zij oog hebben voor de vele aspecten die voor de situatie van de gemigreerde adolescent van belang zijn. Dat bij ouders aanvullende informatie is verzameld betekent een verrijking van de onderzoeksuitkomsten.

Doordat slechts een beperkt aantal jongeren is ondervraagd en alleen de Utrechtse situatie is bekeken, is de generaliseerbaarheid van dit onderzoek beperkt.

2.1.5 Kusters (1982). De onderwijssituatie van de Turkse en Marokkaanse jongeren in Nijmegen

In dit onderzoek heeft Kusters getracht een beschrijving te geven van de onderwijssituatie en -behoefte van de Turkse en Marokkaanse jongeren in Nijmegen. Met het oog hierop heeft hij alle Turkse en Marokkaanse jongens en meisjes in Nijmegen in de leeftijdsgroep van 12 t/m 20 jaar benaderd. Uiteindelijk zijn er 366 interviews gerealiseerd ($\pm 77\%$), waarvan 293 met Turkse jongeren (162 jongens, 131 meisjes). In de interviews, die bij de respondenten thuis zijn afgenomen, is aandacht besteed aan achtergrondkenmerken (bijvoorbeeld migratieleeftijd, huidige leeftijd en burgerlijke staat) aan aspecten van het onderwijs (onder andere de schoolloopbaan in het land van herkomst en in Nederland, de waardering van het onderwijs, plannen voor verdere studie en gewenst beroep) en aan ervaringen met werken en werkloosheid.

Kusters konstateert dat de aansluiting tussen het gevolgde onderwijs in het thuisland en het Nederlandse onderwijs ontbreekt. Jongeren die op oudere leeftijd dan 14 à 15 jaar naar Nederland kwamen, nemen niet deel aan het Nederlandse onderwijs. Bij degenen die een Nederlandse school bezoeken sluit de werkelijke leeftijd in het algemeen niet aan bij de school- of klasseleeftijd.

De werkende jongeren verrichten voornamelijk ongeschoold werk. De scholingsgraad van de werkende en werkloze Turkse jongeren is in het algemeen hoger dan die van de werkende en werkloze Marokkaanse jongeren. In de gegevens over opvattingen en belevingen is volgens Kusters vertekening opgetreden als gevolg van het feit dat er in bijna alle interviews sprake is van een vorm van sociale controle. We laten ze hier dan ook onvermeld.

opmerkingen

Kusters heeft in zijn onderzoek getracht de volledige populatie

Turkse en Marokkaanse jongeren in Nijmegen te bereiken. De respons is met 77% tamelijk hoog, maar aan de non-respons wordt vrijwel geen aandacht besteed. Toch geeft dit onderzoek een redelijk beeld van een aantal aspecten van de leefsituatie van de Turkse jongeren. Wat de jongeren er zelf van vinden blijft mede door de gekozen interviewstrategie (interviews bij de jongeren thuis, met als gevolg aanwezigheid en bemoeienis van andere gezinsleden) onduidelijk. In het licht van de inspanning die is geleverd om een zo grote onderzoeksgroep te benaderen, valt de opbrengst tegen.

2.1.6 Stüwe (1982). Türkische Jugendliche; eine Untersuchung in Berlin-Kreuzberg

Dit onderzoek is door Stüwe opgezet naar aanleiding van een adviesaanvraag van het gemeentebestuur van Berlijn. Men wilde weten welke maatregelen er getroffen moesten worden om de vrijetijdssituatie van buitenlandse jongeren te verbeteren.

Stüwe, socioloog, gebruikt voor zijn analyse de protocollen van 4 jongens en 4 meisjes.

De respondenten woonden allen in de wijk Kreuzberg, een gebied met een hoge concentratie buitenlanders, vooral Turken.

Bij de interviews, die aan de hand van een topiclijst zijn gehouden door twee Turkse vrouwen met ervaring in het jongerenwerk, is veel aandacht besteed aan de ervaringen in het dagelijks leven en de beleving daarvan.

Bij de analyses is niet alleen aandacht besteed aan het geslacht van de respondenten maar ook aan de verblijfsduur. Stüwe leidt de resultaten in met een uiteenzetting over de beperkingen van zijn onderzoek. Daar wordt duidelijk dat men op basis van dit soort gegevens niet kan komen tot algemeen geldige uitspraken over de leefwereld van buitenlandse jongeren.

Stüwe wijst er op dat voor de Turkse meisjes de gezinsrelaties het

belangrijkste gespreksthema zijn gedurende de interviews. De ouders en broers leggen de meisjes nogal wat beperkingen op. De invloeden vanuit de Westduitse maatschappij worden voor meisjes als zó dreigend ervaren dat men zijn toevlucht neemt tot het op rigide wijze hanteren van de Turkse normen.

Aan contacten met Duitse leeftijdgenoten hebben de jongeren wel behoefte ook al worden ze gekonfronteerd met vooroordelen en uitingen van diskriminatie. Zij verwachten daardoor bepaalde, voor het maatschappelijk verkeer belangrijke, vaardigheden sneller te leren en ook hun taalvaardigheid te verbeteren. Doordat in Kreuzberg weinig Duitse gezinnen wonen en de scholen bijna exclusief door buitenlanders worden bezocht is de kans op dergelijke contacten beperkt.

Gekonstateerd wordt dat de Turkse jongeren in het algemeen gemotiveerd zijn om zich te scholen. Ze besteden daaraan ook veel van hun vrije tijd. Zij vinden kwalifikatie voor beroep zo belangrijk dat ze bereid zijn zich aan te passen.

opmerkingen

Op basis van een zo beperkt aantal interviews kunnen uiteraard geen algemeen geldende konklusies worden getrokken, hoe zorgvuldig en uitputtend het verkregen materiaal ook geanalyseerd is. Dat neemt niet weg dat de illustrieve waarde van deze publicatie groot is.

2.2 Samenvattende bevindingen

In deze paragraaf zal worden nagegaan in hoeverre de gegevens van de verschillende studies een consistent en compleet beeld geven van de situatie van Turkse jongeren in West-Europa.

We doen dat voor meisjes (2.2.1) en jongens (2.2.2) apart.

Eerst wordt informatie gegeven over overeenkomsten en verschillen

tussen de onderzoeksgroepen op basis van de gerapporteerde achtergrondkenmerken.

De feitelijke onderzoeksuitkomsten worden vervolgens in twee onderdelen gepresenteerd. Eerst wordt gekeken naar opleiding en beroep, daarna naar vrije tijd en gezinsverhoudingen. Soms zal hierbij gedetailleerde informatie worden gegeven, die niet aan bod is gekomen bij de afzonderlijke besprekingen van de onderzoeken in het vorige hoofdstuk. Het gaat dan om elkaar ondersteunende elementen, die hun waarde ontleen aan het feit dat zij in meerdere onderzoeken vermeld worden.

In overzicht 1 wordt weergegeven welke onderwerpen in de verschillende onderzoeken behandeld zijn. Daarnaast bevat dit overzicht informatie over de onderzoeksmethode, de onderzoeksgroep en het jaar waarin de studie is verricht.

2.2.1 Onderzoeksgegevens over Turkse meisjes

2.2.1.1 Achtergrondkenmerken

Uit overzicht 1 blijkt dat over de situatie van Turkse meisjes in Nederland/Duitsland is gepubliceerd door Weische-Alexa, Eppink e.a., de Wild & de Lange, Kusters en Stüwe. Hierbij moet echter worden opgemerkt dat de onderzochte groepen Turkse meisjes op nogal wat punten van elkaar verschillen, hetgeen de vergelijking van deze publikaties bemoeilijkt.

De meest opvallende verschillen zijn:

leeftijd

Weische-Alexa heeft het over een duidelijk jongere groep dan de Wild & de Lange en Stüwe.

Overzicht 1. Belangrijkste karakteristieken van onderzoekspublikaties die zich bezighouden met (aspecten van) de situatie van Turkse adolescenten in West-Europa en bij deze groep zelf hun informatie verzameld hebben

auteurs	Weische-Alexa	Berg	Eppink, Hartman-Eeken & Vreede-de Stuurs	De Wild & de Lange	Kusters	Stüwe
discipline	sociologie	pedagogie	psychologie en culturele antropologie	pedagogie	sociologie(?)	sociologie
centrale thema's	vrije tijd	socialisatie-proces schoolsucces beroepskeuze	levensomstandigheden	onderwijsbehoefte en -mogelijkheden	onderwijsbehoefte en -mogelijkheden	levensomstandigheden
onderzoeksmethode (bij benadering adolescenten)	participerende observatie groepsgeprek enquête	enquête	groepsgeprek	interview	enquête	participerende observatie interview
Turkse respondenten:						
● aantal	100	198	22	31	293	8
● geslacht	meisjes	jongens	jongens/meisjes	jongens/meisjes	jongens/meisjes	jongens/meisjes
● leeftijd	13 t/m 17 jaar	15 t/m 18 jaar	12 t/m 20 jaar	16 t/m 20 jaar	12 t/m 20 jaar	15 t/m 20 jaar
jaar veldwerk	1977	1975	1978*	1979/1980*	1980/1981	1980/1981*
behandelde topics:						
● opleiding	niet	uitgebreid	summier	uitgebreid	uitgebreid	uitgebreid
● beroep	niet	uitgebreid	niet	summier	uitgebreid	summier
● vrije tijd	uitgebreid	summier	summier	niet	niet	summier
● gezinsverhoudingen	uitgebreid	summier**	uitgebreid	niet	niet	uitgebreid
bijzonderheden	ook informatie over de situatie van Turkse meisjes in Turkije	ook enquêtes bij vaders van respondenten	tevens groeps-gesprekken met Marokkaanse jongens en gezins-bezoeken	ook interviews met Marokkaanse meisjes en ouders van respondenten	tevens enquêtes bij Marokkaanse jongeren	geen

* Door de auteur(s) wordt geen informatie gegeven over de periode van het veldwerk. Het betreft hier een taxatie onzer zijds.

** Berg gaat in zijn onderzoeksrapport wel uitgebreid in op de gezinsverhoudingen, maar baseert zich hier voornamelijk op de informatie van de vaders.

migratieleeftijd

De groep die door Kusters is onderzocht, is voor een belangrijk deel op jongere leeftijd gemigreerd (60% was jonger dan 12 jaar). De Turkse meisjes in het onderzoek van de Wild & de Lange waren gemiddeld ruim 14 jaar toen ze naar Nederland kwamen.

verblijfsduur

Ook met betrekking tot de verblijfsduur in Nederland is de populatie van de Wild & de Lange afwijkend. Hun vrouwelijke Turkse respondenten zijn voor het merendeel korter dan 3 jaar in Nederland. De populatie van Kusters heeft gemiddeld een wat langere verblijfsduur (ruim 50% langer dan 4 jaar). Hoewel Eppink e.a. geen nauwkeurige informatie over de verblijfsduur van de deelnemers aan de Turkse meisjesgroep geven hebben we de indruk dat er bij hen eveneens sprake is van een langere verblijfsduur.

huidige bezigheid

Bij Weische-Alexa gaat het uitsluitend over schoolgaande meisjes, terwijl de anderen in het algemeen zowel schoolgaande, werkende als werkloze meisjes in hun populatie hebben.

Daarnaast bestaan er ook verschillen in de aard van de informatie. Eppink e.a. en Stüwe hebben bij een betrekkelijk kleine groep "kwalitatieve" informatie verzameld. Bij Weische-Alexa en Kusters ligt de nadruk meer op "kwantitatieve" informatie, verzameld bij een relatief grote groep. De Wild & de Lange zitten er tussenin. In de afzonderlijke besprekingen is al gewezen op de beperkingen en eventuele tekortkomingen van de verschillende onderzoekingen. Ook dit verschil in "hardheid" van de konklusies heeft consequenties voor de vergelijking.

2.2.1.2 Opleiding en beroep

Op basis van de door ons bestudeerde onderzoeksliteratuur ontstaat slechts een fragmentarisch beeld van de situatie van Turkse meisjes met betrekking tot opleiding en beroep.

De Wild & de Lange beschrijven weliswaar gedetailleerd de schoolloopbaan (zowel in Turkije als in Nederland) van hun onderzoeksgroep, maar het gaat hierbij voornamelijk over meisjes wier schoolervaringen in Nederland zich beperken tot het vormingswerk. Beroepservaringen komen in deze publikatie vrijwel niet aan bod. Hoewel Weische-Alexa schoolmeisjes als respondenten heeft gekozen heeft zij hen nauwelijks gevraagd naar hun schoolervaringen. Wel heeft zij aandacht besteed aan hun beroepswensen.

Kusters beschrijft de school- en werksituatie van zijn respondenten tamelijk uitgebreid, maar zoals we in § 2.1.5 al hebben vermeld kunnen we slechts in beperkte mate gebruik maken van deze gegevens vanwege de geringe betrouwbaarheid van de antwoorden.

Ook Stüwe besteedt wel aandacht aan de opleidingssituatie, maar baseert zich hierbij slechts op de ervaringen van enkele meisjes. Bij Eppink e.a. bleken de vrouwelijke respondenten aan andere gespreksonderwerpen de voorkeur te geven.

Over de school- en werksituatie van Turkse meisjes kan op grond van deze (schaarse) informatie het volgende opgemerkt worden.

De Wild & de Lange konstateren dat meisjes die op oudere leeftijd naar Nederland komen en in het thuisland nog een opleiding volgden, of kort geleden hadden afgerond, ondanks hun wensen onderwijs te volgen, geen reële schakelmogelijkheid vinden naar het reguliere vervolgonderwijs. Ook Stüwe signaleert dat de beide meisjes in zijn steekproef die in het thuisland het gymnasium bezochten een *"stark ausgeprägte Wunsch zu lernen"* hadden. In Duitsland is hun echter al gauw duidelijk geworden *"dass sich ihre Bildungsinteressen unter den gegebenen Bedingungen nicht realisieren lassen. Der*

Zugang zu den Bildungseinrichtungen war ihnen versperrt (Wartelisten)" (blz. 107). Dat ook de schakelmogelijkheden van Turkse meisjes die op jongere leeftijd naar Nederland komen niet optimaal zijn blijkt uit het feit dat in het onderzoek van Kusters in de leeftijdsgroep van 12 t/m 15 jaar een op de drie Turkse meisjes nog op de lagere school zat.

Natuurlijk bestaat er ook een groep Turkse meisjes die geen interesse heeft in het Nederlandse onderwijs, of niet op de hoogte is van de mogelijkheden hiervan. Dit geldt voor bijna de helft van de Turkse meisjes in het onderzoek van de Wild & de Lange *"De groep met alleen lagere school diploma, die in Turkije al niet meer naar school ging, heeft in Nederland over het algemeen niet aan andere opleidingsmogelijkheden gedacht, heeft niet geprobeerd op een andere school te komen en is na de emigratie geruime tijd thuis gebleven"* (blz. 65).

Dat inderdaad niet alle Turkse meisjes aan het onderwijs deelnemen blijkt uit de gegevens van Kusters die constateert dat zelfs op leerplichtige leeftijd sommige meisjes (circa 15%) niet meer naar school gaan.

Hoewel Berg onderzoek verricht bij jongens betreft hij bij de schoolsituatie ook de broertjes en zusjes van de respondenten in zijn analyse. Ook Berg komt tot de konklusie dat er onder de 6-18 jarige Turkse meisjes nogal wat absoluut schoolverzuim voorkomt. Voor zijn verschillende onderzoeksgroepen ligt het cijfer bij de meisjes vrijwel kontinu hoger dan bij jongens en varieert van 7.7% tot 37.2%.

Zowel Weische-Alexa als Kusters hebben hun respondenten gevraagd naar hun beroepswensen. Uit deze gegevens blijkt dat beroepen als kapster, verpleegster, sekretaresse en naaister bij schoolgaande Turkse meisjes het meest populair zijn. Bij de werkende, werkloze en niet-werkende meisjes in het onderzoek van Kusters skoren kap-

ster en naaister ook relatief hoog, maar wordt het beroep van huisvrouw het meest genoemd. Dit laatste hangt waarschijnlijk samen met het feit dat Kusters deze vraag wat ruimer heeft geformuleerd dan Weische-Alexa.

Met betrekking tot de werksituatie van Turkse meisjes kan slechts opgemerkt worden dat wanneer zij werk hebben dit in het algemeen niet hoger gekwalificeerd is dan dat van hun ouders. Het betreft veelal ongeschoold produktiewerk.

2.2.1.3 Vrije tijd en gezinsverhoudingen

Weische-Alexa besteedt in haar studie ruime aandacht aan de situatie van Turkse meisjes in Turkije. In dat kader wijst zij erop dat het begrip vrije tijd in het Turks niet bestaat. Het dichtst bij komt nog de aanduiding "boş zaman" die "lege tijd" betekent. Weische-Alexa interpreteert dit als volgt: *"Das deutet auf den geringen Stellenwert von Freizeit im türkischen Kulturkreis hin"* (blz. 107).^{*}

* We moeten er op wijzen dat Weische-Alexa het begrip vrije tijd hier wat te letterlijk opvat. Ook in Turkije kent men voor meisjes activiteiten die in West-Europa onder de noemer vrije tijd geplaatst zouden worden (zie bijv. Atalay, 1979). Deze auteur merkt op dat niets doen voor meisjes in een dorpskultuur - ook in hun eigen ogen - ongewenst is. De momenten waarop er niets te doen valt, worden door hen gevuld met handwerken. Hierbij moet worden aangetekend dat zij dit niet doen omdat anderen vinden, dat meisjes dat moeten doen, maar omdat zij er zelf plezier aan beleven en omdat het gezamenlijk handwerken hun tevens gelegenheid verschaft tot gezellig samenzijn. Ook Weische-Alexa geeft dit zelf verderop aan wanneer zij het over het gezelschapsleven van vrouwen en meisjes op het platteland heeft. In het hoofdstuk over de Turkse onderzoeksliteratuur zal op vrije tijd in Turkije nader worden ingegaan.

In de "ontvangende" landen, in casu Nederland en Duitsland, worden Turkse meisjes nadrukkelijk geconfronteerd met de Westeuropese "vrijetijdskultuur". Weische-Alexa wijst erop dat er in Duitsland voor Turkse meisjes sprake is van een verlenging van de jeugdfase. Het aantal verlovingsen onder haar respondenten is naar Turkse begrippen gering.

Uit de resultaten van de onderzoeken die zich met de meisjes in de vrije tijd bezighouden (Weische-Alexa, Eppink, e.a. en Stüwe) blijkt dat de beschikbare vrije tijd van de meisjes nogal beperkt wordt door taken binnen het gezin, zoals (hulp in) het huishouden en het verzorgen van broertjes en zusjes. Op zich bestaat een dergelijk geslachtsgebonden rol ook wel in de Nederlandse en Duitse kultuur, maar zowel Stüwe als Weische-Alexa wijzen erop dat het bij Turkse meisjes wel om zeer tijdsintensieve bezigheden gaat en er vrijwel geen tijd meer overblijft. De meisjes die in het onderzoek van Eppink e.a. aan het woord komen, beklagen zich erover *"dat ze alles voor hun broers op moeten ruimen, terwijl deze het heel gewoon vinden rommel die ze zelf gemaakt hebben te laten slingeren"* (blz. 38). Wel merken ze hierbij op dat hun broers in bepaalde mate veranderd zijn, en dat het in Turkije nog erger zou zijn.

Naast deze beperking in tijd wordt het gedrag van de meisjes gelimiteerd op grond van traditionele normen, met name op het gebied van de zedelijkheid. *"Den grössten Ehrverlust für ein Mädchen bedeutet der Verlust ihrer Jungfräulichkeit"* (Weische-Alexa, pag. 84). Met het intreden van de puberteit *"werden den türkischen Mädchen Kopftücher aufgesetzt und lange Röcke angezogen. Sie dürfen die elterliche Wohnung nicht mehr ohne Aufsicht verlassen"* (Stüwe, pag. 87). Eppink e.a. wijzen erop dat zij veel deelnemers van de groepsgesprekken zelf met de auto moesten halen en brengen.

Bij hun contacten met anderen in de vrije tijd blijkt uit het onderzoek van Weische-Alexa, dat de traditioneel toegestane activiteiten zoals familiebezoek op de voorgrond te staan. Toch geeft driekwart van deze schoolmeisjes aan Duitse vriendinnen te hebben. Stüwe signaleert bij meisjes die niet (meer) op school zitten dat zij moeilijk contact leggen met leeftijdgenoten. *"Sie beklagen in erster Linie, zu Hause eingesperrt zu sein und keine Möglichkeiten zu haben, Kontakte mit ihrer Umwelt knüpfen zu können. Die Reglementierung bezieht sich für sie auch auf die Kontaktaufnahme zu gleichaltrigen weiblichen Jugendlichen,*" (blz. 106).

Uit het bovenstaande blijkt dat met name de vrijetijdsactiviteiten buiten het ouderlijk huis sterk gereguleerd zijn. Bij de activiteiten die (individueel) binnenshuis plaatsvinden, signaleert Weische-Alexa een grote overeenkomst met de voorkeur van Duitse meisjes. Turkse meisjes lezen dezelfde tijdschriften en draaien dezelfde platen als hun Duitse leeftijdgenoten. Ook signaleert zij dat de meeste meisjes in kleding en uiterlijk de mode volgen. Ook Eppink e.a. noteren dit: *"De meisjes zijn allen zeer goed en modern gekleed. Ze schamen zich ervoor dat sommige, vooral oudere Turkse vrouwen er zo 'raar' uitzien, 'met dat doekje, die broek en die jurk'"* (blz. 42). Volgens Weische-Alexa zouden Turkse meisjes door bovenstaande situatie bij het vorderen van de pubertijd, waarbij Duitse meisjes steeds grotere vrijheden krijgen en Turkse meisjes zich steeds meer moeten beperken, in konflikt komen. Dit zou volgens haar kunnen leiden tot identiteitskonflikten.

2.2.2 Onderzoeksgegevens over Turkse jongens

2.2.2.1 Achtergrondkenmerken

Berg en Kusters geven over de situatie van Turkse jongens vooral

cijfermatige informatie, Eppink e.a. en Stüwe beschrijven meer kwalitatief deze situatie, terwijl de Wild & de Lange zowel kwalitatief als kwantitatief materiaal presenteren. Ook hier bestaan er weer verschillen in achtergrondkenmerken tussen de onderzoeksgroepen. Het meest kontrasterend zijn:

leeftijd

Eppink e.a. betrekken bij hun onderzoek vooral de jongere adolescenten. Stüwe, de Wild & de Lange en Berg deden vooral onderzoek bij oudere adolescenten.

migratieleeftijd

Er bestaan ook verschillen met betrekking tot de leeftijd waarop de jongens zich in het gastland hebben gevestigd. De mannelijke respondenten van Eppink e.a. zijn op gemiddeld 12-jarige leeftijd naar Nederland gekomen. Bij Stüwe en de Wild & de Lange gaat het vooral over jongeren die op 15-jarige of oudere leeftijd gemigreerd zijn. In de onderzoeksgroep van Kusters treffen we ook een grote groep jongens aan die jonger dan 12 jaar was toen ze zich in Nederland vestigden.

verblijfsduur

De Turkse jongens in het onderzoek van de Wild & de Lange, en die in het onderzoek van Eppink e.a. zijn over het algemeen slechts kort in Nederland. In de onderzoeksgroep van Stüwe zitten zowel jongens met een lange als met een korte verblijfsduur. Dat geldt ook voor de groep van Kusters. Berg geeft over dit kenmerk geen informatie.

huidige bezigheid

Eppink e.a. hebben in hun onderzoek alleen scholieren betrokken. In het onderzoek van Berg gaat het om jongeren die tenminste partieel onderwijs volgen. Bij de Wild & de Lange gaat het om jonge-

ren die het vormingscentrum bezoeken.

2.2.2.2 Opleiding en beroep

De Wild & de Lange merken op dat een ruime meerderheid van hun mannelijke respondenten (11 van de 16) bij aankomst in Nederland duidelijk opleidingswensen hadden. *"Vrijwel direkt na aankomst deden veel van deze jongens pogingen om te worden toegelaten op een school voor voortgezet onderwijs"* (blz. 108). De animo om door te leren bleek in de loop van de tijd bij een aantal jongens wel minder te worden (geen plaats op school, onvoldoende beheersing Nederlands, druk van de ouders om geld te gaan verdienen). Ook bij Stüwe vindt men elementen zoals een hoge aanvangsmotivatie voor het volgen van onderwijs en teleurstellende ervaringen (wachtlijstten etc).

Over de motivatie van de Turkse jongens voor de school merken Ep-pink e.a. op: *"Alleen heel sterke positieve of negatieve sankties van de kant van de ouders (een nieuwe fiets of auto, het dreigen met terugsturen naar Turkije) blijken hen op school te kunnen houden"*. (blz. 30) Toch konstateren deze auteurs ook dat de meeste jongens wel inzien dat ze alleen iets kunnen bereiken als ze goed hun best doen op school.

Zowel Berg als Kusters konstateren dat de Turkse jongens in hun onderzoek een achterstand op school hebben. Berg kijkt naar de leeftijd van zijn respondenten en hun broertjes (en zusjes) en de schoolklas waar ze in zitten en constateert: *"Sie zeigen eine durchschnittliche Altersdifferenz von einem Jahr bei Schülern der Primarstufe, von 2 Jahren bei Schülern der Sekundarstufe I (Hauptschule) und von 1-2 Jahren bei Schülern der Sekundarstufe II (Gymnasien und berufliche Schlen)"*. (blz. 245 e.v.)

Deze situatie wordt ook aangeduid in het onderzoek van Kusters

waar (evenals bij de Turkse meisjes) in de leeftijdsgroep van 12 t/m 15 jaar nog een op de drie jongens op de lagere school zat. Uit hetzelfde onderzoek blijkt dat circa 8% van de jongens onder de 16 jaar niet (meer) aan het onderwijs deelneemt. Berg komt tot hogere cijfers (voor zijn respondenten en hun broers), namelijk percentages van 8,2 tot 25,7 voor de verschillende onderzoeksgroepen. Hierbij moet opgemerkt worden dat Berg het hierbij heeft over de leeftijdsgroep van 6 tot 18 jaar.

Alleen Berg en Kusters geven ook informatie over de beroepswensen van hun respondenten. Met name de technische beroepen als elektricien, monteur en mecanicien zijn erg gewild bij Turkse jongens. Schoolgaande jongens noemen ook nog wel eens het beroep van arts.

Uit gegevens van Kusters valt op te maken dat van de Turkse jongens ouder dan 15 jaar een kwart nog op school zit, een vijfde werkloos is en de rest werkt. Het merendeel van deze laatste groep verricht ongeschoold werk. De respondenten van de Wild & De Lange die een baan hebben (7 van de 17) verrichten allen ongeschoold werk. De tevredenheid is gering. De jongens vinden het werk te vuil, te zwaar of beneden hun niveau.

2.2.3.3 Vrije tijd en gezinsverhoudingen

In tegenstelling tot de aandacht die in het onderzoek aan vrijetijdsgedrag van Turkse meisjes wordt besteed, is er over dit thema bij Turkse jongens vrij weinig onderzocht. Berg geeft enige informatie hierover wanneer hij het over kontakten met Duitse jongeren heeft. Ook Eppink e.a. en Stüwe geven slechts summiere informatie over de vrijetijdsbesteding van Turkse jongens. Zowel bij Kusters als bij de Wild & De Lange blijft dit onderwerp buiten beschouwing, evenals de gezinsverhoudingen. Over dit laatste vinden we

bij Berg, Stüwe en Eppink e.a. wel informatie.

Vooraf onder Turkse jongens die volledig dagonderwijs volgen, zo vermeldt Berg, komen contacten met Duitse leeftijdgenoten voor. Voor zijn hele onderzoeksgroep (met inbegrip van de partieel leerplichtigen) geldt dat ruim de helft (59%) Duitse vrienden heeft. Veel van deze contacten lijken te ontstaan op school en op het werk. De Turkse en Duitse jongens komen echter niet zo vaak bij elkaar op bezoek. Als ontmoetingsplaatsen noemt Berg de straat, de bioscoop, de discotheek, het café, het voetbalveldje en de speelhal.

Eppink e.a. geven geen feitelijke informatie over de contacten met Nederlandse jongens. Wel signaleren zij: *"dat de kinderen graag met Nederlandse kinderen bevriend zouden willen zijn, maar dat dit niet mogelijk is door de taalbarrière en/of kulturele barrière (....) en/of door de onwilligheid van Nederlandse zijde"* (blz. 32). Stüwe signaleert dat de Turkse jongens in zijn onderzoek *"weitgehend isoliert"* zijn van hun Duitse leeftijdgenoten. Hij wijst hierbij op het ghetto-achtige karakter van zijn onderzoekslokatie, de wijk Kreuzberg in Berlijn. De Turkse jongens, die het ontbreken van deze contacten betreuren, brengen hun vrije tijd meestal door op informele plaatsen waar zij *"mit Reden und Tavla-Spielen"* (p.110)

Zoals in overzicht 1 is aangegeven wordt bij Berg weinig informatie van de jongeren zelf gegeven over de verhoudingen in het gezin. Alleen de relatie van de jongens met hun vader komt enigszins aan de orde. Op de vraag *"Ist es dir recht, wenn dein Vater für dich eine Frau aussucht"* antwoordde 40% van de jongens bevestigend. Ruim een kwart van de jongens wees bemoeienis van hun vader bij deze keuze absoluut af. De rest wilde zelf een keus bepalen, maar zou zijn vader wel om toestemming vragen.

Gekonkludeerd kan worden dat het overgrote deel van deze jongens de autoriteit van de vader accepteert. Dit blijkt ook uit het feit dat zij in de meeste gevallen hun inkomsten aan hun vader afdragen. Ook Eppink e.a. wijzen erop dat de Turkse jongens het gezag van hun vader volledig accepteren "*Ook zijn plannen en regelingen voor de toekomst*".

2.2.3 Samenvatting

Wanneer we de informatie over de situatie van Turkse meisjes en jongens, zoals die in de zes onderzoekspublikaties naar voren komt, samenvatten en met elkaar vergelijken, vallen de volgende overeenkomsten en verschillen op.

opleiding

De onderwijssituatie van Turkse jongeren, zowel meisjes als jongens in Nederland en West-Duitsland wordt gekenmerkt door achterstand op school (de werkelijke leeftijd korrespondeert niet met de klasse- of schoolleeftijd) en gebrek aan schakelmogelijkheden. Daarnaast komt ook absoluut schoolverzuim op leerplichtige leeftijd voor, bij meisjes meer dan bij jongens.

Vooraf jongeren die op oudere leeftijd (12 jaar en ouder) gemigreerd zijn en in het thuisland een opleiding volgden of kort geleden hadden afgesloten, ervaren veel problemen bij de toegang tot het onderwijs in het gastland. Hun aanvankelijk hoge onderwijsmotivatie neemt af door teleurstellende ervaringen.

beroep

Turkse jongeren wensen in het algemeen een beroep dat op een wat hoger niveau ligt dan het werk dat hun ouders verrichten. Toch doen de jongeren die werken veelal hetzelfde ongeschoolde, laag gekwalificeerde werk als hun ouders.

vrije tijd

Onderzoeksgegevens over de vrijetijdsbesteding van Turkse jongeren beperken zich grotendeels tot de situatie van de meisjes. De beschikbare vrije tijd van deze meisjes wordt nogal beperkt door taken binnen het gezin. Activiteiten buiten het ouderlijk huis worden sterk gereguleerd op grond van traditionele normen, vooral op het gebied van de zedelijkheid.

Toch is ook bij Turkse meisjes de invloed van de Westeuropese "vrijetijdskultuur" merkbaar. Bij de activiteiten die (individueel) binnenshuis plaatsvinden, bestaat een grote overeenkomst met de voorkeur van autochtone meisjes.

Zowel bij Turkse jongens als bij Turkse meisjes bestaat de behoefte aan contacten met autochtone leeftijdgenoten. Bij jongeren die niet (meer) op school zitten, ontbreken deze contacten echter vrijwel volledig. (NB: In de hier behandelde onderzoeken zijn vrijwel geen jongeren betrokken die op het moment van migratie zes jaar of jonger waren).

gezinsverhoudingen

Voorals meisjes worden gekonfronteerd met soms sterke regulering van hun gedrag door hun ouders. Jongens hebben ook wel te maken met beperkingen die door de vader kunnen worden opgelegd, maar zij kunnen zich veel makkelijker buitenshuis aan controle onttrekken.

2.3 Konklusie

Het algemeen beeld dat uit de door ons geraadpleegde studies naar voren komt is veelal oppervlakkig en fragmentarisch. Ondanks het feit dat in deze onderzoeken de jongeren zelf de gegevens hebben geleverd, bieden de publikaties in algemene zin, slechts informatie over de feitelijke situatie waarin deze jongeren verkeren.

Hoe Turkse jongeren in West-Europa hun situatie ervaren, wat voor opvattingen men erover en wat voor verwachtingen men ervan heeft, wordt op basis van dit materiaal niet duidelijk.

Sommige onderzoekers vullen deze evaluatieve aspecten zelf in. Meestal leidt dit tot een nogal negatief beeld. Waarschijnlijk hangt dit samen met de grote betrokkenheid van de onderzoekers bij deze jongeren en hun problematiek. Wij hebben de indruk dat zij op deze wijze proberen de betrokken (overheids)instanties te overtuigen iets te doen aan de situatie van deze jongeren.

Men moet zich echter wel realiseren dat, met name waar men het heeft over de gevolgen van deze situatie voor de jongeren, de informatie niet gebaseerd is op onderzoek. Men kan zich afvragen of deze onderzoekers wel voldoende recht doen aan deze jongeren, en of het beeld dat zij presenteren niet eerder zal leiden tot een versterking van hun toch al negatieve imago.

Voor het beleid geven de hier geïnterviewde onderzoeken weinig bruikbare aanknopingspunten. Een uitzondering kan gemaakt worden voor de uitkomsten op het gebied van het (vervolg)onderwijs, ook al blijven ook hier tal van vragen over bijvoorbeeld verwachtingen en ambities onbeantwoord. Over hulpverlening en vooral over de knelpunten die daarbij door de buitenlandse jongeren zelf worden ervaren komt in de onderzoeken nauwelijks betrouwbare informatie naar voren.

Een punt waar wij in deze nabeschuiving nog wat dieper op in willen gaan betreft de in de onderzoeken betrokken achtergrondkenmerken. Veelal worden deze kenmerken in de onderzoeken gebruikt om de onderzochte populatie te beschrijven. De keus van kenmerken die hierbij aan bod komen geeft een nogal willekeurige indruk. Zo geeft bijvoorbeeld Berg wel informatie over het beroep van de grootvader van de respondent. Gegevens over de verblijfsduur of de migratieleeftijd van de respondent ontbreken echter. Eppink e.a.

geven bij de beschrijving van de meisjesgroep informatie over de herkomst in Turkije, terwijl bij de beschrijving van de jongensgroep dit gegeven ontbreekt.

Kenmerken die in vrijwel alle onderzoeken aan bod komen (hoewel op de presentatie en de volledigheid van de gegevens nogal eens valt af te dingen) betreffen leeftijd, geslacht, verblijfsduur en huidige bezigheid (schoolgaand/werkend/werkloos/nietwerkend). Wisselend wordt aandacht besteed aan de schoolopleiding in Turkije en aan kenmerken van de ouders. Slechts incidenteel wordt informatie gegeven over migratiemotieven, over een eventuele stapsgewijze migratie (een binnenlandse migratie voorafgaande aan de buitenlandse), eventuele tijdelijke terugkeer en contacten met Turken, zowel in als buiten Turkije.

Opvallend is verder dat de achtergrondkenmerken zo weinig in de analyses van deze onderzoeken worden betrokken.

Overzicht 2 geeft hier een beeld van. Alleen op leeftijd en geslacht wordt de populatie meer dan incidenteel onderscheiden. Het is jammer dat men, met name in de meer kwantitatieve studies, geen poging heeft gedaan meer zicht te krijgen op de eventuele invloed van andere kenmerken op aspecten van de leefsituatie van Turkse jongeren in West-Europa. Mogelijk hangt dit samen met de geringe theoretische ontwikkeling op dit gebied. Men zou mogen verwachten, met name omdat een aantal van de hier besproken studies in een universitaire context zijn uitgevoerd, dat de onderzoekers wat meer aandacht hadden geschonken aan het ontwikkelen van een theoretisch kader. Algemene aspecten van de adolescentieperiode worden slechts incidenteel in de onderzoeken betrokken. Helaas wordt er slechts in geringe mate verwezen naar onderzoek onder Nederlandse en Duitse jongeren, laat staan dat men in de onderzoeken gebruik heeft gemaakt van Nederlandse of Duitse jongeren als vergelijkingsgroep.

Overzicht 2. Presentatie en gebruik van achtergrondkenmerken bij de zes publikaties

auteurs	(Turkse) onderzoekgroep(en)	analyse-variabelen (m.b.t. de Turkse onderzoeksgroep)	opmerkingen m.b.t. de presentatie van achtergrondinformatie
Weische-Alexa	schoolmeisjes (voortgezet onderwijs)	leeftijd	in tabellen
Berg	jongens die deelnemen aan het reguliere dagonderwijs en het partieel beroepsonderwijs	verschillende vormen van regulier dagonderwijs en partieel beroepsonderwijs	in tabellen, maar ook vaak fragmentarisch in de tekst
Eppink, Hartman-Eeken & Vreede-de Stuers	jongens en meisjes van 12-20 jaar	geslacht	globale informatie in de tekst
De Wilde & de Lange	deelnemers (jongens en meisjes) aan het vormingsonderwijs	geslacht vooropleiding groepsindeling vormingsonderwijs*	per respondent een emigratie- en schoolloopbaanoverzicht
Kusters	jongens en meisjes van 12-20 jaar	geslacht leeftijd huidige bezigheid	per respondent een systematisch overzicht van emigratie, schoolloopbaan, huidige bezigheid en gewenst beroep
Stüwe	jongens en meisjes van 14-20 jaar	geslacht verblijfsduur	per respondent informatie over emigratie, schoolloopbaan, huidige bezigheid en deelname aan vrije tijdsactiviteiten

* Het betreft hier een onderscheid op basis van de aanspreekbaarheid van de jongere, gemeten aan onder andere de verblijfsduur.

Wanneer wij tenslotte kijken naar de inhoudelijke informatie van deze publikaties valt op dat enkele onderzoeksthema's relatief weinig aandacht hebben gekregen. Het gaat hierbij om de werksituatie bij de meisjes, en de vrijetijdsbesteding en de gezinsverhoudingen bij de jongens. Bovendien hebben de onderzoeken zich slechts in geringe mate beziggehouden met jongeren die al op zeer jonge leeftijd (dat wil zeggen zes jaar of jonger) naar Nederland of West-Duitsland zijn gemigreerd. Wij realiseren ons dat het aantal Turkse adolescenten waar dit voor geldt momenteel nog gering is. Gezien het feit echter dat de gezinshereniging van Turken in Nederland en West-Duitsland vrijwel voltooid is, lijkt het belangrijk, nadrukkelijker aandacht aan deze groep te besteden.

3. PROEFINTERVIEWS MET TURKSE JONGEREN

In dit hoofdstuk komen de ervaringen aan de orde die zijn opgedaan met 18 proefinterviews. Eerst zullen wij in § 3.1 een beeld geven van de onderzoeksbenadering die, mede op basis van de ervaringen van andere onderzoekers, is ontwikkeld. In de literatuur over onderzoek bij Turken en Noordafrikanen (in Nederland) wordt met nadruk gewezen op een aantal voorwaarden die moeten worden vervuld om met succes te kunnen interviewen (Van Amersfoort, 1982; Eppink, 1981). Op basis daarvan zijn beslissingen genomen over de situatie waarin zich het interview zou moeten afspelen en de eigenschappen waaraan een interviewer zou moeten voldoen. Ook aan de problemen om een doorsnede van de Turkse jongeren bij de interviews te betrekken is aandacht besteed.

In § 3.2 wordt een globaal overzicht gegeven van reacties die op basis van de interviews bij de jongeren zijn verkregen. Daarbij wordt hetzelfde stramien gevolgd als in het eerste hoofdstuk. Eerst worden de achtergrondkenmerken van de geïnterviewden besproken, daarna volgen respectievelijk subparagrafen over opleiding en beroep en over vrije tijd en gezinsverhoudingen. Toegevoegd is een subparagraaf over ervaringen met de zorg en hulpverlening. Er is geen poging gedaan het materiaal te kwantificeren. Het is niet meer dan een staalkaart van ervaringen van een beperkte groep Turkse jongeren.

3.1 De proefinterviews

Aan het begin van dit hoofdstuk werd aangestipt dat er bij het interviewen van respondenten met een andere kulturele achtergrond factoren zijn die afbreuk kunnen doen aan de validiteit van de verkregen informatie. Mede om na te gaan welke onderzoekstechnische oplossingen gehanteerd kunnen worden om hieraan te ontkomen

is het onderzoek naar psychosociale problemen van Turkse adolescenten gesplitst in een voor- en een hoofdonderzoek.

In deze paragraaf bespreken wij de knelpunten en de oplossingen die gekozen zijn bij de voorbereiding en uitvoering van de proefinterviews in vier subparagrafen. Achtereenvolgens gaan wij in op de respondenten, de interviewers, de interviewsituatie en de te verzamelen informatie.

3.1.1 De respondenten

Het gaat er in het onderzoek om een beeld te krijgen van aard en omvang van psychosociale problemen van Turkse adolescenten in Nederland. Verondersteld wordt dat deze groep binnen de Nederlandse samenleving bloot staat aan extra risico's. Er zal om dat te onderzoeken derhalve ook gekeken moeten worden naar de aard en omvang van de psychosociale problemen van Nederlandse adolescenten die zich uitsluitend van hun Turkse leeftijdsgenoten onderscheiden door het niet-buitenlander zijn.

De respondenten voor het hoofdonderzoek zullen een zo representatief mogelijke steekproef moeten vormen van Turkse adolescenten in Nederland en een groep Nederlandse adolescenten die, sociaal-economisch, zich in vergelijkbare omstandigheden verkeert. Om goede voorwaarden te scheppen om aan bovenstaande wensen te voldoen is besloten de selectie van respondenten via de school te laten verlopen.

Nu bevat de doelgroep van ons onderzoek (de leeftijdsgroep van 13 t/m 19-jarigen) niet alleen scholieren, maar ook niet-schoolgaande jongeren. De niet-schoolgaanden kunnen een baan hebben of niet. Bij de werving van respondenten voor het vooronderzoek is ernaar gestreefd deze verschillende categorieën respondenten ook inderdaad te interviewen.

Een andere indeling hangt samen met de tweede doelstelling van het

onderzoek, te weten het verzamelen van informatie over de behoefte aan en ervaring met psychosociale hulpverlening. Ten behoeve hiervan zullen in het hoofdonderzoek gesprekken worden gevoerd met cliënten en ex cliënten van hulpverlenende instanties. Ook bij deze categorie respondenten zijn proefinterviews gehouden. De onderstaande tabel geeft de aantallen proefinterviews voor de verschillende categorieën respondenten.

Tabel 1. Het aantal proefinterviews voor respondentencategorieën naar geslacht

	meisjes	jongens	totaal
schoolgaand	4	4	8
werkend	3	1	4
niet-werkend/werkloos	1	3	4
ex-kliënt	1	1	2

totaal	9	9	18

De schoolgaande jongeren zijn benaderd door bemiddeling van leerkrachten die speciaal waren belast met de zorg voor buitenlandse c.q. Turkse kinderen op twee Rotterdamse scholen. Bij het interviewen van niet-schoolgaande meisjes is medewerking verkregen van het Vrouwenhuis in Rotterdam. De Turkse niet-werkende meisjes waren allen bezoekers van een cursus die hier werd gegeven. De niet-schoolgaande jongens waren bekend als oud-leerlingen van de school die ook door de schoolgaande jongens werd bezocht. De overige respondenten zijn benaderd via sleutelfiguren die ten behoeve van het vooronderzoek waren bezocht.

3.1.2 De interviewers

De Nederlandse interviewer die gekonfronteerd wordt met een Turkse respondent kan daarbij op twee problemen stuiten die hij bij een Nederlandse respondent veel minder uitgesproken tegenkomt - te weten: problemen die te maken hebben met de taal en problemen die voortvloeien uit het feit dat de respondent onbekend is met dit soort onderzoek en dus met de rol van een interviewer (v. Amersfoort, 1983). Het ligt voor de hand te veronderstellen dat deze onbekendheid aanleiding geeft tot een zeker wantrouwen bij de respondent en kan leiden tot het geven van 'voorzichtige' antwoorden. Om problemen met de taal het hoofd te bieden worden in de praktijk de volgende oplossingen gekozen:

- men schakelt tolken in wanneer respondenten onvoldoende in het Nederlands aanspreekbaar zijn (bijv. Kusters, 1982; De Wild & de Lange, 1981; Brassé e.a., 1983);
- men werkt met Turkse interviewers (bijv. Stüwe, 1982).

Een nadeel van beide oplossingen komt voort uit het feit dat Turken met Turken worden gekonfronteerd. In het algemeen immers staat de Turkse gemeenschap als vrij hecht bekend. Respondenten zouden daarom eerder sociaal geaccepteerde c.q. wenselijke antwoorden geven omdat altijd de kans bestaat dat de gegeven informatie terecht komt bij mensen binnen de Turkse gemeenschap die daarmee de respondent schade kunnen berokkenen. Vooral op het gebied van politiek, religie en familieverhoudingen zou dit tot vertekende informatie kunnen leiden. Een en ander zou nog versterkt kunnen worden door de al genoemde onbekendheid met doel en betekenis van het interview.

Voor dit onderzoek is gekozen voor het inschakelen van studenten Turks als interviewer. De sectie Turks van de vakgroep Arabisch, Nieuw Perzisch, Turks en Zuid-Semitisch van de Rijksuniversiteit Leiden, participant in het onderhavige onderzoek, kan er op toezien dat kandidaat-interviewers voldoende kennis van taal, cultuur

en geografie bezitten.

De verwachting was dat juist het feit dat een Nederlander Turks spreekt en op de hoogte blijkt te zijn van de leefsituatie in Turkije goodwill zou wekken bij de respondenten. Mede daardoor zou een situatie van vertrouwen kunnen worden gekreëerd.

Een ander aspekt is dat Turkse meisjes niet door mannelijke interviewers benaderd behoren te worden (zie ook Stüwe, 1982).

Ten behoeve van het vooronderzoek is aan een aantal studenten Turks een trainingsprogramma interviewtechniek aangeboden, toegespitst op het vrije interview bij Turkse respondenten. De proefinterviews zijn bijna allemaal afgenomen door twee vrouwelijke studenten. Enkele interviews met goed Nederlands sprekende respondenten zijn door de onderzoekers uitgevoerd.

3.1.3 De interviewsituatie

Over het scheppen van voorwaarden waarbinnen het mogelijk is Turkse adolescenten adequaat te interviewen is door een aantal auteurs geschreven (Berg, 1978; Weische-Alexa, 1977; Stüwe, 1982; Kusters, 1982). Allen zijn zij ervan overtuigd dat de aanwezigheid van ouders en ouderen leidt tot vertekening van de informatie. Berg die zowel vaders als zonen interviewde, schrijft dat tegen zijn zin een aantal interviews gekombineerd verliepen.

"Dabei bestätigten sich unsere Vermutungen in doppelter Hinsicht. Sowohl die Söhne als auch die Väter zeigten sich bei bestimmten Fragen gehemmt, so z.B. bei Fragen, die wir hier unter dem Begriff der Geschlechtererziehung fassen wollen." (blz. 80).

Vaak vermijden de onderzoekers het risico dat ouders bij het gesprek aanwezig zijn door op school of op het werk te interviewen. Het vinden van geschikte interviewlokaties voor niet-schoolgaanden die ook geen baan hebben is lastiger. Tot deze categorie behoren

veel meisjes. Stüwe, die in de wijk waar hij zijn onderzoek deed, kon beschikken over een kantoortje, schrijft over zijn vrouwelijke respondenten:

Diese Mädchen nahmen heimlich, d.h. ohne Wissen ihrer Familienangehörigen mit uns Kontakt auf und hatten bei Bekanntwerden dessen Sanktionen zu erwarten. In einem Fall wurde uns bekannt, dass ein Mädchen über längere Zeit Hausarrest erhielt und ihr verboten wurde, weiterhin die Mädchengruppe zu besuchen, nachdem der Vater Kenntnis von dem Gespräch mit uns erhalten hatte." (blz. 75).

Wil men dit soort heimelijke interviewafspraken vermijden dan dienen interviews plaats te vinden op plekken die volstrekt onbesproken en onverdacht zijn. De school voldoet in dat opzicht.

In het vooronderzoek zijn de gesprekken met de scholieren allemaal op school gevoerd. De gesprekken met de niet-werkende meisjes zijn gehouden in het Vrouwenhuis. Interviews met mannelijke respondenten die niet meer op school zaten zijn afgenomen in een 'respectabel' café-restaurant.

3.1.4 De verzamelde informatie

Een van de doelstellingen van het vooronderzoek is de verdieping van inzicht in de problemen waarmee Turkse adolescenten gekonfronteerd worden om daardoor beter inzicht te krijgen in de variabelen die in het hoofdonderzoek moeten worden meegenomen.

Het open interview is voor een dergelijke benadering een van de geëigende onderzoeksstrategieën. Het feit dat ook in het hoofdonderzoek een deel van de informatieverzameling zal plaatsvinden met open interviews maakt deze keuze nog meer voor de hand liggend.

Bij de proefinterviews is door de interviewers, als leidraad bij de gesprekken, gebruik gemaakt van een onderwerpenlijst (zie bijlage) waarin achtereenvolgens verschillende levenssferen van de

jongeren worden behandeld. Aandacht wordt besteed aan de schoolsituatie, het werken, de werkloosheid en het niet werken, de woonsituatie, de vrije tijd en de situatie thuis.

Per onderwerp worden in de onderwerpenlijst een aantal hoofdthema's aangegeven. Binnen die thema's wordt de interviewer gewezen op bepaalde relevante aspecten. Het is de taak van de interviewer te bepalen binnen welke onderwerpen de aksenten moeten worden gelegd. De opdracht was bij elke respondent in ieder geval optimaal informatie te verzamelen over de vrijetijdssituatie, de gezinsverhoudingen en de levenssfeer die het best aansloot bij de situatie van de respondent (bijvoorbeeld bij scholieren over de schoolsituatie en bij werkenden over de werksituatie). Om na te gaan of de interviewers de keuzen adequaat maakten, en om de kwaliteit van de informatie te optimaliseren werden de interviews zo kort mogelijk na het inleveren van het protocol met de betreffende interviewer uitgebreid besproken.

3.2 De informatie

In deze paragraaf komt de meer inhoudelijke informatie aan bod. Op basis van de gesprekken willen wij een beeld geven van de wijze waarop de Turkse jongeren waar wij mee gesproken hebben hun situatie in Nederland ervaren.

Zoals wij in 3.1.1 hebben gezegd is bij het samenstellen van de steekproef niet gestreefd naar representativiteit. Mede daarom zullen er in deze paragraaf geen pogingen gedaan worden het materiaal te kwantificeren. De gepresenteerde informatie moet slechts gezien worden als een staalkaart van ervaringen van een beperkte groep Turkse jongens en meisjes.

Achtereenvolgens wordt ingegaan op de achtergrondkenmerken, opleiding en beroep, vrije tijd en gezinsverhoudingen en zorg en hulpverlening.

3.2.1 Achtergrondkenmerken

Zoals al eerder is aangegeven hebben wij uiteindelijk gesproken met 18 Turkse jongeren (9 jongens en 9 meisjes). De leeftijden variëren tussen de 14 en 20 jaar. De gemiddelde leeftijd is ongeveer 17 jaar.

Alle jongens zijn na hun 6e jaar naar Nederland gekomen, drie jongens zelfs na hun 12e jaar. Twee meisjes wonen al vanaf hun kleuter-tijd in Nederland. De gemiddelde migratieleeftijd ligt voor beide groepen net onder de 11 jaar.

De gemiddelde verblijfsduur is ongeveer 6 jaar. Vier jongeren (waaronder drie meisjes) zijn al langer dan 10 jaar in Nederland. Vier meisjes zijn nog niet zo lang in Nederland (\pm 3 jaar).

Vrijwel alle jongens zijn in Turkije in een dorp geboren. De meisjes zijn in het algemeen afkomstig uit de wat grotere steden. Het merendeel van de jongeren komt uit Centraal-Anatolië.

Ten tijde van het onderzoek waren alle jongeren nog ongehuwd.

De helft zat nog op school, bijna een kwart werkte en ruim een kwart was werkloos.

3.2.2 Opleiding en beroep

Op drie meisjes na zijn de jongeren waarmee wij hebben gesproken zowel in Turkije als in Nederland op school geweest. Voor ongeveer de helft van hen betekende de komst naar Nederland een breuk in de opleiding, dat wil zeggen dat zij tijdens de opleiding in Turkije gemigreerd zijn. Degenen die tijdens de lagere schoolopleiding naar Nederland kwamen, werden over het algemeen in dezelfde klas geplaatst. Zij die al een vervolgopleiding volgden zijn allen in een ISK (Internationale Schakelklas) terechtgekomen. Voor deze jongeren betekende dat vrijwel altijd een forse stap terug.

In het begin hadden de jongeren op school vooral veel moeite met de Nederlandse taal. "Ik had nooit gedacht Nederlands te kunnen leren, vooral de uitspraak was erg moeilijk". "Alle lessen waren in het Nederlands, ik begreep er niets van".

Sommigen ondervonden steun van hun klasgenoten. "In het begin kende ik nog geen Nederlands, maar hielpen Turkse kinderen in de klas mij".

Langzamerhand werden de taalproblemen wel minder. "Het tweede jaar was makkelijker, toen had ik minder problemen met de taal". Maar ook jongeren die al langere tijd in Nederland zijn, hebben nog weleens problemen met de taal. "Ik heb nog steeds moeite met de taal, niet met het spreken, maar met het begrijpen van sommige dingen".

Hoewel veel Turkse jongeren met Nederlandse jongeren in de klas zitten, bestaan er weinig contacten tussen de nationaliteiten. "Tijdens de pauze staan de Nederlanders aan de ene kant en de buitenlanders aan de andere kant van de plaats".

Sommige jongeren zeggen dat hun Nederlandse klasgenoten contacten afwijzen. "Nederlanders willen geen echt contact". "Sommigen zeggen: ga jij eerst maar eens Nederlands leren".

Anderen wijzen meer op verschillen tussen Turkse en Nederlandse leerlingen. "Ik kan wel met buitenlanders omgaan maar niet met Nederlanders want die hebben hele andere ideeën. Ook de manier van praten, de grapjes".

Maar er zijn ook jongeren die daar geen problemen mee hebben. "Ik ga gewoon met iedereen om, of ze nu Turk, Nederlander of Surinamer zijn".

Een andere klacht die nogal eens genoemd wordt betreft het feit dat leraren onderscheid maken tussen buitenlandse en Nederlandse leerlingen. "Sommige leraren geven buitenlandse jongeren niet graag antwoord op vragen".

Maar ook worden er veel positieve ervaringen met leraren genoemd.

"Eén leraar is als een vader zo goed voor je". "Eén leraar heeft zijn baard afgeschoren omdat ik hem niet op een leraar maar op een boswachter vond lijken".

Wanneer de jongeren het Nederlandse en Turkse onderwijs vergelijken, zijn zij in het algemeen positiever over het Turkse onderwijs. Zij vinden het onderwijs in Turkije van hoger niveau. Bovendien zijn de leraren er strenger en dat vindt men meestal toch beter. "In Turkije krijg je meer huiswerk mee, wat echt overhoord wordt". "In Turkije leren ze je het praten in de klas wel af. Als je daar zomaar je mond opendoet sta je een week op de gang". "In Nederland is de school veel vrijer. Daardoor heb ik in het begin niet genoeg mijn best gedaan".

Over een eventueel toekomstig beroep hebben sommige scholieren al duidelijk konkrete ideeën, ofschoon dit bij meisjes minder vaak het geval is. Zowel bij jongens als bij meisjes spelen echter de ouders vaak een belangrijke rol bij de eventuele beroepskeuze. "Ik wil chef-monteur worden. Mijn vader en moeder vinden dat een goede keuze". "Mijn vader wil dat ik in Turkije naar de kunstakademie ga en mode-ontwerpster word". "Mijn ouders hebben besloten dat ik later ingenieur moet worden".

Soms is een beroepskeuze gebaseerd op eigen ervaringen. "Ik wil hulpverlener worden want Nederlandse hulpverleners missen het gevoel, ze kunnen de problemen van buitenlandse jongeren niet verklaren". Soms is de keuze gebaseerd op het idee om in ieder geval niet hetzelfde beroep als de ouders uit te oefenen. "Ik wil later niet met mijn handen maar met mijn hoofd werken, bijvoorbeeld bij een bank".

De jongeren houden er veelal wel rekening mee dat het moeilijk zal zijn om werk te vinden. "Als ik geen werk kan vinden ga ik weer naar school". "Ik wil wel doorleren, want met een LTS-diploma is het moeilijk werk vinden".

Sommigen zien Turkije in geval van langdurige werkloosheid als alternatief. "Als ik in Nederland geen werk kan vinden, dan ga ik terug naar Turkije. Met een goed diploma kan je daar wel werk vinden".

Vrijwel alle niet meer schoolgaande jongeren hebben ervaring met werkloosheid. Over het algemeen heeft men er erg veel moeite mee en overheerst de angst helemaal geen baan meer te kunnen vinden. "Ik ben bang dat ik nergens meer werk zal vinden". "Als ik nu als jongere geen werk kan vinden, dan kan ik het wel helemaal vergeten als ik ouder ben". "Het ligt aan het lot of je werk vindt of niet".

Sommige jongeren voelen zich bij het werk zoeken gediskrimineerd. "Ik denk dat ze mij niet nemen omdat ik Turks ben". "Ik weet zeker dat sommige fabrieken helemaal geen Turken willen. Als je daar voor werk komt zetten ze je helemaal onder aan de lijst".

Er zijn ook jongeren die er over denken weer naar school te gaan. "Ik wil weer gaan leren, want ik kan toch nergens werk vinden". "Mijn vader vindt dat ik wat moet doen: of werken, of weer naar school gaan, maar niet zomaar wat rondhangen".

Op het moment van het onderzoek hadden vier jongeren werk. Een jongen werkte als leerlingslager bij een Turkse slagerij, een meisje als leerlingkapster en twee meisjes deden ongeschoold werk bij een groothandel in tweedehands kleding. Beide laatste meisjes werkten op kontraktbasis (zes maanden). De jongeren zijn in het algemeen tevreden over hun werk. "het was moeilijk om een baan te vinden, ik voel mij er prettig en hoop er te kunnen blijven". "Het is prettig werk. Ik kan het er best nog een tijd uithouden".

3.2.3 Vrije tijd en gezinsverhoudingen

Omdat de situatie van Turkse meisjes en Turkse jongens in de vrije tijd en binnen het gezin zo sterk verschilt zullen wij in deze paragraaf jongens en meisjes apart behandelen.

3.2.3.1 De situatie van de meisjes

De Turkse meisjes waar wij mee gesproken hebben brengen veelal door-de-weeks een groot deel van hun vrije tijd thuis door. Ze luisteren naar muziek (voornamelijk Turks) kijken televisie en lezen boeken (eveneens voornamelijk Turks, maar ook wel Nederlands). "Het liefst zit ik samen met mijn zus op onze kamer naar muziek te luisteren". "Ik hou van handwerken, kijk naar de televisie en luister graag naar mooie Turkse muziek".

Ondanks het feit dat vier van de negen meisjes op een naaikursus zitten wordt er door de meisjes over het algemeen thuis weinig aan handwerken gedaan.

Sommige meisjes gaan door-de-weeks ook nog weleens bij vriendinnen op bezoek. "Als ik mij verveel, bel ik een vriendin op en gaan wij bij elkaar op bezoek".

In het weekend gaan de meisjes vaak samen met de ouders (en de andere gezinsleden) op familiebezoek of samen met andere families naar het park of het strand. "Eens in de twee weken gaan wij met de hele familie op bezoek". "Als het zondags mooi weer is, gaan wij met andere families naar het strand".

Enkele meisjes gaan in het weekend ook wel met hun vriendinnen, zonder hun ouders, uitstapjes maken. Ze worden dan wel begeleid door hun oudere broer. "Wij hebben met een stel meisjes een groepje. Met onze oudere broers gaan wij in het weekend uitstapjes maken, bijvoorbeeld naar het bos".

Het merendeel van de meisjes gaat voornamelijk met Turkse vriendinnen om. Slechts enkele meisjes hebben ook Nederlandse vriendinnen. Kontakten met jongens zijn voor de meeste meisjes taboe. "Ik ga alleen met Turkse meisjes om, niet met jongens en niet met Nederlanders".

Veel meisjes zeggen daar ook geen behoefte aan te hebben en bekritisieren meisjes die wel met jongens omgaan. "Ik ga niet met jongens om, daar heb ik ook geen zin in". "Meisjes die met jongens lopen te zoenen, zijn geen goede meisjes".

De Turkse meisjes waarmee wij hebben gesproken worden door hun ouders redelijk vrijgelaten in hun doen en laten. "Ik mag zelf bepalen wat ik doe, als ik maar zeg hoe laat ik thuiskom en mij daar ook aan houd".

Ze weten wat zij wel en niet mogen van hun ouders en houden daar rekening mee. "Ik weet wat mijn ouders niet prettig vinden en daar houd ik mij aan". "Ik kan gaan en staan waar ik wil en ik vertel altijd waar en met wie ik was". "Mijn ouders hebben vertrouwen in hun kinderen en wat zij doen".

Toch voelen zij zich nog wel eens beperkt, niet zozeer door hun ouders maar door het geklets van anderen. "Ik mag van mijn vader niet naar schoolfeesten, niet omdat hij mij niet vertrouwt, maar omdat er anders gepraat wordt". "Ik kan niet alleen naar de stad gaan, want als ik gezien word, wordt erover mij gepraat en dat vind ik vervelend".

Sommige meisjes hebben daar echter geen last van. "Ze praten niet over mij want ik doe geen dingen die niet mogen en die zou ik ook niet willen doen".

Ofschoon de door ons geïnterviewde Turkse meisjes meestal een redelijk goede relatie met hun beide ouders hebben, zijn zij toch vaker wat vertrouwelijker met hun moeder. "Met mijn moeder praat ik over alles". "Toen ik zo uitgescholden werd door die Nederland-

se jongen kon ik dat bij mijn moeder kwijt".

Met hun vader praten ze meer over regelingen en wettelijke zaken. "Als ik vragen over instanties heb ga ik naar mijn vader". "Toen ik voor de eerste keer naar het arbeidsburo moest, heb ik gevraagd of mijn vader meeging".

Eén van de meisjes heeft wat moeite met haar vader. Zij zijn wat van elkaar vervreemd omdat haar vader zolang alleen in Nederland is geweest. "Hij heeft wel vaderlijke gevoelens, maar hij kan die niet zo goed overbrengen. Ik begrijp het wel, maar ik vind het toch moeilijk. Mijn vader kent mij niet zo goed als mijn moeder".

3.2.3.2 De situatie van de jongens

De Turkse jongens uit onze proefinterviews doen erg veel aan sport in hun vrije tijd. Met name voetballen, zowel georganiseerd als ongeorganiseerd is erg populair bij hen. "Ik zit in twee voetbalclubs, een Turkse en een Nederlandse. Ik train woensdag, donderdag en vrijdag en voetbal op zaterdag en zondag wedstrijden".

Ook gaan ze regelmatig naar het Turks theehuis, dat café door hen wordt genoemd en waar Turkse videofilms worden gedraaid. "Als ik mijn vrienden wil ontmoeten ga ik naar het café". "Na het werk en het eten ga ik 's avonds naar het café, video kijken".

Vrijwel alle jongens lezen boeken en kranten, echter slechts incidenteel Nederlandse. "Ik haal meestal Turkse boeken uit de bibliotheek, voornamelijk liefdesromans maar ook Turkse vertalingen van Agatha Christie". "Ik lees alleen Nederlands als het moet".

Ook luisteren ze veel naar muziek, maar ook hier gaat het voornamelijk om Turkse muziek. "Meestal draai ik Turkse cassettes, zoals Ferdi Tayfur en Orhan Gencebay, maar soms ook weleens Engelse muziek".

Sommige jongens gaan ook naar de bioscoop en de diskotheek. "Met mijn vrienden ga ik ook wel naar de film en de diskotheek. Niet

disco "X", want daar worden geen buitenlanders toegelaten".

Niet iedereen kan echter Nederlandse films volgen. "Nederlandse films zijn vaak moeilijk te volgen, Turkse films niet. Ik vind alle Turkse films mooi, waar ze ook maar over gaan, als het maar Turks is".

De meeste jongens gaan voornamelijk met Turkse vrienden om. "Ik heb een paar goede Turkse vrienden, met wie ik regelmatig optrek. Ik ken ook nog een paar Nederlanders van school maar die groet ik alleen als ik ze op straat tegenkom".

Slechts enkele jongens hebben ook Nederlandse vrienden met wie ze regelmatig activiteiten ondernemen. "Ik ga zowel met Nederlandse als met Turkse jongens om. Met mijn Nederlandse vrienden ga ik vaak op stap naar disko's en cafés".

Een jongen vermijdt zelfs de contacten met Turken. "Ik ga zo min mogelijk met Turken om, want die kletsen te veel over je".

Terwijl een andere jongen betreurt dat hij geen contacten met Nederlanders heeft. "Ik wil graag met Nederlanders omgaan, maar die houden het af Turkse jongens begrijpen mij niet. Als ik Nederlands wil praten om te oefenen, zeggen zij dat ik Turks moet praten, en ze lachen mij uit als ik dingen van Nederlanders nadoe".

In het algemeen ervaren de jongens minder beperkingen van hun ouders dan de meisjes. Ongeveer de helft van de jongens zegt helemaal vrij te zijn in hun doen en laten. "Sinds ik vijftien ben mag ik van mijn vader doen wat ik wil, ik ben nu volwassen".

Andere jongens hebben met duidelijke regels van hun ouders te maken. "Ik mag van mijn vader niet roken, moet op tijd thuis zijn en mag niet naar een café of disko. Ook mag ik niet met meisjes omgaan". "Mijn vader wil niet dat ik rook, drink, speel en later dan . . . uur thuiskom. Ook wil hij niet dat ik varkensvlees eet en zou hij graag willen dat ik op tijd mijn gebeden zeg".

De meeste problemen met de ouders gaan over het thuiskomen. "Mijn ouders zouden liever hebben dat ik niet zo laat thuiskwam. Wij hebben er nogal eens ruzie over". "Ik krijg ruzie met mijn vader als ik erg laat thuiskom".

De vader wordt door de jongens meestal met respect bejegend. "Ik heb ontzag voor mijn vader en zal ook nooit zeggen dat hij ongelijk heeft". "Als mijn vader mij slaat, houd ik mijn mond dicht, want ik respekteer hem".

Met de moeder hebben de jongens meestal een vertrouwelijker relatie. "Met mijn moeder praat ik meestal over de dagelijkse dingen, zoals wat er op school is gebeurd en zo".

3.2.4 Zorg_en_hulpverlening

Hoewel de kontakten van de Turkse jongeren met de algemeen medische zorg tamelijk incidenteel zijn, zijn ze bijna allemaal wel eens bij de huisarts geweest. Meestal betrof de aanleiding tot het bezoek een of andere kleine klacht. "Ik ben naar de huisarts geweest toen ik bij een spelletje was gevallen en mijn neus had gebroken". "Ik ga hooguit een keer per jaar naar de huisarts als ik 's winters griep heb".

Sommige jongeren zijn ook weleens in het ziekenhuis geweest. "Toen mijn hand gehecht moest worden ben ik naar het ziekenhuis geweest". "Ik heb twee weken met een gebroken been in het ziekenhuis gelegen".

In het algemeen zijn de jongeren wel tevreden over hun kontakten met het medisch circuit. "De artsen zijn hier wel goed en meestal ook erg vriendelijk, maar zij zien er niet uit als echte doktoren". "Toen ik in het ziekenhuis lag sprak ik nog helemaal geen Nederlands, maar iedereen was heel aardig voor mij. Ik ben er goed behandeld".

Toch zijn enkele meisjes bang om naar een ziekenhuis te gaan sinds zij op de (Turkse) radiopiraat een schokkend verhaal over een ziekenhuis hebben gehoord. "Zij hebben daar een Turks meisje opzettelijk verkeerd bloed gegeven en Ze ligt nu al zes maanden in een ander ziekenhuis en is nog steeds niet helemaal in orde".

De meeste jongeren zoeken als ze moeilijkheden hebben steun bij hun vriend(inn)en. "Over moeilijkheden praat ik alleen met mijn beste vriend". "Met mijn vrienden praat ik over de dingen die mij dwars zitten". "Als ik thuis problemen heb kan ik daar met vrienden over praten".

Een jongen bespreekt alles met zijn ouders. "Met mijn vrienden praat ik nooit over problemen, daar praat ik liever met mijn ouders over".

Terwijl twee jongeren daar met niemand over praten. "Je kan het beste met niemand over moeilijkheden praten want dat wordt toch doorverteld".

Twee jongeren hebben formele kontakten met de hulpverlening gehad. Een meisje was na moeilijkheden met haar ouders thuis weggelopen en via de huisarts en de politie in het hulpverleningscircuit terechtgekomen. De ander (een jongen) was na moeilijkheden thuis via een maatschappelijk werker opgenomen in een opvangtehuis. Beiden zijn van mening dat de hulpverleners wel hun best deden maar hen slechts ten dele hadden kunnen helpen. Voor de jongen geldt dat de meest gewenste oplossing niet haalbaar was. "Ik zou het liefste met het hele gezin weer bij elkaar willen wonen, maar ik weet dat dat niet kan. Ik ben ook niet ontevreden over de hulpverleners. Ze hebben gedaan wat ze konden". Het meisje heeft ervaren dat de hulpverleners toch te ver van haar problematiek afstonden. "Ze doen wel allemaal hun best, en zijn wel goedwillend maar toch lukt het niet echt. Ze begrijpen je niet echt, ze kunnen zich niet echt inleven".

3.2.5 Samenvatting

opleiding en beroep

De jongeren die door ons zijn geïnterviewd hebben op school vaak een achterstand. Vooral degenen die na de lagere school naar Nederland zijn gekomen, hebben te maken met gebrekkige schakelmogelijkheden.

Absoluut schoolverzuim is niet geconstateerd, ongetwijfeld omdat we het merendeel van de jongeren via de school hebben benaderd.

Onze respondenten omschrijven de contacten met hun Nederlandse medeleerlingen in het algemeen als nogal oppervlakkig.

Wanneer zij een vergelijking maken tussen het onderwijs in Nederland en dat in Turkije dan wordt het Nederlandse systeem wat al te tolerant gevonden.

Sommige jongeren, en met name de jongens, hebben op school al tamelijk exakte ideeën over wat ze willen worden. Hun beroepswensen zijn echter nogal divers.

Een ander aspect is de jeugdwerkloosheid. Vrijwel alle niet meer schoolgaande jongeren hebben hier wel mee te maken (of te maken gehad). De jongeren hebben veel moeite met het werkloos zijn en zijn vaak bang ook in de toekomst geen werk te kunnen krijgen.

Ook in de belevingswereld van de scholieren speelt de werkloosheid al een rol. Het merendeel van de scholieren is zich bewust van de problemen die op kunnen treden bij het zoeken naar werk.

Over de werksituatie van de jongeren hebben de proefinterviews slechts beperkte informatie opgeleverd. Op het moment van onderzoek hadden vier jongeren werk. Voor twee van hen gold, dat zij hetzelfde ongeschoolde, laag gekwalificeerde werk als hun ouders deden. De andere twee hadden een leerlingovereenkomst met hun werkgever.

vrije tijd

In de vrijetijdsituatie valt op dat veel jongeren zich weinig

'westers' amuseren. Er wordt veel naar Turkse muziek geluisterd, als er gelezen wordt dan bij voorkeur Turkse boeken, tijdschriften en kranten en ook de Turkse video is populair.

Maar weinig respondenten gaan in hun vrije tijd meer dan incidenteel met Nederlanders om.

Veel van de jongens die wij hebben gesproken doen aan sport. Ze brengen hun vrije tijd overwegend buitenshuis door.

Meisjes zijn veel vaker thuis, maar sommigen gaan ook wel bij hun Turkse vriendinnen op bezoek.

Aktiviteiten buitenshuis van meisjes zijn meestal min of meer georganiseerd in familie- of groepsverband. Het gaat dan vooral om uitstapjes naar bos, park of strand en om familiebezoek.

gezinsverhoudingen

De jongens ervaren in het algemeen weinig door hun ouders opgelegde beperkingen. Zij kunnen hun gang gaan ook al zijn er met name over de tijd waarop ze 's avonds thuis komen regelmatig wrijvingen. De meisjes weten in het algemeen heel goed wat ze niet mogen en zorgen er voor het vertrouwen van hun ouders niet te beschamen. Door deze 'zelfcensuur' weten ze hun verworven vrijheden in stand te houden. De grootste bedreiging lijkt te worden gevormd door de 'roddel' van anderen binnen de gemeenschap.

In het algemeen kunnen de jongeren goed met hun ouders opschieten. Hun problemen kunnen ze vaak wel goed bij hun moeder kwijt, terwijl de vader meer praktische hulp en adviezen geeft. Bij het merendeel van de jongens die wij hebben gesproken lijkt de acceptatie van het gezag van de vader, vooral gebaseerd op respect.

3.3 Konklusie

In deze paragraaf zal worden nagegaan in hoeverre de gehanteerde oplossingen, die voor de verschillende onderzoekstechnische pro-

blemen zijn gekozen, in de praktijk hebben voldaan.

Zoals in hoofdstuk 2 is vermeld zijn de schoolgaande jongeren benaderd door bemiddeling van leerkrachten die speciaal belast waren met zorg voor buitenlandse c.q. Turkse leerlingen. Deze procedure heeft in de praktijk goed gewerkt. Doordat de eigen leerkrachten, voor de leerlingen toch min of meer vertrouwde personen, bemiddelden, was de medewerking van de leerlingen in het algemeen goed en zijn er geen weigeringen voorgekomen. Voor de interviews met de deelnemers aan de naaikursus en de respondenten die via sleutelfiguren benaderd zijn geldt ongeveer hetzelfde. De ervaringen met de benadering van de schoolverlaters liggen anders. Hierbij was gekozen voor een gefaseerde benadering. In eerste instantie werd een huisbezoek afgelegd waarbij informatie werd gegeven aan de ouders en, indien aanwezig, aan de betreffende jongere. Wanneer men zich bereid verklaarde werd vervolgens een afspraak gemaakt in een café-restaurant. In een aantal gevallen werd al bij het huisbezoek een weigering gegeven. Ook kwam het voor dat de afspraak niet werd nagekomen. Vastgesteld moet worden dat deze laatste procedure uiterst arbeidsintensief en niet altijd effectief is. Benadering van respondenten via voor hen bekende/vertrouwde personen geniet duidelijk de voorkeur.

De ervaringen met de studenten Turks als interviewer zijn gunstig gebleken en zeker een nadere beschouwing waard. De indruk bestaat dat de respondenten positief reageerden op het Turks van de (Nederlandse) interviewsters. Omdat beide studenten vaak in Turkije waren geweest, ontstond in veel gevallen al vlot een gesprek over de streek waar de respondent in Turkije had gewoond. Het is waarschijnlijk dat hierdoor een ontspannen sfeer ontstond die de vertrouwelijkheid bevorderde. Een aantal interviews is geheel in het Turks gevoerd, soms omdat de respondent dat leuk vond, soms omdat de beheersing van het Nederlands van de betreffende respondent

ontoereikend was. Ook gebeurde het wel dat terwijl het gesprek in het Nederlands gevoerd werd de respondent voor bepaalde (gevoels) nuances teruggreep naar het Turks.

Eerder wezen wij erop dat het onmogelijk is Turkse meisjes met mannelijke interviewers te konfronteren. Op basis van onze ervaringen is er reden om Turkse jongens niet door vrouwelijke interviewers te laten benaderen. In een aantal interviewprotokollen kwam een duidelijke imponeerhouding ten aanzien van de vrouwelijke interviewer tot uitdrukking. Overigens lijkt een dergelijke strategie ook aanbevelenswaardig waar het gaat om Nederlandse meisjes en jongens als respondent.

In het algemeen zijn de interviews op de scholen probleemloos verlopen. Steeds bleek wel een lokaal of een andere ruimte beschikbaar te zijn waar het gesprek ongestoord kon worden gevoerd. Ook in het Vrouwenhuis viel goed te interviewen. Het is moeilijker een oordeel te vormen over de invloed die is uitgeoefend door de locatie van het café-restaurant. De indruk van de interviewsters is dat de gesprekken ongestoord verliepen. Het is echter wel opvallend dat een betrekkelijk groot aantal jongens waarmee een afspraak was gemaakt niet is komen opdagen. Het is uiteraard onmogelijk dit alleen toe te schrijven aan de lokatiekeuze. Mogelijk speelde ook de gefaseerde benadering een rol.

Op basis van de ervaringen met de onderwerpenlijst kan gekonkludeerd worden dat deze redelijk volledig is. Ook onderwerpen die niet expliciet in de lijst aan de orde komen (zoals bijv. discriminatie) kwamen via andere topics in de gesprekken voldoende aanbod. In het begin hadden de interviewsters nog wel eens moeite te bepalen welke onderwerpen voor de betreffende respondent het meest relevant waren. De nabesprekingen vervulden in die fase een essentiële rol om de interviewsters daar voldoende gevoelig voor te maken. Bovendien werden deze besprekingen gebruikt om onduidelikheden in het protocol op te heffen.

4. JONGEREN IN TURKIJE. DE ONDERZOEKSLITERATUUR

In dit hoofdstuk wordt aan de hand van sociaal-wetenschappelijk onderzoek onder jongeren in Turkije een schets gegeven van hun leefsituatie. Vier studies zijn hiervoor geselecteerd.

In § 4.1 wordt eerst een beeld gegeven van deze onderzoeken waarbij aan elke studie een aparte paragraaf besteed wordt. Vermeld wordt hoe de gegevens zijn verzameld en wat de belangrijkste resultaten zijn die door de onderzoeker naar voren worden gebracht. Tot slot wordt een kort commentaar gegeven waarin het onderzoek globaal wordt geëvalueerd. De resultaten van de onderzoeken worden met elkaar in verband gebracht in § 4.2. Daarbij wordt achtereenvolgens aandacht besteed aan opleiding en beroep (§ 4.2.2), vrije tijd en gezinsverhoudingen (§ 4.2.3). Een samenvatting sluit deze paragraaf af. Met een bespreking van onderzoekstechnische aspecten (§ 4.3) wordt dit hoofdstuk afgerond.

4.1 Vier publikaties

Turkse onderzoekspublikaties zijn voor Nederlandse onderzoekers moeilijk verkrijgbaar. Geen enkele Nederlandse bibliotheek beschikt over een kollektie van Turkse onderzoekspublikaties op sociaal-wetenschappelijk terrein. Daarnaast zijn veel publikaties noch via de Nederlandse, noch via de Turkse boekhandel leverbaar. Dit komt onder andere doordat onderzoeksinstellingen hun publikaties soms uitsluitend zelf verkopen. Ook komt het voor dat publikaties in een zeer beperkte oplage door de auteurs zelf worden uitgegeven. Bovendien blijft onderzoeksmateriaal soms ongepubliceerd, omdat de onderzoekers nog niet gepromoveerd zijn. In Turkije is het doctoraat vaak een voorwaarde om onderzoeksresultaten gepubliceerd te krijgen.

Om een zo goed mogelijk overzicht te krijgen van aanwezige onderzoekspublikaties is in 1982 een studiereis naar Turkije gemaakt. Op basis van een lijst met titels, samengesteld aan de hand van in Turkije verschenen bibliografieën en literatuuropgaven uit reeds aanwezige studies, werd via antiquariaten in Istanbul en Ankara getracht de wat minder recente literatuur te verzamelen. Recente publikaties en gegevens over lopend onderzoek werden verzameld tijdens bezoeken aan onderzoekers van de Bogaziçi Universiteit, de Universiteit van Istanbul, de Hacettepe Universiteit, de Universiteit van Ankara en de Universiteit van Erzurum. Ook werd materiaal verkregen via het Ministerie voor Jeugd- en Sportzaken en het Staatsinstituut voor de Statistiek.

Als selektiekriterium voor de in dit rapport behandelde publikaties geldt, dat het studies betreft die zich bezighouden met de positie en de problematiek van jongeren in Turkije in meer algemene zin. Zodoende zijn onderzoeken op specifieke deelgebieden als bijvoorbeeld jeugdkriminaliteit, studentenonlusten en dergelijke buiten beschouwing gelaten.

In dit hoofdstuk wordt aan vier publikaties apart aandacht geschonken. Wij schetsen daarbij kort de onderzoeksopzet. Vermeld wordt welke populatie is gekozen en wat de omvang van de onderzoeksgroep is. Ook wordt globaal aangegeven over welke onderwerpen informatie is verzameld en hoe dat is gedaan. Bij de weergave van de resultaten blijven wij zo dicht mogelijk bij de presentatie van de auteur. Pas bij de 'opmerkingen' worden de konklusies gewogen. Nagegaan wordt in hoeverre de gepresenteerde onderzoeksgegevens de uitspraken rechtvaardigen.

4.1.1 Gökçe (1971). Geceköndü Gençliği (jongeren uit krottenwijken)*

De doelstelling van dit onderzoek is het vaststellen van de maatschappelijke effecten van de toenemende urbanisatie op jongeren en de omvang van de hieruit voortvloeiende problematiek. Gökçe heeft dit toegespitst op de sociaal-ekonomische situatie van jongeren (14-20 jaar) uit stadsdorpen in Ankara, en de problemen die zij ervaren. De onderzoekster wijst erop, dat voorgaande onderzoekingen vooral deskriptief van aard zijn en voorbij gaan aan de maatschappelijke effecten van het urbanisatieproces. Met haar onderzoek hoopt zij bij te dragen aan het oplossen van de problemen van jongeren uit stadsdorpen.

Hiertoe heeft zij in 1971 ruim 900 gezinshoofden en bijna 1200 jongeren geïnterviewd in stadsdorpen in Ankara. Zij liet haar respondenten thuis bezoeken door interviewers. In de vragenlijst voor de gezinshoofden, (ruim 60 vragen, waarvan verreweg het grootste deel geprêkodeerd) kwamen naast achtergrondgegevens onder andere onderwerpen aan de orde als: huisvesting, gebruik van openbare voorzieningen, eetgewoonten en attitudes met betrekking tot de gezondheid. Ook vroeg zij de gezinshoofden naar het godsdienstig gedrag en vrijetijdsbesteding van hun kinderen. De vragenlijst voor de jongeren richtte zich onder andere op de relaties binnen en buiten het gezin, op attitudes met betrekking tot religie, huwelijk en opvoeding, op vrijetijdsbesteding en op toekomstverwachtingen.

De vragenlijsten waren in een vooronderzoek onder 30 gezinshoofden en 40 jongeren getest, waarbij tevens benaderingsstrategieën waren uitgeprobeerd.

* In dit rapport zal worden gesproken over "stadsdorpen". De aanduiding "krottenwijken" wekt suggesties die niet overeenkomen met de aanblik van de wijken in Ankara, waar de jongeren uit dit onderzoek wonen. Deze woonwijken lijken meer op de dorpen van het Turkse platteland.

Uit het onderzoek komt naar voren dat de onderwijssituatie van de jongeren verbeterd is ten opzichte van die van hun ouders. Wel bestaan er nog duidelijke verschillen in opleidingsniveau tussen jongens en meisjes.

In vergelijking met het platteland worden de autoriteit van de vader en de controle binnen het gezin steeds minder belangrijk, doordat de jongeren al op jonge leeftijd aan het arbeidsproces gaan deelnemen. De jongeren passen zich sneller dan de oudere generatie aan het moderne leven aan en zijn eerder bereid vernieuwingen te accepteren. Dit leidt tot verhoging van de spanning tussen beide generaties.

De vrijetijdsactiviteiten zijn volgens Gökçe onvoldoende gestructureerd waardoor de jongeren zich richten op negatieve activiteiten waarbij toezicht ontbreekt. Zij stelt dat de jongeren, die zich nog in een ontwikkelingsfase bevinden, hun vrije tijd niet behoorlijk weten te besteden. Dit vergroot de reeds van het begin af aan bestaande economische en psychische problemen.

De bestaande voorzieningen op het gebied van de vrijetijdsbesteding zijn gering en zelden afgestemd op de behoefte van de jongeren uit de stadsdorpen.

Op grond van deze gegevens komt Gökçe tot de aanbeveling, dat in stadsdorpen gemeenschapscentra moeten worden opgericht. Dergelijke centra zouden activiteiten moeten organiseren, gericht op vrijetijdsbesteding en op hulpverlening bij persoonlijke problemen en bij problemen die de gehele gemeenschap betreffen.

opmerkingen

De doelstelling van Gökçe is het vaststellen van de maatschappelijke effecten van de toenemende urbanisatie op jongeren en de omvang van de hieruit voortvloeiende problematiek. In haar onderzoek beperkt zij zich echter tot een beschrijving van de situatie van jongeren in de stadsdorpen in Ankara en leidt hier (zelf) de aard en de omvang van de problematiek uit af. Zij heeft niet de

effekten van een urbanisatieproces onderzocht en zij heeft ook niet onderzocht of de door haar gesignaleerde problematiek samenhangt met een dergelijke proces.

De konklusie van Gökçe dat de vrijetijdsactiviteiten van deze jongeren onvoldoende zijn gestructureerd en een overwegend negatief karakter zouden dragen, wordt onvoldoende door de onderzoeksgegevens gesteund. Hierdoor wordt de aanbeveling tot het oprichten van gemeenschapscentra op zijn minst twijfelachtig.

De verdienste van dit onderzoek ligt in het feit dat Gökçe een uitgebreid en gedetailleerd beeld geeft van de leefsituatie van jongeren in stadsdorpen en dat zij daarbij bovendien de opvattingen van de gezinshoofden betreft.

4.1.2 Atalay (1979). Köy Gençliği üzerindeki Sosyolojik bir Araştırma (een onderzoek naar de dorpsjeugd)

Doel van het onderzoek van Atalay is een beschrijving te geven van het gedrag, de attitudes en de denkwereld van jongeren uit een dorp. Volgens hem heeft de situatie van dorpsjongeren tot nu toe onvoldoende aandacht gekregen in het onderzoek. Bovendien is in de bestaande onderzoekingen de nadruk gelegd op veranderingsprocessen en sociale structuren.

Atalay heeft eind 1975, begin 1976 70 jongens en meisjes (tussen de 15 en 25 jaar) geïnterviewd in een dorp in Oost-Turkije. Op deze wijze heeft hij alle in het dorp aanwezige jongens in deze leeftijdskategorie en de helft van de meisjes (volgens randomprocedure) benaderd. De interviews met de jongens werden door de onderzoeker zelf, door een student en door de dorpsonderwijzer afgenomen; de interviews met de meisjes werden door de echtgenote van de dorpsonderwijzer en door de echtgenote van de onderzoeker afgenomen. De vragenlijsten voor de jongens en meisjes waren verschillend. De vragenlijst voor de meisjes richtte zich vooral op onder-

werpen als opleiding, huwelijk, relaties binnen het gezin, vrijetijdsbesteding, godsdienst, media, politiek en gezondheid. Bij de jongens werd ook aandacht besteed aan werk en inkomen, terwijl sommige onderwerpen uitgebreider werden behandeld.

Aan de interviews is een periode van (participerende) observatie voorafgegaan. De informatie die hierbij is verkregen vormde de basis voor het opstellen van de vragen. De in het onderzoek geleverde gegevens over de ouderen berusten geheel op deze participerende observatie.

Atalay constateert, dat de dorpsjongeren de gesloten dorpsgemeenschap met een traditionele cultuur langzamerhand ontgroeien. De inkomsten uit de landbouw zijn ontoereikend geworden voor het levensonderhoud van de steeds toenemende dorpsbevolking en dit dwingt de dorpsbewoners en in het bijzonder de jongeren om elders werk te gaan zoeken en andere bronnen van inkomsten te vinden. De ontwikkeling van het verkeer sinds de jaren vijftig en de toenemende werkgelegenheid in de stad hebben ertoe bijgedragen dat steeds meer jongeren buiten het dorp zijn gaan werken. De oriëntatie buiten het dorp heeft de jongeren ertoe gebracht zich te gaan interesseren voor de massamedia en allerlei vernieuwingen. Deze jongeren zijn in gebieden geweest, die sterk afwijken van de gesloten dorpsgemeenschap. Zij zijn daardoor veranderd en keren naar hun dorp terug met moderne opvattingen. Het arbeidsbestaan buiten het dorp is vooral onder de jongere generatie ontwikkeld en daarmee is ook het verschil tussen de generaties groter geworden. Deze ontwikkelingen dragen bij tot het verzwakken van de traditionele, patriarchale grootfamilies.* Het gezag van de oudere genera-

* Overigens blijkt in het door Atalay onderzocht dorp nog geen 5% van de jongeren in een groot familieverband, dat wil zeggen met drie generaties onder één dak, te wonen. Bij de gezinnen in de stadsdorpen vinden we daarentegen bijna een vijfde deel, dat met drie generaties samenwoont.

tie wordt hierdoor aangetast en de jongeren zijn niet meer bereid zich op alle terreinen bij de mening van de ouderen neer te leggen. Volgens Atalay zal dit alles leiden tot een totaal andere structuur van de dorpsgemeenschap.

opmerkingen

In zijn konklusie legt Atalay de nadruk op de ontwikkelingen die zich binnen de dorpsgemeenschap zouden voordoen. Zijn onderzoek heeft zich echter beperkt tot een eenmalige meting, waardoor het doen van dergelijke uitspraken een hachelijke onderneming is.

Bovendien baseert hij zich voor de gegevens over de vroegere situatie op gesprekken met ouderen in het dorp. Voor dit deel van het onderzoek ontbreekt echter iedere verantwoording in het verslag.

De betreffende gegevens wekken de indruk betrekkelijk willekeurig te worden gepresenteerd.

Ondanks het feit dat Atalay in zijn inleiding de beperkte generaliseerbaarheid van zijn onderzoek benadrukt, lijken de konklusies veel verder te gaan dan het onderzoeksmateriaal toelaat.

Toch is Atalay er in geslaagd een gedegen en boeiend beeld te geven van de leefsituatie van jongeren in een dorp in Oost-Turkije. Het kommentaargedeelte van zijn onderzoeksverslag is gelardeerd met treffende citaten zowel van jongeren als van ouderen.

4.1.3 Tezcan (1981). *Kuşaklar Çatışması* (Het generatiekonflikt)

Het onderzoek van Tezcan onder schoolgaande jongeren heeft tot doel een aantal aspecten van het veelzijdige probleem van het generatiekonflikt aan het licht te brengen. Tezcan richt zich daarbij in het bijzonder op het zoeken naar de belangrijkste konfliktterreinen en op de oorzaken daarvan. Ook de mate waarin deze konflikten zich voordoen en de problemen die hieruit voortvloeien betreft hij bij zijn studie. Aan de hand van zijn onderzoek hoopt

Tezcan aanbevelingen te kunnen doen die bijdragen tot de oplossing van deze problemen. Hij spitst zijn onderzoek toe op conflicten binnen het gezin, op school en (voor de werkende scholieren) in de werksituatie.

Uitgaande van de mogelijke milieugebonden verschillen heeft hij twee lycea geselecteerd in Ankara, die representatief zijn voor de hogere en lagere sociale milieus. Om ook werkende jongeren bij zijn onderzoek te betrekken heeft hij daarnaast een avondlyceum geselecteerd. Als respondenten heeft hij (volgens een randomprocedure) per leerjaar twee klassen uitgekozen. Hij heeft alleen die leerlingen geïnterviewd die op de dag van het onderzoek aanwezig waren. De interviews werden klassikaal afgenomen aan de hand van een vragenlijst, die voornamelijk uit geëncodeerde vragen bestond. Naast onderwerpen als frequentie en oorzaken van conflicten met ouderen werd aandacht besteed aan relaties binnen het gezin, de situatie op school en aan toekomstverwachtingen. Bij werkende jongeren kwam ook de werksituatie aan de orde.

De totale onderzoekspopulatie bestaat uit ongeveer 400 jongens en bijna 250 meisjes in de leeftijdsgroep van 16 tot 25 jaar. De leerlingen van het avondlyceum (ruim 200) hebben bijna allemaal een baan.

De jongeren verklaren het optreden van generatieconflicten vooral uit het verschil in waarden en normen tussen ouderen en jongeren en uit sociaal-ekonomische en kulturele veranderingen in de maatschappij. Zij zijn van mening, dat generatieconflicten vermeden kunnen worden door problemen gezamenlijk aan te pakken, een dialoog aan te gaan en elkaars standpunten bijeen te brengen in een sfeer van wederzijds respect en begrip.

Als algemene klacht over de oudere generatie - of dit nu ouders, leerkrachten of superieuren op het werk betreft - noemen de jongeren konservatisme, autoritair optreden en gebrek aan tolerantie. Tezcan komt tot de slotsom, dat er weliswaar sprake is van een

generatiekonflikt, maar dat dit voor de lyceumleerlingen geen groot probleem is.

opmerkingen

De wijze waarop Tezcan zijn onderzoeksgroep heeft samengesteld is op twee punten vatbaar voor kritiek. In de eerste plaats zijn alleen aanwezige scholieren geënquêteerd. Spijbelars en scholieren die bijvoorbeeld wegens ziekte op de betreffende dag niet op school aanwezig waren blijven daarmee buiten beschouwing. Onder hen zou het aantal leerlingen met een minder goede motivatie/prestatie groter kunnen zijn dan onder de door Tezcan geënquêteerde leerlingen. In hoeverre deze selectie de resultaten beïnvloed heeft, is niet na te gaan omdat Tezcan in zijn onderzoeksrapport geen informatie verschaft over de omvang van deze groep.

In de tweede plaats moet men zich afvragen of de leerlingen van het door Tezcan gekozen avondlyceum wel representatief zijn voor werkende scholieren. In zijn toelichting vermeldt Tezcan dat op dit lyceum een selectief toelatingsbeleid wordt toegepast. Bovendien is deze school een uitzondering doordat men over een uitgebreid kader van voornamelijk jonge leerkrachten beschikt.

Ten aanzien van de vragenlijst tenslotte valt op te merken dat de geprékodeerde antwoordcategorieën nogal eens omslachtig en onduidelijk geformuleerd zijn. Soms sluiten de antwoordcategorieën elkaar onvoldoende uit. Dat ook zijn respondenten er moeite mee hadden, valt op te maken uit de regelmatig voorkomende hoge non-respons, en de soms hoge percentages in de kategorie 'overige antwoorden'.

4.1.4 Ekşi (1982). Gençlerimiz ve Sorulari (Onze jongeren en hun problemen)

Ekşi is als psychiater verbonden aan het Medisch-Sociaal Bureau

van de Universiteit van Istanbul. Jaarlijks legt zij de eerstejaars studenten bij hun inschrijving een enquête voor. Deze enquête wordt klassikaal door de studenten ingevuld. In haar rapport beschrijft Ekşi analyses die zij op het verzamelde materiaal van 1974-1975, 1975-1976 en 1977-1978 heeft uitgevoerd.

In deze drie deelonderzoekingen ligt het aksent achtereenvolgens op:

- opvattingen van ouders ten aanzien van de opvoeding van hun kinderen;
- prioriteiten van ouders bij de opvoeding van hun kinderen;
- verwachtingen van studenten t.a.v. hoger onderwijs.

In haar eerste onderzoek heeft Ekşi de in Turkije wijdverbreide opvatting dat moeders altijd zachtaardig en beschermend zijn en vaders streng en autoritair, op zijn waarheidsgehalte getoetst. Daarnaast heeft zij ook aandacht besteed aan seksualiteit. In tegenstelling tot de twee overige onderzoekingen heeft zij in deze analyse niet alleen eerstejaarsstudenten betrokken, maar ook studenten uit de overige studie jaren (totaal aantal respondenten 1613). De enquête had onder andere betrekking op de algemene ontwikkeling en de godsdienstige attitudes van jongeren en ouders, de relaties binnen het gezin en de mening van jongeren over hun opvoeding.

Bij het onderwerp seksualiteit, richtte de enquête zich onder andere op puberteit, relaties met het andere geslacht en op problemen van sexuele aard. De totale vragenlijst werd getest bij 100 studenten.

De resultaten van het onderzoek bevestigen de stelling. Moeders blijken inderdaad meer protektionistisch dan vaders, terwijl de laatsten strenger, repressiever en autoritairder zijn. Dit verschil in houding tussen vaders en moeders blijkt in traditionele gezinnen groter dan in meer moderne.

De verwachting van Ekşi dat het vooral de jongeren met problemen van sexuele aard zouden zijn die geen relatie wensen met iemand van het andere geslacht, vindt in het onderzoeksmateriaal geen bevestiging.

In haar tweede onderzoek heeft Ekşi geprobeerd vast te stellen welke elementen volgens de jongeren door de ouders tijdens de opvoeding het belangrijkste werden geacht. Dit onderzoek is uitgevoerd bij 4518 studenten. In de vragenlijst werd o.a. aandacht besteed aan de volgende onderwerpen: schoolprestaties, respect voor ouderen, discipline in het gezin, waardering en afhankelijkheid van de kant van de ouders, ruimte om zelf te beslissen, eigen verantwoordelijkheid en autonomie van de jongeren.

Als konklusie uit het tweede onderzoek stelt Ekşi, dat de ouders, naar de mening van de studenten, tijdens de opvoeding het bijbrengen van respect voor ouderen het belangrijkste vinden. Ook het behalen van goede resultaten op school krijgt veel aandacht tijdens de opvoeding. Daarnaast signaleren de studenten dat de ouders het ook belangrijk vinden dat de kinderen thuis warmte en genegenheid ervaren. Aan dit laatste punt wordt meer belang gehecht door de moeders. De vaders benadrukken tijdens de opvoeding vaker de zelfstandigheid en de onafhankelijkheid van de jongeren. Ook vinden zij, volgens de studenten, het handhaven van een strenge discipline tijdens de opvoeding belangrijk.

Het derde onderzoek van Ekşi is gericht op de verwachtingen van studenten met betrekking tot het hoger onderwijs en de problemen die zij ervaren. Uitgangspunt is de hypothese, dat jongeren zich bij een universiteit laten inschrijven zonder een sterke motivatie voor en inzicht in hoger onderwijs. De vragenlijst is door 4.318 studenten ingevuld, waarvan tweederde jongens. De vragen betreffen onder andere redenen van inschrijving, keuze van de fakulteit,

verwachtingen ten aanzien van hoger onderwijs en de ervaren problemen.

Ekşi komt tot de konklusie dat het merendeel van de studenten met een, volgens haar normen, juiste motivatie is gaan studeren. Het meest in het oog lopende probleem dat zowel door jongens als door meisjes naar voren wordt gebracht, betreft de politieke terreur en de daarmee samenhangende onlusten op de universiteit.

opmerkingen

Ekşi maakt op een goede manier gebruik van haar positie bij het Medisch-Sociaal Bureau van de Universiteit van Istanbul. Doordat zij ieder jaar de aankomende studenten een vrijwel identieke vragenlijst voorlegt, heeft zij in principe de mogelijkheid ontwikkelingen te signaleren over een langere reeks van jaren. Het is echter niet duidelijk waarom Ekşi in deze publikatie bij elk deelonderzoek een andere populatie (leerjaar studenten) in haar analyses betreft. Zij beschikt immers voor elk leerjaar studenten over alle in de drie deelonderzoeken behandelde gegevens. Op deze wijze ontnemt zij zich de mogelijkheid de gegevens van de verschillende deelonderzoeken met elkaar in verband brengen. De konklusies over de opvoeding bijvoorbeeld zijn daardoor beperkt, temeer daar deze zijn gebaseerd op indrukken van de jongeren over de houding van de ouders tijdens de opvoeding.

Tenslotte heeft Ekşi in haar onderzoek, evenals Tezcan, alleen de aanwezige studenten geënquêteerd. Mede op grond hiervan zijn bepaalde fakulteiten in haar steekproef ondervertegenwoordigd.

4.2 Samenvattende bevindingen

In deze paragraaf zal op basis van meer gedetailleerde gegevens uit de onderzoeken getracht worden een beeld te schetsen van de

situatie van jongeren in Turkije.

Eerst wordt informatie gegeven over de onderzoeksgroepen op basis van de gerapporteerde achtergrondkenmerken. De feitelijke onderzoeksuitkomsten worden vervolgens in twee subparagrafen gepresenteerd. Achtereenvolgens wordt gekeken naar opleiding en beroep (§ 4.2.2) en vrije tijd en gezinsverhoudingen (§ 4.2.3).

In overzicht 3 wordt aangegeven welke onderwerpen in de verschillende onderzoeken behandeld zijn. Daarnaast bevat dit overzicht informatie over de onderzoeksmethode, de onderzoeksgroep en het jaar waarin de studie is verricht.

4.2.1 Achtergrondkenmerken

Alle onderzoeken die in paragraaf 4.1 zijn besproken, richten zich op jongeren. Per onderzoek zijn echter een aantal specifieke achtergronden aan te geven, waarin de ene onderzoeksgroep zich onderscheidt van de andere. Aan een aantal van die verschillen wordt hieronder aandacht besteed.

leeftijd

De jongste onderzoeksgroep wordt aangetroffen bij Gökçe. Tweederde van haar onderzoekspopulatie bestaat uit 14-, 15- en 16-jarigen. De oudste door haar ondervraagde respondenten zijn 20 jaar. De naar leeftijd meest homogene groep vinden we in het tweede en derde onderzoek van Ekşi, dat uitsluitend betrekking heeft op eerstejaars studenten. De leeftijdsopbouw van de jongeren die zijn benaderd in het eerste onderzoek van Ekşi komt vrijwel overeen met die in de onderzoeken van Atalay en Tezcan ($\pm 15 - \pm 25$ jaar).

Overzicht 3. Belangrijkste karakteristieken van de onderzoekspublikaties

auteur	Birsen Gökçe	Beşir Atalay	Mahmut Tezcan	Aysel Ekşi (A)	Aysel Ekşi (B)	Aysel Ekşi (C)
discipline	sociologie	sociologie*	onderwijs- sociologie	psychiatrie	psychiatrie	psychiatrie
centrale thema's	sociaal-ekono- nomische situ- atie	modernisatie	generatie- konflikt	opvoeding sexualiteit	opvoeding	motivatie studie- keuze studenten problemen
onderzoeksmet- hoden bij be- nadering ado- lescenten	enquête	enquête observatie	enquête	enquête	enquête	enquête
respondenten:						
● aantal	1173	110	638	1613	4518	4318
● geslacht	jongens/meisjes	jongens/meisjes	jongens/meisjes	jongens/meisjes	jongens/meisjes	jongens/meisjes
● leeftijd	14 t/m 20 jaar	15 t/m 25 jaar	16 t/m 25 jaar	17 t/m 26 jaar	18 t/m 20 jaar**	18 t/m 20 jaar**
jaar veldwerk	1971-1972	1975-1976	vóór 1980***	1974-1975	1977-1978	1975-1976
behandelde topics:						
● opleiding	summier	summier	uitgebreid	niet	niet	uitgebreid
● beroep	summier	summier	uitgebreid	niet	niet	niet
● vrije tijd	uitgebreid	uitgebreid	niet	uitgebreid	niet	summier
● gezinsverhou- dingen	uitgebreid	uitgebreid	uitgebreid	uitgebreid	uitgebreid	niet
bijzonderheden	ook enquêtes onder gezins- hoofden	ook observaties bij en gesprek- ken met ouderen	geen	geen	geen	geen

* Deze auteur is van oorsprong jurist, maar momenteel werkzaam als socioloog.

** Afgeleid uit het feit, dat de respondenten eerstejaarsstudenten waren.

*** Afgeleid uit het feit, dat het onderzoek werd afgesloten vóór de benoeming van de onderzoeker tot universitair docent in 1980.

burgerlijke staat

Opvallend is dat in bijna alle studies het percentage gehuwden bijzonder klein is. Alleen onder de respondenten van Atalay vormden gehuwden een grotere groep (bijna de helft van de meisjes en 16% van de jongens). Tezcan geeft geen informatie over de burgerlijke staat van zijn onderzoeksgroep, maar vermeldt in zijn toelichting dat hij de gehuwde avondlyceumleerlingen buiten zijn onderzoek heeft gehouden. Waarschijnlijk komen in zijn hele onderzoekspopulatie geen gehuwden voor.

sociaal-ekonomisch niveau

Vooraf bij dit kenmerk bestaan grote onderlinge verschillen. Het ligt voor de hand dat in het onderzoek van Ekşi onder studenten in Istanbul met name de hogere sociaal-ekonomische niveaus aanbod komen. De door Gökçe geënquêteerde jongeren uit de stadsdorpen vertegenwoordigen hoofdzakelijk de lagere sociaal-ekonomische niveaus. Om een betrekkelijk brede opbouw naar milieu te verkrijgen heeft Tezcan de lycea zodanig gekozen, dat zowel het lagere als het hogere milieu in zijn onderzoek wordt gepresenteerd. Het dorp waar Atalay zijn studie verrichtte had een overwegend agrarisch karakter, terwijl het opleidingsniveau van de bewoners in het algemeen laag was.

Al met al hebben we de indruk dat de vier studies die in dit verslag behandeld worden, een redelijk beeld geven van de verschillende sociaal-ekonomische milieus in de Turkse samenleving.

herkomst

Bijna alle onderzoeken hebben zich beziggehouden met jongeren in de grote steden. Daarbij moet echter worden bedacht dat een belangrijk deel van de stadspopulaties nog altijd bestaat uit 'migranten' uit plattelandsgebieden. Van de jongeren die door Gökçe zijn onderzocht bleek een derde in een dorp te zijn geboren. Ook van de studentenpopulatie in Ekşi's eerste onderzoek wordt vermeld

dat 17% van het platteland afkomstig is. Tezcan levert geen gegevens over de herkomst van de lyceumleerlingen. De studie van Atalay heeft uitsluitend betrekking op dorpsjongeren.

huidige bezigheden

Alle jongeren die door Ekşi en Tezcan zijn benaderd, zijn scholier of student. Van de lyceumleerlingen is bijna een derde ook nog werkend (85% van de avondscholieren). Bij Gökçe en Atalay is sprake van zowel scholieren als werkenden, werklozen en niet-werkenden. Er bestaan in deze onderzoeken echter wel duidelijke verschillen tussen jongens en meisjes. Zo vermeldt Gökçe dat van de jongens een kwart werkt, ruim de helft op school zit en de rest niet werkt of werkzoekend is. Bij de meisjes is bijna 60% zonder baan of niet werkend, terwijl bijna een derde op school zit. 5% van de meisjes heeft een baan.

Atalay merkt op, dat de meisjes uit zijn onderzoek in het algemeen geen ander werk verrichten dan werkzaamheden rond het huis. Vrijwel alle jongens werken. Ruim 5% volgt een voortgezette opleiding.

jaar van het veldwerk

De onderzoeken hebben plaatsgevonden tussen 1971 en 1980, in een periode van sterke politieke polarisatie, onrust aan de universiteiten (en in jongerenverenigingen) en voortdurende regeringswisselingen, waarbij nu eens links dan weer rechts aan de macht was. Herhaaldelijk werd in het land de staat van beleg afgekondigd. We hebben echter niet de indruk de politieke situatie van grote invloed is geweest op de beantwoording van de vragen.

4.2.2 Opleiding en beroep

opleidingsniveau

Onder de onderzoekspopulaties treffen we het laagste opleidingsni-

veau aan bij dorpsjongeren. Bijna de helft (43%) van de meisjes in het dorp van Atalay heeft in het geheel geen schoolopleiding gevolgd of de lagere school niet afgemaakt. De rest van de meisjes heeft een voltooide lagere school opleiding, en één meisje een voortgezette opleiding (vroedvrouw). Van het volgen of gevolgd hebben van een voortgezette opleiding is verder alleen bij de jongens sprake (20%). Slechts één jongen heeft in het geheel geen onderwijs gevolgd. De overigen hebben minimaal een voltooide lagere schoolopleiding.

De situatie van jongeren uit de stadsdorpen steekt hierbij gunstig af, maar ook hier heeft nog ongeveer een vijfde van de meisjes in het geheel geen onderwijs gevolgd of de lagere school voortijdig verlaten. Van zowel de meisjes als de jongens zit een klein aantal (ongeveer 2%) nog op de lagere school. In tegenstelling tot de dorpsjongeren, volgt bijna de helft van de meisjes (42%) en bijna driekwart van de jongens (74%) voortgezet onderwijs of heeft dit gedaan. Het volgen van hoger onderwijs komt zowel bij de meisjes (0,4%) als bij de jongens (1,4%) nauwelijks voor.

Aangezien we ook over gegevens beschikken over de opleiding van de ouders van deze jongeren, die grotendeels nog uit dorpen afkomstig zijn, is het mogelijk een vergelijking te maken van het opleidingsniveau van deze ouders met dat van de jongeren uit het door Atalay onderzochte dorp. Daaruit blijkt dat de dorpsjongeren een duidelijk hoger opleidingsniveau hebben dan de genoemde ouders. Bij vergelijking van de dorpsjongeren met jongeren uit de stadsdorpen zien we echter dat het opleidingsniveau van de eersten duidelijk lager ligt.

Bij de overige onderzoekspopulaties (Tezcan, Ekşi) is de opleidingsgraad homogeen, aangezien als ingang voor de benadering van deze populaties, respectievelijk lycea en universiteit werden genomen.

schoolgaan

Wanneer we kijken naar de op het moment van onderzoek nog schoolgaande jongeren, dan zien we dat er bij de dorpsjongeren nauwelijks meer van schoolgaanden sprake is (7%). Dit is een duidelijk verschil met de jongeren uit de stadsdorpen, waarvan bijna de helft (45%) nog een opleiding volgt, hetgeen mede verklaard kan worden uit de aanwezigheid van lagere leeftijdsgroepen in deze populatie. Het gaat hierbij om tweemaal zoveel jongens als meisjes. Het niveau waarop deze jongeren onderwijs volgen vertoont voor jongens en meisjes nauwelijks verschil. Ruim de helft zit op de middenschool en bijna een derde op een lyceum. De overigen volgen hoger onderwijs, een beroepsopleiding of zitten nog op de lagere school.

Zoals hierboven reeds vermeld, zijn de respondenten uit de onderzoeken van Tezcan en Ekşi allen nog schoolgaand. Bij Tezcan betreft dit lyceumleerlingen, bij Ekşi studenten. Bij de studenten blijkt, evenals bij de stadsdorpjongeren, dat twee maal zoveel jongens studeren als meisjes. Bij de lyceumleerlingen van Tezcan bedraagt deze verhouding circa 60% jongens, tegenover circa 40% meisjes. Dit verschil tussen de jongens uit de stadsdorpen en de lyceumleerlingen hangt wellicht samen met het feit, dat Tezcan een "elite"-lyceum heeft geselecteerd als vertegenwoordiging van het hoger sociaal-ekonomisch milieu. Helaas geeft Tezcan geen inzicht in de verhouding naar geslacht voor de verschillende lycea.

opvattingen over onderwijs

Gegevens over de opvattingen met betrekking tot het volgen van onderwijs treffen wij in hoofdzaak aan bij de populatie uit de stadsdorpen en de dorpsjongeren. Daarbij dient onderscheid te worden gemaakt tussen de opvattingen van ouders en jongeren. Over de opvattingen van de ouders levert alleen Gökçe op onderzoek gebaseerde gegevens, terwijl Atalay in zijn kommentaar gegevens ver-

werkt die op gesprekken met ouderen zijn gebaseerd.

De ouders uit de stadsdorpen blijken duidelijk belang te hechten aan een goede opleiding voor hun zoons ($\pm 90\%$), doch ook - zij het in mindere mate - voor hun dochters ($\pm 60\%$). Afgaande op uitspraken van de jongeren zelf is de interesse van de ouders voor de opleiding van hun kinderen bij het merendeel (75%) groot.

Uit de opmerkingen van Atalay over de opvattingen van de ouders in het dorp, valt op te maken dat deze merendeels wel belang hechten aan een voortgezette opleiding voor hun zoons, maar niet of nauwelijks voor hun dochters. In het algemeen lijken deze opvattingen van de ouders door de werkelijke situatie redelijk te worden weerspiegeld. Bij de dorpsjongens die niet verder hebben geleerd, is het in dit opzicht opvallend, dat ook nog altijd ruim een derde van hen als reden hiervoor opgeeft het gebrek aan medewerking van de ouders.

Wanneer we naar de opvattingen van de jongeren zelf kijken, kunnen we konstateren dat in beide populaties de wens om verder te leren duidelijk leeft. Bij de dorpsjongeren wordt deze wens door meer dan de helft van de meisjes geuit. Ook voor hen geldt echter dat zij als belangrijkste reden voor het feit, dat zij niet verder leren of hebben geleerd, onwil van de ouders (92%) noemen. Als er gekozen zou moeten worden tussen werken of verder leren dan zou een ruime meerderheid (80%) van de jongeren uit de stadsdorpen de voorkeur geven aan verder leren.

schoolervaringen

Ten aanzien van de ervaringen van de jongeren met het onderwijs vinden we bij de lyceumleerlingen gegevens over de beoordeling door de jongeren van hun leerkrachten. De belangrijkste klachten komen neer op ondeskundigheid en autoritair optreden van leerkrachten. Bij de inventarisatie van de als positief ervaren eigenschappen van leerkrachten staan interesse in de leerlingen en goe-

de didaktische kwaliteiten centraal. De door Ekşi in haar derde onderzoek verzamelde gegevens van studenten hebben betrekking op problemen tijdens de studie. Hier komt de politieke onrust op de universiteit op de eerste plaats. De studieproblemen hebben daarnaast betrekking op het teveel uit het hoofd moeten leren en het te theoretisch karakter van de lesstof.

beroepswensen

De dorpsjongeren is gevraagd welk beroep zij zouden kiezen als ze verder zouden leren. Deze vraag heeft een nogal hypothetisch karakter, wanneer men naar de realiteit in het dorp kijkt. Bij de beantwoording is die realiteit in die zin terug te vinden, dat de meest geambieerde beroepen ook inderdaad in het dorp vertegenwoordigd zijn. Meer dan de helft van de jongens en een derde van de meisjes geeft als gewenst beroep dat van onderwijzer op. Hierbij moet wel rekening worden gehouden met de belangrijke rol, die de dorpsonderwijzer heeft gespeeld in het onderzoek. Bijna een kwart van de meisjes noemt het beroep van vroedvrouw. Dit is inderdaad het enige beroep dat door een vrouw met voortgezette opleiding in het dorp wordt uitgeoefend. Het theoretische karakter van de vraag voor de meisjes wordt verder onderstreept door het feit, dat een derde een antwoord schuldig blijft. Bij de jongens komt het beroep van arts met circa 10% op de tweede plaats, gevolgd door ambtenaar en advocaat met 6%. Interessant is verder, dat enkele meisjes een traditioneel dorpsberoep als dat van tapijtweefster opgeven.

Wanneer de dorpsjongens gevraagd wordt aan welke beroepen zij de voorkeur zouden geven, als zij zelf zouden kunnen kiezen, komt vooral het beroep van chauffeur (33%) uit de antwoorden naar voren.

Bij Gökçe ging het bij de gewenste beroepen om een geprékodeerde vraag, waarbij de antwoorden reeds een selectie van hogere beroepen inhielden. Ook hier blijkt een voorkeur voor het beroep van leerkracht, dat door een kwart van de respondenten genoemd wordt.

Bijna een kwart zegt arts of apotheker te willen worden en 14% noemt het beroep van ingenieur of architect. Helaas zijn bij Gökçe de gegevens niet uitgesplitst naar geslacht.

huidige bezigheid

Algemene uitspraken over werk en beroep zijn mogelijk voor de dorpsjongeren, de jongeren uit de stadsdorpen en de leerlingen van het avondlyceum. Voor beide eerste groepen blijkt het werken van meisjes een grote uitzondering te vormen. In het dorp werkt slechts 1 meisje; van de meisjes uit de stadsdorpen is 6% in een beroep werkzaam of werkzoekend. Bij de lyceumleerlingen die dag- onderwijs volgen, en bij de studenten, speelt werken nauwelijks een rol. De avondlyceumleerlingen bestaan grotendeels (85%) uit werkenden en hierbij is het aandeel van de meisjes beduidend groter dan in de andere groepen (15%).

uitgeoefende beroepen

Bij de beschouwing van de beroepen die door de jongens in het dorp van Atalay worden uitgeoefend, blijkt de diversiteit niet groot te zijn. Bijna de helft werkt op het land, 17% is chauffeur of rijder van beroep. Ongeveer een vijfde is werkzaam als bouwvakker, de meesten als muurschilder of stukadoor. 15% werkt als los werknemer. Bijna de helft oefent zijn werkzaamheden in het dorp uit, de overigen in de stad. Als we kijken naar de functies waarin de populatie van Gökçe werkzaam is, dan blijkt dat meer dan de helft (61%) als geschoold arbeider werkzaam is. Ruim een vijfde (22%) van de jongeren werkt als ongeschoold arbeider en ongeveer een tiende als ambtenaar. Bij Tezcan is bijna 40% van de werkende jongeren in de privé-sektor werkzaam, terwijl 44% ambtenaar is. De overigen werken in zelfstandige beroepen. Een opvallend verschil met de populatie van Gökçe, dat wellicht te maken heeft met het feit dat het opleidingsniveau van Tezcans respondenten hoger is.

werkervaringen

Tezcan beschrijft de werkervaringen van de werkende jongeren die het avondlyceum bezoeken. Deze ervaringen betreffen de relatie van werkende jongeren tot hun superieuren. Aangezien het door Tezcan geleverde beeld niet altijd even helder is, o.a. door verwarrende antwoordcategorieën, zullen we ons hier beperken tot de klachten van de jongeren ten aanzien van hun superieuren. Deze betreffen vooral gebrek aan tolerantie, partijdigheid en overgevoeligheid voor kritiek.

4.2.3 Vrije tijd en gezinsverhoudingen

vrijetijdsbesteding

Algemene gegevens over vrijetijdsbesteding zijn alleen voor de dorpsjongeren en de jongens uit de stadsdorpen beschikbaar. Helaas zijn aan deze twee groepen jongeren uiteenlopende vragen gesteld. Atalay richt zich op de vrijetijdsactiviteiten in het algemeen, terwijl Gökçe uitsluitend naar activiteiten in groepsverband heeft gevraagd. Hierdoor is een vergelijking van beide populaties niet goed mogelijk.

Van de plattelandsjongens geeft ongeveer een vijfde aan de vrije tijd in de gemeenschapsruimte in het dorp door te brengen met kaarten en praten. Eenzelfde aantal geeft als vrijetijdsbesteding lezen op, en 11% luisteren naar de radio.

Buitenactiviteiten als wandelen en voetballen worden door telkens een zesde van de jongens genoemd. Atalay heeft de meisjes niet naar hun werkelijke vrijetijdsactiviteiten gevraagd, aangezien zij

volgens hem met dit begrip onvoldoende vertrouwd zijn.*

Wel blijkt uit gegevens elders in het rapport van Atalay, dat bij de meisjes op het dorp bezoeken aan de stad als een vorm van vrijetijdsbesteding kunnen worden gezien. Het gaat hierbij vooral om familiebezoek.

Zoals hierboven vermeld, heeft Gökçe gevraagd naar activiteiten die men samen met vrienden en vriendinnen onderneemt. Het is jammer, dat zij de activiteiten niet in verband gebracht heeft met het geslacht van de respondenten. Meer dan een derde van de jongeren brengt zijn vrije tijd door met gezellig bij elkaar zitten praten, gevolgd door ongeveer een vijfde, dat naar de bioscoop gaat en een iets kleiner deel, dat zegt de vrije tijd met handwerken door te brengen.

Ook over de wensen met betrekking tot vrijetijdsbesteding, is de benadering voor beide populaties verschillend. De dorpsmeisjes is gevraagd wat zij het liefst zouden willen doen, als het aan hen werd overgelaten. Het merendeel geeft in dat geval de voorkeur aan handwerken (75%). Op de vraag wat de jongens het liefste de hele dag zouden willen doen blijft een derde het antwoord schuldig. Bijna een vijfde geeft te kennen liever te willen werken. De overigen hebben zeer uiteenlopende voorkeuren.

Uit de beantwoording van de vraag naar de voorkeur van de stadsdorpjongeren voor bepaalde vrijetijdsactiviteiten komt als eerste het lezen van boeken naar voren, gevolgd door bioscoop- en thea-

*

In zijn kommentaar wijst Atalay er op dat "niets doen" voor meisjes in het dorp - ook in hun eigen ogen - ongewenst is. De momenten waarop zij vrij zijn van hun vaste werkzaamheden, worden vooral benut door handwerken en gezellig samenzijn. Dit komt ook tot uitdrukking in het antwoord, dat meisjes geven op de vraag wat zij het liefste zouden doen wanneer dit aan henzelf werd overgelaten (zie bijlage II, § 3.3 in Koopman e.a., 1985). Hierbij gaat het niet om activiteiten, die als een verplichting worden ervaren maar om bezigheden die in Nederland zeker tot de vrijetijdsbesteding zouden worden gerekend.

terbezoek en handwerken. Als vierde worden sportactiviteiten genoemd.

In hoeverre jongeren problemen hebben met de vrijetijdsbesteding is alleen voor jongeren uit de stadsdorpen onderzocht. Ongeveer een vijfde van de respondenten geeft aan vrijetijdsproblemen te hebben. Dit betreft in hoofdzaak de verveling. Op de tweede plaats komt moeite met het maken van vrienden.

vriendschapsrelaties

In algemene zin is alleen bij de jongeren uit de stadsdorpen gevraagd naar het bestaan van hechte vriendschapsrelaties. Problematisch bij de interpretatie van de antwoorden is, dat deze vraag alleen is gesteld aan die respondenten, die op een voorgaande vraag hebben geantwoord gemakkelijk vrienden te kunnen maken. Des te opvallender is daarom, dat een kwart van de beantwoorders zegt geen goede vriend(in) te hebben.

Gegevens over kontakten met het andere geslacht ontbreken alleen bij de lyceumleerlingen.

Atalay vroeg de meisjes in het dorp tot welke leeftijd zij vrij met jongens zijn omgegaan. Het grootste deel antwoordt dit tot het 12e jaar gedaan te hebben. Na deze leeftijd blijkt een dergelijke omgang niet vaak meer voor te komen.

Gökçe heeft een vraag gesteld over het bestaan van relaties met het andere geslacht. Daarbij blijkt, dat ruim twee derde (68%) van de jongeren geen omgang heeft met iemand van het andere geslacht. Bij de studenten blijken het vooral de jongens te zijn (63%), die aangeven meer dan eens verkering met een meisje te hebben gehad. Een kwart van de meisjes geeft aan verkering met een jongen te hebben gehad.

Atalay heeft de meisjes gevraagd naar hun mening over de omgang met het andere geslacht. Uit de antwoorden blijkt, dat ruim de

helft een dergelijke omgang afkeurt. Meer dan een derde van de jongens gaf eveneens te kennen een dergelijke omgang niet juist te vinden. Op de vraag naar de redenen hiervoor bleef 40% van de jongens het antwoord schuldig; de anderen zeiden dat zoiets niet strookt met de in het dorp geldende normen en waarden (20%) of dat dergelijke kontakten zondig en dus verboden zijn (28%).

Bij de door Ekşi onderzochte studentenpopulatie liggen de percentages voor het afwijzen van dergelijke relaties beduidend lager: 16% van de meisjes en 12% van de jongens.

Aan de jongeren uit de stadsdorpen die geen kontakten hebben met het andere geslacht, is gevraagd naar de redenen hiervoor. Bij de beantwoording blijken verschillen tussen jongens en meisjes. Bij de meisjes overheerst de reden, dat de familie zoiets niet toestaat. Toch geeft een niet onbelangrijk percentage van de meisjes aan zulke kontakten ook zelf niet te wensen. Bij de jongens komt dit laatste argument op de eerste plaats.

Gökçe heeft ook de ouders gevraagd naar hun mening over relaties met het andere geslacht. Een derde van de ouders zegt hiertegen geen bezwaar te hebben. De helft keurt dergelijke relaties af. Hiervoor noemen de ouders drie redenen die ongeveer even vaak voorkomen: men acht dergelijke relaties principieel onjuist, men vindt het in strijd met de zedelijke normen of men vindt het indruisen tegen de traditie. Deze drie argumenten vormen te zamen driekwart van de redenen voor afwijzing.

religie

Informatie over aspecten van de godsdienst vinden we bij alle onderzoekspopulaties, behalve bij de lyceumleerlingen. In alle gevallen gaat het hierbij enerzijds over de praktijk, in de vorm van het naleven van religieuze verplichtingen, anderzijds over de relatie tot de godsdienst. We zullen hier eerst ingaan op de religieuze praktijk.

Ten aanzien van het nakomen van de gebedsverplichtingen door de dorpsjongeren blijken geen grote verschillen tussen jongens en meisjes. Ongeveer een vijfde van de meisjes en een kwart van de jongens vervult zijn gebedsverplichtingen altijd en bijna de helft doet dit alleen op hoogtijdagen.

De verplichting tot het vasten in de maand Ramadan wordt door vrijwel alle jongens en meisjes nageleefd. Dit hangt waarschijnlijk samen met de sociale controle op dit punt in het dorp.

Ten aanzien van de gebedsverplichting zijn bij jongeren uit de stadsdorpen gegevens beschikbaar, al zijn ze aan uitspraken van de ouders ontleend. Slechts 16% van de jongeren komt volgens de ouders de gebedsverplichtingen trouw na, bijna twee derde negeert deze verplichtingen.

Bij de studenten is het aantal dat zijn gebedsverplichtingen trouw naleeft, lager dan onder de jongeren uit de stadsdorpen (8%). Hier blijkt, net als in het dorp, de naleving van de vastenverplichtingen sterker te zijn. Meer dan een derde van de studenten komt deze verplichting altijd na. Een kwart van de studenten zegt deze verplichting in het geheel niet na te komen.

De relatie tot het geloof komt aan de orde in de onderzoeken onder de dorpsjongeren en de studenten. Driekwart van de dorpsjongeren zegt een duidelijke binding met het geloof te hebben. Een vijfde van de jongeren spreekt van een geringe binding.

Bij de door Ekşi onderzochte studentenpopulatie geeft een vijfde aan nog een sterke binding te hebben tot het geloof, terwijl 15% opgeeft zich totaal niet aan het geloof gebonden te voelen. Bij vergelijking met de ouders van de studenten blijkt, dat door ruim de helft van de moeders en bijna de helft van de vaders een sterke binding met het geloof wordt aangegeven.

gezinsverhoudingen

Vervolgens zal vooral worden ingegaan op de relatie van de jongeren met hun ouders. Het zal duidelijk zijn, dat deze relatie met name van belang is bij jongeren, die (nog) thuis wonen. Uit de onderzoeken van Ekşi blijkt dat onder de studenten ongeveer de helft op kamers woont. Het onderzoek van Gökçe richtte zich uitsluitend op thuiswonende jongeren. Voor de lyceumleerlingen beschikken we niet over gegevens met betrekking tot het eventueel samenwonen met de ouders. Bij de dorpsjongeren is het aandeel van de gehuwden onder de meisjes hoog (bijna 50%) en van deze gehuwde meisjes woont bijna de helft zelfstandig met hun echtgenoot in een zogenaamd kerngezin^{*}. Hoewel het zelfstandig wonen voor de jongeren duidelijke implicaties zal hebben voor de gezinsverhoudingen, wordt aan dit aspect in de onderzoeken in het algemeen geen aandacht besteed.

relatie met de ouders

Alleen de lyceumleerlingen is gevraagd naar de beoordeling van hun relatie met hun ouders. Uit de beantwoording blijkt, dat ongeveer driekwart van hen zowel hun relatie met hun vader als die met hun moeder waardeert als goed tot zeer goed. Ekşi heeft aan de studenten gevraagd hoe zij de relaties binnen het gezin beoordelen. Bijna driekwart van de studenten spreekt van een zeer sterke band tussen de gezinsleden. Een slechte relatie wordt door slechts 5% aangegeven.

Een over het algemeen goede relatie komt ook tot uitdrukking in de mate, waarin de jongeren aangeven conflicten met de ouders te hebben. Van de lyceumleerlingen maakt slechts iets meer dan een tien-

* Zie voetnoot pagina 60.

de van de jongeren melding van regelmatige problemen. Bij de dorpsjongeren geeft 60% van de meisjes aan nooit conflicten met de ouders te hebben. Ruim 80% van de dorpsjongens spreekt over een harmonieuze relatie binnen het gezin; 17% heeft af en toe conflicten.

De konfliktterreinen met de ouders zijn voor deze beide groepen jongeren verschillend. Bij de lyceumleerlingen hebben de conflicten deels betrekking op algemene irritaties over ouders. In dit verband worden klachten geuit als: het blijven doorzeuren over bepaalde zaken en het voortdurend bekritisieren. Daarnaast worden als meer specifieke bronnen van onenigheid genoemd: uitgaan, 's avonds te laat thuiskomen en problemen over school en studie. De gegevens over de dorpsjongeren zijn uitgesplitst naar geslacht. Voor de meisjes blijken kleding en huishoudelijk werk vooral tot spanningen te leiden. In zijn kommentaar vermeldt Atalay echter dat de ouderen hem verteld hebben, dat vooral discussies over het huwelijk ontstaan. Meisjes zouden dit liever tegenover buitenstaanders verzwijgen. Door de jongens wordt vooral gewezen op conflicten over het werken en over weigering van ouders om toe te stemmen in een huwelijk met een zelfgekozen huwelijkspartner.

Naast het betrekkelijk weinig voorkomen van conflicten valt uit de onderzoeksgegevens op te maken, dat de jongeren zich in het algemeen neerleggen bij de beslissingen van hun ouders. Zo blijkt uit het onderzoek van Gökçe, dat, wanneer de ouders bepaalde suggesties of ideeën afwijzen, meer dan de helft (58%) van de jongeren - naar eigen zeggen - zich aan de beslissing van de ouders houdt. Ruim een kwart van de jongeren probeert de ouders alsnog te overtuigen en ruim een tiende zegt net te doen of de beslissing geaccepteerd is, maar toch z'n eigen gang te gaan. Driekwart van de lyceumleerlingen geeft aan geen problemen te hebben met de beslissingen, die de vader neemt. Ongeveer 60% beoordeelt het gezag van de vader als normaal.

Over de reactie van ouders op ongehoorzaamheid van de jongeren vinden we gegevens zowel bij Gökçe als bij Tezcan. De meest voorkomende reactie is het geven van waarschuwingen. Twee derde van de lyceumleerlingen geeft aan dat hun vader over het algemeen reageert met het geven van waarschuwingen wanneer zij niet naar hem luisteren. Door de jongeren uit de stadsdorpen wordt waarschuwen voor 48% van de moeders genoemd en "soms straffen" voor 30% van de vaders en 21% van de moeders. Bijna de helft (43%) van de stadsdorpsjongeren geeft aan, dat hun vaders na waarschuwing inderdaad tot straffen overgaan.

invloed van de ouders

De invloed van de ouders op de jongeren komt in de onderzoeken vooral aan de orde in het kader van de keuze van een huwelijkspartner. Alleen over de studenten ontbreekt informatie op dit punt. In de drie overige onderzoeken wordt hieraan wel aandacht besteed. Het verschil in benadering maakt de gegevens helaas niet onderling vergelijkbaar.

Aan de lyceumleerlingen is gevraagd bij wie de keuze van een huwelijkspartner dient te berusten. Ruim tweederde van de jongeren is van mening dat deze keuze door hen zelf moet worden bepaald.

Bij de dorpsmeisjes is onderzocht in hoeverre zij vinden, dat ze moeten trouwen met de persoon, die hun ouders als huwelijkspartner hebben uitgekozen. Hierbij blijkt dat 60% vindt, dat zij zich moeten houden aan de keuze van de ouders. De resterende 40% van de dorpsmeisjes vindt dat zij hiertoe niet gedwongen mogen worden.

De dorpsjongens werd de vraag voorgelegd wat zij zouden doen, indien hun ouders hen met een partner zouden willen laten trouwen, die zij niet willen. Twee derde van de jongens zegt zich in dat geval niet aan de wens van de familie te zullen houden.

Aan de jongeren uit de stadsdorpen is de vraag gesteld wie bij de keuze van de huwelijkspartner de beslissende stem dient te hebben. Uit de beantwoording blijkt dat niet minder dan 80% van mening is,

dat de ouders uiteindelijk hierover dienen te beslissen. Op dit punt bestaat er geen verschil tussen jongens en meisjes.

ouders als vertrouwenspersoon

In hoeverre de jongeren hun ouders als vertrouwenspersoon zien, komt aan de orde in de onderzoeken van Tezcan en Gökçe. Bij de lyceumleerlingen wordt door bijna de helft van de jongeren naar de ouders verwezen als personen, aan wie men om raad vraagt. Daarnaast worden door een zesde van de jongeren in dit verband broers en zusters en naaste verwanten genoemd. Ruim 10% van hen zegt niemand te raadplegen. Bij de jongeren uit de stadsdorpen wordt eveneens door ruim de helft (55%) naar de ouders verwezen als personen met wie men overlegt, wanneer men voor een belangrijke beslissing staat.

4.2.4 Samenvatting

achtergrondkenmerken

De onderzoeken die voor deze bespreking werden geselecteerd, hebben betrekking op jongeren in de leeftijdskategorie van 14 tot en met 26 jaar, met het zwaartepunt op 15- tot en met 20-jarigen. Hoewel jongeren van het platteland in slechts één onderzoek expliciet aan de orde komen en de nadruk op de grote steden ligt, moet bedacht worden, dat ook van de jongeren uit de stad een deel nog van het platteland afkomstig is.

Het merendeel van de jongeren is schoolgaand of studierend. Werkende jongeren zijn vooral vertegenwoordigd bij de dorpsjeugd en de leerlingen van het avondlyceum.

Afgezien van de dorpsjongeren is het aandeel van de gehuwden in de onderzoekspopulaties gering.

De onderzoeken dateren uit de periode 1971 - 1980 en representeren hiermee de politiek onrustige jaren vóór de staatsgreep van

1980.

Op basis van het bovenstaande kunnen we vaststellen dat de onderzoeken gedifferentieerd zijn naar de aard van de populatie. Er lijkt een redelijke doorsnee te worden gegeven van jongeren in Turkije.

In verband met de betekenis van deze gegevens voor het onderzoek onder de Turkse jongeren in Nederland, is het interessant om vast te stellen, dat de onderzoeksperiode deels samenvalt met het hoogtepunt van de gezinshereniging. Tevens is van belang, dat de onderzoeken zich voor een belangrijk deel hebben gericht juist op die milieus, waaruit ook veel Turkse jongeren in Nederland afkomstig zijn.

opleiding

Wat het opleidingsniveau betreft, valt bij de jongeren uit de stadsdorpen en de dorpsjongeren te konstateren, dat het niveau van de meisjes lager ligt dan dat van de jongens. Bij de meisjes komt het nogal eens voor, dat zij helemaal geen onderwijs hebben gevolgd of slechts enkele jaren lagere school. De jongens hebben vrijwel allemaal de lagere school voltooid. Waar sprake is van voortgezet onderwijs blijkt de deelname van meisjes beduidend geringer te zijn dan die van jongens, ook al is het niveau van de gevolgde opleidingen meestal wel hetzelfde. Hoe de verhouding bij de vooropleiding van jongeren uit de middelbare en hogere milieus is, valt uit de onderzoeksgegevens niet direkt op te maken. Wel blijkt uit de onderzoeken op het lyceum en de universiteit dat ook daar het aantal jongens beduidend groter is. Het meest ongunstig is de situatie bij de dorpsmeisjes, waar van het volgen van voortgezet onderwijs nauwelijks sprake is, ook al leeft bij hen wel de wens om verder te leren. Deze wens vindt bij de ouders in het dorp echter geen weerklank. De ouders van jongeren uit stadsdorpen vinden in meerderheid een voortgezette opleiding voor hun kinderen, zowel voor hun zoons als voor hun dochters, belangrijk.

Voor de veelgehoorde opvatting, dat in het Turkse onderwijs de leerkracht autoritair optreedt en dat het onderwijs zich meer richt op het reproduceren van feitenkennis dan op het verwerven van inzicht, zijn in de onderzoeken inderdaad aanwijzingen te vinden. De lyceumleerlingen hebben met name klachten over het autoritaire gedrag van de leraren en de studenten beklagen zich onder andere over het te theoretische karakter van de colleges en het teveel uit het hoofd moeten leren.

beroep

Ook ten aanzien van werk en beroep is de situatie van jongens en meisjes duidelijk verschillend. Werken lijkt in Turkije, in ieder geval waar het plattelandsjongeren of jongeren uit een lager sociaal-ekonomisch milieu betreft, vooral een zaak van jongens te zijn; meisjes lijken nauwelijks aan het arbeidsproces deel te nemen.

Bij de dorpsjongeren is er sprake van een beperkt aantal beroepen. De agrarische beroepen nemen hierbij de belangrijkste plaats in, gevolgd door beroepen in de bouw- en transportsector. Velen oefenen hun beroep buiten het dorp uit. Bij de overige jongeren is de diversiteit van beroepen veel groter, en gaat het vooral om geschoold werk. Bij de jongeren uit de stadsdorpen betreft dit veelal ambachtelijke beroepen, terwijl de leerlingen van het avondlyceum vooral administratieve functies vervullen. Van een voor Turkse jongeren in Europa zo belangrijk probleem als werkloosheid, maken de onderzoeken in Turkije geen melding.

vrije tijd

Van de vrijetijdsactiviteiten van de jongeren geven de onderzoeken slechts een fragmentarisch beeld.

Dorpsmeisjes lijken met het begrip vrije tijd niet echt vertrouwd te zijn. We hebben echter niet de indruk dat de bezigheden die deze meisjes naast het dagelijks werk verrichten als een verplicht-

ting worden ervaren. Op de vraag wat zij het liefst zouden willen doen als het aan hen werd overgelaten, geeft het merendeel van de dorpsmeisjes te kennen te willen handwerken. Dit is in Turkije een activiteit die de meisjes de mogelijkheid biedt om gezellig samen te zijn en wat te praten.

Voor de dorpsjongens vormt de gemeenschapsruimte (in het dorp) een belangrijke ontmoetingsplaats. Ook brengen zij hun vrije tijd wel buiten door met voetballen of wandelen.

Als vrijetijdsactiviteiten die men samen met vrienden en vriendinnen onderneemt, worden door de jongeren uit de stadsdorpen onder andere "gezellig bij elkaar zijn om wat te kletsen" en bioscoopbezoek genoemd. De meisjes uit de stadsdorpen noemen bij deze activiteiten ook handwerken. Het merendeel van de jongeren uit de stadsdorpen geeft aan regelmatig boeken en tijdschriften te lezen. Activiteiten die in Europa van belang zijn, zoals het kijken naar de televisie en videofilms, en - voor jongens - bezoek aan dansings en disco's worden in Turkse onderzoeken niet vermeld. Dit heeft wellicht mede te maken met het feit dat dergelijke mogelijkheden van vrijetijdsbesteding ten tijde van de onderzoeken nog nauwelijks aanwezig waren.

Over Turkse jongeren in Europa is bekend, dat omgang met het andere geslacht aan allerlei beperkingen gebonden is en - vooral voor meisjes - vaak een bron van problemen vormt. Deze beperkingen zijn ook in Turkse onderzoeken terug te vinden. Bij de dorpsjongeren is vanaf de puberteit van openlijke omgang met het andere geslacht zelfs helemaal geen sprake meer. Dat de situatie voor jongens anders is dan voor meisjes, blijkt bijvoorbeeld bij de studenten, waar jongens beduidend vaker dan meisjes, aangeven wel eens een vastere relatie te hebben gehad. Het ligt voor de hand deze beperkingen in de omgang met het andere geslacht in verband te brengen met een afwijzende houding van de omgeving. Het is

daarom opmerkelijk, dat ruim een derde van de ouders van stadsdorpjongeren geen bezwaar tegen een dergelijke relatie zegt te hebben. Het is echter niet duidelijk of deze uitspraak op jongens of meisjes betrekking heeft. Een interessant gegeven is dat zowel onder de dorpsjongeren als onder de jongeren uit de stadsdorpen een niet onaanzienlijke groep voorkomt - vooral meisjes, maar ook jongens - die aangeeft dergelijke contacten zelf niet te wensen. Zelfs onder de mannelijke studenten wijst nog ruim 10% relaties met het andere geslacht af.

Met betrekking tot de religie lijkt het beeld, dat in Europa leeft ten aanzien van het nakomen van religieuze verplichtingen niet te stroken met de praktijk in Turkije. In het algemeen wordt aangenomen dat Islamiëten en dus ook Turken veel belang hechten aan het naleven van de godsdienstige verplichtingen, in het bijzonder het gebed en het vasten tijdens de Ramadan. Uit de onderzoeken in Turkije komt echter naar voren, dat de jongeren het met de gebedsverplichtingen niet zo nauw nemen. Dit blijkt zelfs op het meer traditionele platteland het geval te zijn, waar deze verplichting maar door ongeveer een kwart van de jongeren volledig wordt nageleefd. Bij de studenten wordt de gebedsverplichting zelfs door bijna de helft in het geheel niet nagekomen. Wanneer we naar het vasten tijdens de Ramadan kijken, blijkt echter, dat de dorpsjongeren zich daar in het algemeen wel aan houden, terwijl bij de studenten dit maar voor iets meer dan een derde geldt.

gezinsverhoudingen

De verhoudingen binnen het gezin worden door de jongeren over het algemeen als goed gekwalificeerd. Van (ernstige) conflicten tussen ouderen en jongeren is vrijwel geen sprake. Ook geven de jongeren te kennen zich overwegend bij de beslissingen van hun ouders, c.q. vaders neer te leggen. Ouders worden ook dikwijls als vertrouwenspersoon door de jongeren genoemd.

4.3 Konklusie

Op deze plaats besteden wij aandacht aan aspecten van onderzoekstechnische aard, waarbij wij vooral ingegaan op overeenkomsten en verschillen met in Europa gangbare onderzoekstechnieken. Ook wordt kort ingegaan op de situatie van het sociaal-wetenschappelijk onderzoek in Turkije.

Bij de ontwikkeling van de probleemstelling hebben vrijwel alle onderzoekers - naast Turkse onderzoekspublikaties - gebruik gemaakt van Westeuropese en Amerikaanse wetenschappelijke literatuur. Deze literatuur beperkt zich in hoofdzaak tot theoretische werken en handboeken.

Over de uitwerking van de probleemstelling valt op te merken dat wij niet de indruk hebben gekregen dat alle onderzoekers bij de operationalisering erin geslaagd zijn een goede relatie met de probleemstelling te leggen.

De gehanteerde vragenlijsten komen globaal overeen met wat in het westen gebruikelijk is. In de onderzoeken wordt regelmatig gebruik gemaakt van geprékodeerde antwoorden. Ten aanzien van de hierbij gebruikte antwoordcategorieën valt op, dat deze niet altijd even helder zijn. Soms is er sprake van meerdere dimensies in eenzelfde antwoordcategorie. Daarnaast komt het nogal eens voor, dat de antwoorden elkaar onvoldoende uitsluiten. In het algemeen valt op, dat de formulering van de vragen hier en daar omslachtig is en niet altijd de kern raakt. Dit gebrek aan duidelijkheid zou ook de hoge non-respons kunnen verklaren, die bij sommige vragen valt te konstateren.

De keuze van de onderzoekspopulaties is over het algemeen goed overwogen. Met name Gökçe heeft aan de representativiteit van haar populatie grote aandacht besteed. Wel valt het te betreuren, dat zowel Ekşi als Tezcan geen moeite hebben gedaan de leerlingen/studenten die bij het afnemen van de enquête afwezig waren, later alsnog bij het onderzoek te betrekken.

Opmerkelijk is, dat de onderzoekers - met uitzondering van Atalay - zeer grote aantallen respondenten in hun onderzoek hebben betrokken.

De analysetechnieken, waarvan de onderzoekers gebruik hebben gemaakt, zijn nogal beperkt. In de meeste gevallen wordt volstaan met rechte tellingen, waarin de aantallen in procenten worden gepresenteerd. Bovendien is van systematische toetsing vrijwel geen sprake.

Een ander opvallend punt is dat, in gevallen waar invoeren van variabelen als bijvoorbeeld leeftijd en geslacht het beeld aanzienlijk zou verduidelijken, dit niet altijd gebeurt.

De konklusies, die de onderzoekers uit hun bevindingen trekken, lijken ons nogal eens verder te gaan, dan de onderzoeksgegevens toelaten.

Uit de kontakten, die wij tijdens een bezoek aan Turkije in 1985 met de betreffende onderzoekers hebben gehad, is ons gebleken dat de hierboven genoemde verschillen in onderzoeksaanpak voor een niet onbelangrijk deel samenhangen met de omstandigheden in Turkije. Zo waren moderne technische hulpmiddelen voor dataverwerking en materiaalanalyse ten tijde van de onderzoekingen nog nauwelijks beschikbaar. Met name Atalay was voor de verwerking van zijn onderzoeksmateriaal geheel aangewezen op handwerk. Waar men wel over computerfaciliteiten beschikte, ontbraken programma's, die op sociaal-wetenschappelijk onderzoek zijn afgestemd.

Een ander opvallend gegeven, dat bij onze gesprekken naar voren kwam, was dat onderzoekspublikaties ook voor Turkse onderzoekers soms moeilijk verkrijgbaar zijn. Hierbij speelt zowel een beperkte distributie als het isolement, waarin sommige onderzoekers verkeren een rol, waardoor onderlinge kontakten worden bemoeilijkt.

Ten aanzien van de huidige situatie van het sociaal-wetenschappelijk onderzoek in Turkije zijn er aanwijzingen dat de situatie met betrekking tot de beschikbaarheid van technische hulpmiddelen ver-

beterd is. Anderzijds lijken ingrijpende veranderingen in het hoger onderwijs sinds 1980 de situatie van het sociaal-wetenschappelijk onderzoek nadelig te hebben beïnvloed. Desondanks hebben wij tijdens ons bezoek kunnen konstateren, dat op het gebied van adolescentenonderzoek in de tussenliggende periode, onderzoeksresultaten zijn gepubliceerd over de situatie van middenschool leerlingen in Turkije en dat een onderzoek wordt uitgevoerd naar de problemen van geremigreerde Turkse jongeren.

5. NABESCHOUWING

In dit hoofdstuk zullen wij de informatie uit de drie verschillende bronnen met elkaar vergelijken. Bij sommige onderdelen worden deze gegevens aangevuld met resultaten van onderzoek dat op het moment waarop deelrapport 1 werd geschreven nog niet beschikbaar was. Op deze wijze hopen wij een wat completer beeld te geven van de situatie van Turkse jongeren in West-Europa, en van de mate waarin deze situatie verschilt van die van Turkse jongeren in Turkije.

Wij wijzen erop dat zowel in het Westeuropese onderzoek als in de proefinterviews bepaalde categorieën jongeren ondervertegenwoordigd zijn. Dat geldt bijvoorbeeld voor jongeren die vóór de lagere schoolleeftijd naar West-Europa zijn gekomen. Bij de proefinterviews zijn bovendien meisjes die uit de wat grotere steden in Turkije afkomstig zijn, oververtegenwoordigd.

Evenals in de vorige hoofdstukken zal bij de bespreking van de gegevens afzonderlijk aandacht worden besteed aan opleiding en beroep (§ 5.1), vrije tijd en gezinsverhoudingen (§ 5.2) en zorg en hulpverlening (§ 5.3).

5.1 Opleiding en beroep

onderwijs situatie/opleidingsniveau

Zowel uit de gegevens van de West-Europese onderzoekspublikaties als uit de gesprekken met de Turkse jongeren, blijkt dat de onderwijs situatie van Turkse meisjes en jongens, in Nederland en West-Duitsland wordt gekenmerkt door achterstand op school (zij zijn gemiddeld ouder dan hun Nederlandse/Duitse klasgenoten) en gebrek aan schakelmogelijkheden. Bij beide aspecten lijkt de leeftijd waarop de jongeren naar West-Europa zijn gekomen (migratieleeftijd)

tijd) een belangrijke rol te spelen. Uit de proefinterviews blijkt dat jongeren die tijdens de lagere-schoolopleiding naar Nederland zijn gekomen in het algemeen in dezelfde klas werden geplaatst als die waarin zij in Turkije zaten. Degenen die in Turkije al een vervolgopleiding volgden, komen allen in een ISK (Internationale Schakelklas) terecht, hetgeen voor een groot deel van deze jongeren een forse stap terug betekent. Ook De Wild & De Lange (1981) en Stüwe (1982) signaleren dat jongeren die op oudere leeftijd naar Nederland/West-Duitsland komen, ondanks hun wens onderwijs te volgen, geen reële schakelmogelijkheden vinden naar het reguliere onderwijs.

Daarnaast komt het ook voor dat Turkse jongeren niet meer naar school willen of mogen (absoluut schoolverzuim). Dit lijkt bij meisjes vaker het geval te zijn dan bij jongens (zie bijvoorbeeld Berg, 1978 en Kusters, 1982). Vlug (1985) stelt in haar onderzoek naar het schoolverzuim van Turkse meisjes vast, dat leerplichtige Turkse (en Marokkaanse) meisjes veel vaker dan Nederlandse meisjes niet bij een school staan ingeschreven. Een belangrijk deel van deze 'absoluut-verzuimers' verblijft korter dan vijf jaar in Nederland en is op twaalfjarige of oudere leeftijd geëmigreerd. Bij de uitval van de meisjes die enkele jaren voortgezet onderwijs in Nederland hebben gevolgd spelen, volgens Vlug, problemen met andere leerlingen op school, conflicten met de ouders, moeilijkheden in het gezin en ziekte van de moeder een belangrijke rol.

Uit de Turkse onderzoekspublikaties komen wat het opleidingsniveau van de jongeren betreft, zowel verschillen tussen jongens en meisjes als tussen stad en platteland naar voren. Het meest ongunstig is de situatie van de dorpsmeisjes waar bijna de helft in het geheel geen schoolopleiding heeft gevolgd of de lagere school niet heeft afgemaakt. In het onderzochte dorp heeft slechts één jongen de lagere school niet voltooid (Atalay, 1979). Van het volgen van

voortgezet onderwijs is onder de dorpsmeisjes nauwelijks en onder de dorpsjongens slechts in beperkte mate sprake.

Beduidend gunstiger is de situatie van de jongeren uit de stadsdorpen in Ankara, hoewel ook hier nog ongeveer een vijfde van de meisjes in het geheel geen onderwijs heeft gevolgd of de lagere school voortijdig heeft verlaten (Gökçe, 1976). In tegenstelling tot de dorpsjongeren volgt bijna de helft van de meisjes uit de stadsdorpen en ongeveer driekwart van de jongens voortgezet onderwijs, of heeft dit gevolgd.

Uit de onderzoeken op het lyceum (Tezcan, 1981) en de universiteit (Ekşi, 1982) blijkt dat ook in het vervolgonderwijs en het hoger onderwijs in Turkije de deelname van jongens duidelijk groter is dan die van meisjes.

Samenvattend kan gesteld worden dat waar voor de Westeuropese situatie aanwijzingen bestaan dat Turkse meisjes in geringere mate deelnemen aan het (vervolg)onderwijs en vaker voortijdig de school verlaten, dit voor de Turkse situatie, en met name op het platteland, een vaststaand feit is. Er zijn echter wel indicaties dat deze situatie in Turkije aan het veranderen is. Zo is het opleidingsniveau van de dorpsmeisjes uit het onderzoek van Atalay (1979) al beduidend hoger dan dat van de moeders van de jongeren uit de stadsdorpen (Gökçe, 1976), die grotendeels nog uit dorpen afkomstig zijn.

onderwijsmotivatie

Ondanks het relatief lage opleidingsniveau van de dorpsmeisjes in Turkije leeft bij hen wel de wens om verder te leren. Als belangrijkste reden voor het feit dat zij dit desondanks niet hebben gedaan, verwijzen zij naar onwil van de ouders (Atalay, 1979). Hoewel dit argument in onderwijskringen in Nederland en West-Duitsland ook regelmatig genoemd wordt in verband met het absoluut verzuim van Turkse meisjes (zie onder andere Vlug, 1985), zijn wij

het in de door ons besproken Westeuropese onderzoekspublikaties niet tegengekomen. Wel signaleren zowel De Wild & de Lange (1981) als Stüwe (1982) een hoge onderwijsmotivatie onder de door hen ondervraagde Turkse jongeren. De motivatie neemt echter al snel af door negatieve ervaringen met het Nederlands/Westduits onderwijs (onder andere gebrek aan schakelmogelijkheden).

In het algemeen lijkt de motivatie van Turkse jongeren voor het onderwijs, zowel in West-Europa als in Turkije, groot te zijn. Terwijl echter in Turkije, met name voor de dorpsmeisjes, de opvattingen van de ouders de belangrijkste belemmering voor deelname vormen, lijkt dat in West-Europa eerder te gelden voor het onderwijs zelf, en vooral door het gebrek aan schakelmogelijkheden.

schoolervaringen

Over de ervaringen van de Turkse jongeren op school bieden de door ons besproken Westeuropese onderzoekspublikaties slechts beperkte informatie. We zullen ons hierbij vooral moeten richten op de gegevens van de proefinterviews. Hieruit blijkt dat de taal voor de Turkse jongeren op school een groot struikelblok vormt. Natuurlijk spelen migratieleeftijd en verblijfsduur bij dit aspect een belangrijke rol. In onze proefinterviews zien we echter dat ook jongeren die relatief jong waren toen ze naar Nederland kwamen (dat wil zeggen tussen 6 en 12 jaar), nog veel problemen met de taal op school ervaren.

Van intensieve contacten van de Turkse leerlingen met hun Nederlandse/Westduitse klasgenoten lijkt in het algemeen slechts in beperkte mate sprake te zijn. In onze proefinterviews wijzen de Turkse jongeren hierbij op een afwijzende houding van hun Nederlandse klasgenoten en op verschillen in gedrag en mentaliteit tussen Turkse en Nederlandse leerlingen.

Vlug (1985) stelt eveneens groepsvorming naar etnische achtergrond in de klas vast. "Van de Turkse meisjes vindt een deel de klas waar ze in zitten niet leuk De oorzaak van hun ongenoegen

ligt bij het gedrag van de Nederlandse meisjes. Deze meisjes vinden ze brutaal tegen de leerkrachten, ze maken veel lawaai, praten over zaken die ze niet willen horen of hebben het met pesterijen altijd op de Turkse meisjes gemunt. De eigen groep wordt door hen ervaren als een plek waar ze zich veilig voelen, zich gemakkelijk kunnen uiten en begrip vinden voor hun problemen." (p. 159).

Tenslotte is in de proefinterviews ook nogal eens genoemd dat de leraren Turkse (buitenlandse) en Nederlandse leerlingen niet hetzelfde behandelen.

Opvallend is het positieve beeld dat de jongeren uit de proefinterviews hebben van het onderwijs in Turkije. De jongeren vinden het onderwijs in Turkije hoger van niveau. Bovendien zijn de leraren er strenger en dat vindt men meestal toch beter. De jongeren in Turkije (lyceumleerlingen) blijken over deze aspecten echter minder tevreden (Tezcan, 1981). Ondeskundigheid en autoritair optreden vormen de belangrijkste klachten die deze leerlingen over hun leerkrachten hebben. De studenten in Turkije hebben vooral moeite met het teveel uit het hoofd moeten leren en het te theoretisch karakter van de lesstof (Ekşi, 1982).

beroepskeuze

Uit de gegevens van de proefinterviews blijken, zowel bij de jongens als bij de meisjes, de ouders vaak een belangrijke rol te spelen bij de beroepskeuze. De beroepswensen van deze jongeren zijn nogal divers. Wat dit betreft bieden de Westeuropese onderzoekspublikaties meer informatie. Bij de Turkse meisjes zijn beroepen als kapster, naaister, verpleegster en secretaresse het meest populair (Weische-Alexa, 1977 en Kusters, 1982). Bij de Turkse jongens zijn met name technische beroepen als elektricien, monteur en mecanicien erg geliefd. Maar ook wordt door Turkse jongens nogal eens arts als beroep genoemd (Berg, 1978 en Kusters, 1982).

Uit de Turkse onderzoekspublikaties blijkt onder de jongeren in Turkije, zowel onder jongens als onder meisjes, een opvallende voorkeur voor het beroep van leerkracht (Gökçe, 1976 en Atalay, 1979). De overige beroepswensen lijken vooral ingegeven te zijn door voorbeelden van in de omgeving uitgeoefende beroepen. Zo noemen de jongens in het dorp vooral chauffeur als gewenst beroep. Bij de beroepen waarvoor een hogere opleiding vereist is, wordt ook in de Turkse onderzoekingen regelmatig het beroep van arts (of apotheker) genoemd.

werk en beroep

De werkende Turkse jongeren uit de Westeuropese onderzoekspublikaties verrichten in het algemeen hetzelfde ongeschoolde werk als hun ouders (De Wild & de Lange, 1981 en Kusters, 1982). De tevredenheid met het werk is gering. De jongeren vinden het werk veelal vuil, zwaar en beneden hun niveau.

Dit beeld korrespondeert redelijk met het onderzoek van Brassé et al. (1984) onder jonge Turken (en Marokkanen) op de Nederlandse arbeidsmarkt. Ook zij konstateren dat jonge Turkse migranten in belangrijke mate ongeschoold werk doen. De jongens laten echter in een veel kortere tijd een grotere stijging in beroepsniveau zien dan hun vaders. De tevredenheid van de jongeren met hun werk is in dit onderzoek eveneens gering. Twee derde van de ondervraagde jongeren wil ander werk en bijna de helft van hen is zelfs bereid daarvoor minder loon te ontvangen.

Onder de jongeren die mee hebben gewerkt aan onze proefinterviews bevonden zich slechts enkele werkenden. Zij hadden op het moment van het onderzoek veelal pas kort een baan, en waren daar meestal wel tevreden over.

In Turkije lijkt werken, in ieder geval waar het plattelands-jongeren of jongeren uit een lager sociaal-ekonomisch milieu betreft, vooral een zaak van jongens te zijn; meisjes lijken nauwelijks aan

het arbeidsproces deel te nemen (Gökçe, 1976 en Atalay, 1979). Onder de dorpsjongens nemen de agrarische beroepen de belangrijkste plaats in, gevolgd door beroepen in de bouw- en transportsector. Bij de overige jongeren gaat het, in tegenstelling tot de Turkse jongeren in West-Europa, vooral om geschoold werk. Bij de jongeren uit de stadsdorpen betreft dit veelal ambachtelijke beroepen, terwijl de leerlingen van het avondlyceum overwegend administratieve functies vervullen (Tezcan, 1981).

Al met al lijkt het beroepsniveau van de werkende jongeren in Turkije, met uitzondering van het platteland, hoger te liggen dan dat van de Turkse jongeren in West-Europa.

werkloosheid

Opvallend is dat hoewel het gebrek aan werkgelegenheid voor Turkse mannen een reden is geweest om naar West-Europa te migreren en ook nu nog steeds van invloed is op de terugkeerplannen, aan dit aspect in de door ons besproken Turkse onderzoekspublikaties geen aandacht wordt besteed.

Ook in de zes Westeuropese publikaties komt de werkloosheid slechts zijdelings aan de orde. Het veldwerk van deze studies is echter veelal verricht in een periode waarin in West-Europa nog niet zo'n grote werkloosheid onder jongeren bestond.

Uit de proefinterviews blijkt de algemene jeugdwerkloosheid niet alleen van invloed te zijn op de situatie van de niet meer schoolgaande jongeren, maar ook al in de belevingswereld van de scholieren een rol te spelen. De scholieren houden er vaak al rekening mee dat het moeilijk zal zijn om werk te vinden. Voor sommige jongeren betekent dit dat ze in ieder geval op school blijven tot ze hun diploma hebben. Anderen denken er zelfs over nog verder door te leren. De niet meer schoolgaande jongeren die geïnterviewd zijn in het vooronderzoek hebben vrijwel allemaal ervaring met werkloosheid. In het algemeen heeft men er erg veel moeite mee en overheerst de angst helemaal geen werk te kunnen vinden.

Ook het merendeel van de door Brassé et al. (1984) ondervraagde Turkse (en Marokkaanse) jongeren heeft ervaring met werkloosheid. Op het moment van onderzoek was 22% van de Turkse jongens en 34% van de Turkse meisjes werkloos.

5.2 Vrije tijd en gezinsverhoudingen

Evenals in de hoofdstukken 2 en 3 zullen we de gegevens over de vrije tijd en gezinsverhoudingen voor jongens en meisjes apart behandelen.

5.2.1 De situatie van de meisjes

Zowel in de Turkse als in de Westeuropese onderzoekspublikaties wordt aangegeven dat Turkse meisjes, en met name degenen die afkomstig zijn van het platteland, niet echt vertrouwd zijn met het begrip vrije tijd. Zoals we al eerder vermeld hebben (zie onder andere § 4.2.3) hebben wij echter niet de indruk dat de bezigheden die deze meisjes naast het dagelijks werk verrichten als een verplichting worden ervaren.

Ook Vermeulen (1984) constateert in zijn onderzoek naar processen van identiteitsvorming, dat Turkse meisjes het handwerken, omdat het een zeer legitieme activiteit is, gebruiken om toestemming te krijgen voor een bezoek aan een vriendin.

aktiviteiten

Uit de resultaten van de Westeuropese onderzoeken blijkt een sterke beperking en regulering van de vrije tijd van Turkse meisjes tengevolge van taken in het gezin en op grond van traditionele normen (onder andere Weische-Alexa, 1977 en Eppink et al. 1979). De meisjes waarmee is gesproken in het kader van de proefinter-

views worden echter veelal slechts in geringe mate in hun vrije tijd beperkt door taken in het gezin. Bovendien krijgen ze, wanneer ze zich aan bepaalde regels houden, ook meer ruimte voor activiteiten buitenshuis.

In de door ons besproken Turkse onderzoeksliteratuur wordt vrijwel niet ingegaan op de taken van de meisjes in het gezin. Mogelijkerwijs is dit in Turkije zo vanzelfsprekend, dat men het niet nodig acht hier in onderzoek nog op in te gaan.

Ook de mate waarin Turkse meisjes hun vrije tijd binnenshuis of buitenshuis doorbrengen komt in de Turkse onderzoekspublikaties niet specifiek aan de orde. Atalay (1979) merkt op dat de bezigheden van de dorpsmeisjes zich hoofdzakelijk beperken tot werkzaamheden in en rond het huis. Op de vraag wat zij het liefst zouden willen doen als het aan hen werd overgelaten, antwoorden deze meisjes vooral met activiteiten die binnenshuis plaatsvinden (met name handwerken). Slechts enkele meisjes noemen hierbij wandelen of een bezoek aan de stad.

De gegevens van de jongeren uit de stadsdorpen (Gökçe, 1976) zijn op dit punt vrijwel niet te interpreteren, omdat hierbij geen onderscheid is gemaakt naar geslacht. In de onderzoeken onder de lyceumleerlingen (Tezcan, 1981) en onder de studenten (Ekşi, 1982) wordt aan dit aspect geen aandacht besteed.

In het onderzoek van Stüwe (1982) merken Turkse meisjes op dat zij zich in Duitsland nog minder vrij buitenshuis kunnen bewegen dan in Turkije. Hun ouders zijn volgens hen bang dat zij gekonfronteerd worden met verkeerde invloeden en in hun ogen onfatsoenlijk gedrag. Hierbij speelt vooral de sociale controle in de Turkse gemeenschap een rol. Ook de meisjes uit de proefinterviews voelen zich door deze controle beperkt. Zij hebben soms zelfs de indruk dat zij bepaalde dingen van hun ouders niet mogen, uitsluitend uit angst voor 'geroddel'.

Vermeulen (1984) merkt hierover op: "De schoolmeisjes hebben mees-

tal met hun ouders, of met een van hen, wel een zodanige relatie dat kan worden gepraat over de eisen die de schoolsituatie stelt. Vaak zien de ouders ook wel in dat ze in bepaalde opzichten hun mening moeten veranderen nu hun dochter in Nederland op school zit, bijvoorbeeld waar het de bewegingsvrijheid van hun dochter betreft. Het gaan naar klasse-avonden of het gaan zwemmen met vriendinnen zijn een paar van de konkrete punten van discussie. De sociale controle vanuit andere Turkse families is vaak zo sterk dat ouders die druk toch niet kunnen of willen weerstaan." (p.151).

kontakten met jongens

De kontakten van de Turkse meisjes met jongens worden in de Turkse onderzoekspublikaties uitgebreid besproken. Bij de dorpsjongeren is vanaf de puberteit van openlijke omgang met het andere geslacht geen sprake meer (Atalay, 1979). Het merendeel van de dorpsmeisjes keurt een dergelijke omgang zelf ook af.

In de stad lijkt deze situatie gunstiger te liggen. Een probleem is echter dat op dit punt in het onderzoek onder de jongeren uit de stadsdorpen (Gökçe, 1976) geen onderscheid naar geslacht gemaakt wordt. Daardoor is niet duidelijk hoe deze situatie voor de meisjes en jongens afzonderlijk ligt. Ongeveer een derde van de jongeren uit dit onderzoek heeft omgang met iemand van het andere geslacht. Van de vrouwelijke studenten heeft een kwart verkering (Ekşi, 1982).

Opmerkelijk is tenslotte dat ruim een derde van de ouders van de stadsdorpsjongeren aangeeft geen bezwaar tegen dergelijke relaties te hebben (Gökçe, 1976).

Als we deze gegevens vergelijken met die van de Westeuropese onderzoekspublikaties en die van de proefinterviews, lijkt de situatie in Turkije in de stad zelfs gunstiger dan in West-Europa. Hoewel de meisjes uit onze proefinterviews zich in het algemeen

vrijer kunnen gedragen dan de meisjes uit de Westeuropese onderzoekingen, zijn ook voor deze meisjes kontakten met jongens zonder meer taboe.

kontakten met autochtone leeftijdgenoten

Uit de Westeuropese onderzoekspublikaties blijkt dat de Turkse meisjes die op school zitten vaak veel contact met Nederlandse/Westduitse meisjes hebben (onder andere Weische-Alexa, 1977 en Eppink et al., 1979). Voor degenen die de school verlaten hebben of in Nederland/West-Duitsland nooit naar school zijn geweest vormt dit juist een probleem (bijvoorbeeld Stüwe, 1982). Zij betreuren het ontbreken van deze kontakten omdat zij veronderstellen dat zij als zij deze wel zouden hebben, makkelijker de taal zouden kunnen leren en zich ook makkelijker zouden kunnen gedragen in de Westeuropese maatschappij.

De Turkse meisjes die wij geïnterviewd hebben, melden slechts in beperkte mate Nederlandse vriendinnen te hebben. Het merendeel van de meisjes gaat voornamelijk met Turkse vriendinnen om.

relatie met de ouders

Naast de informatie over de beperking en regulering van het vrijetijdsgedrag van de meisjes door hun ouders wordt in de Westeuropese onderzoekspublikaties vrijwel niet ingegaan op de relatie van de meisjes met hun ouders.

Uit de proefinterviews komt naar voren dat de meisjes meestal een redelijk goede relatie met hun beide ouders hebben. Met hun moeder zijn zij toch meestal vertrouwelijker. Met hun vader praten ze meer over praktische zaken als regelingen en wettelijke zaken.

De meisjes in Turkije uiten zich in het algemeen nog wat positiever over de relatie met hun ouders (onder andere Tezcan, 1981). Konflikten lijken maar in beperkte mate voor te komen. In hoeverre dit te maken heeft met het feit dat de meisjes zich in het algemeen bij de beslissingen van de ouders neerleggen is niet duidel-

lijk. Op deze punten wreekt zich opnieuw het gebrek aan onderverdelingen naar geslacht in de Turkse onderzoekspublikaties.

5.2.2 De situatie van de jongens

aktiviteiten

Uit onze proefinterviews komt naar voren dat de Turkse jongens een groot deel van hun vrije tijd buitenshuis doorbrengen. Vooral sport, en met name voetballen, is bij deze jongens een geliefde vrijetijdsbesteding. Ook Brassé (1985) konstateert dat sport tot de belangrijkste vrijetijdsaktiviteiten van Turkse (en Marokkaanse) jongens buitenshuis behoort. Naast voetballen stelt hij echter ook een sterke voorkeur voor vechtsporten vast.

In de door ons besproken Westeuropese onderzoekspublikaties wordt slechts summier aandacht besteed aan de vrije tijd van de Turkse jongens.

Uit de Turkse onderzoeksgegevens komt niet zo'n nadrukkelijke voorkeur van jongens voor sportaktiviteiten naar voren. Bij de dorpsjongens komt voetballen (samen met wandelen) pas op de derde plaats van de meest beoefende aktiviteiten in de vrije tijd (Atalay, 1979). Het kaartspelen en praten in de gemeenschapsruimte en het lezen van kranten, tijdschriften en boeken zijn bij deze jongens meer in trek. Deze aktiviteiten zijn ook tijdens de proefinterviews door de jongens regelmatig genoemd, in ieder geval als we ook het Turkse café als gemeenschapsruimte beschouwen.

Ook onder de jongens uit de stadsdorpen scoren de sportaktiviteiten laag (Gökçe, 1976). Als aktiviteiten die men met vrienden (of vriendinnnen) het meest in de vrije tijd beoefent, wordt door deze jongens genoemd "het gezellig bij elkaar zitten praten". Zoals we al eerder hebben aangegeven is bij deze vraag geen onderscheid gemaakt naar geslacht.

De onderzoekingen onder de lyceumleerlingen (Tezcan, 1981) en on-

der de studenten (Ekşi, 1982) bieden geen informatie over de vrijetijdsactiviteiten van de jongens.

Al met al lijken de Turkse jongens in West-Europa zich meer met sport in hun vrije tijd bezig te houden dan de jongens in Turkije.

kontakten met meisjes

In het algemeen lijken Turkse jongens in West-Europa minder in hun vrijetijdsgedrag beperkt te worden door hun ouders dan Turkse meisjes. Natuurlijk speelt het feit dat zij zich veel makkelijker dan de meisjes buitenshuis aan controle kunnen onttrekken hierbij een rol. Maar zij lijken ook minder met vaste regels en afspraken van thuis te maken te hebben. Uit onze proefinterviews komt naar voren dat ongeveer de helft van de jongens helemaal vrij is in hun doen en laten. Dit lijkt zich ook uit te strekken tot de omgang met meisjes.

Dat de situatie in Turkije voor jongens ook anders ligt dan voor meisjes blijkt bijvoorbeeld bij de studenten (Ekşi, 1982), waar jongens beduidend vaker dan meisjes aangeven weleens een vastere relatie te hebben gehad.

Illustratief zijn ook de antwoorden, die de jongeren uit de stadsdorpen die geen contact hebben met het andere geslacht, gegeven hebben op de vraag naar de reden hiervan (Gökçe, 1976). Bij de meisjes overheerst de reden dat de familie zoiets niet toestaat, terwijl de jongens vooral aangeven zulke contacten zelf niet te wensen.

kontakten met autochtone leeftijdgenoten

In het algemeen lijken de Turkse jongens in West-Europa slechts in beperkte mate met autochtone jongeren op te trekken. Alleen in het onderzoek van Berg (1978) worden contacten met Duitse leeftijdgenoten frekvent genoemd. Zowel Stüwe (1982) als Eppink et al. (1979) signaleren dat de door hen ondervraagde Turkse jongeren veel meer contact willen met autochtone jongeren. Dit lijkt echter

belemmerd te worden door taal- en/of kultuurverschillen en/of onwilligheid van Nederlandse/Duitse zijde.

Ook uit de proefinterviews komt naar voren dat de jongens in hun vrije tijd voornamelijk met Turkse vrienden omgaan. Slechts enkele jongens hebben ook Nederlandse vrienden. Zij lijken echter minder behoefte aan contacten met Nederlanders te hebben, dan de jongens uit de Westeuropese onderzoekspublikaties.

relatie met de ouders

Evenals dat het geval was met de Turkse meisjes lijken de Turkse jongens in West-Europa met de moeder vaker een vertrouwelijkere relatie te hebben dan met de vader. Deze laatste, zo blijkt uit onze proefinterviews, wordt door de jongens meestal wel met respect bejegend. Ook uit de Westeuropese onderzoekspublikaties komt naar voren dat het overgrote deel van de jongens de autoriteit van de vader accepteert (zie onder andere Berg, 1978 en Eppink et al., 1979).

Door de jongeren in Turkije worden de verhoudingen binnen het gezin in het algemeen als goed gekwalificeerd (onder andere Tezcan, 1981). Hoewel conflicten tussen de jongens en hun ouders betrekkelijk weinig worden aangegeven, liggen de belangrijkste bronnen van onenigheid op hetzelfde terrein als in de proefinterviews, namelijk het uitgaan en de tijd waarop men 's avonds thuiskomt.

5.3 Zorg en hulpverlening

algemeen medische zorg

Over de ervaringen van Turkse jongeren met de algemene medische zorg is alleen uit de proefinterviews informatie beschikbaar. Op dit punt zijn ons ook geen recente onderzoekspublikaties bekend. De contacten van de jongeren met de medische zorg beperken zich veelal tot de huisarts. Slechts enkele jongeren zijn ook weleens

in het ziekenhuis geweest. In het algemeen is men wel tevreden over de Nederlandse artsen en lijken er zich geen specifieke problemen voor te doen.

vertrouwenspersonen

De jongeren uit onze proefinterviews zoeken als ze moeilijkheden hebben vooral steun bij hun vriend(inn)en.

In Turkije blijken de jongeren bij problemen veel vaker een beroep op de ouders te doen. Een derde van de lyceumleerlingen noemt als vertrouwenspersoon de moeder en een zesde de vader (Tezcan, 1981). Opvallend is dat net als in de proefinterviews, door de jongeren een vertrouwelijkere relatie met de moeder wordt aangegeven. Ook de jongeren in de stadsdorpen geven in meerderheid de ouders aan als personen met wie men overlegt wanneer men voor een persoonlijke beslissing staat (Gökçe, 1976). Er is hierbij echter geen onderscheid gemaakt tussen vaders en moeders.

hulpverlening

Twee jongeren uit onze proefinterviews hebben contacten met de hulpverlening gehad. Beiden zijn van mening dat de hulpverleners wel hun best deden maar hen slechts ten dele hadden kunnen helpen. Terpstra en Hahn (1985) hebben in hun onderzoek naar de psycho-sociale hulpverlening aan jongeren van Turkse (en Marokkaanse) afkomst, gesproken met 15 jongeren die contact hebben of hebben gehad met hulpverlenende instellingen. Het merendeel van de jongeren is redelijk tevreden over de resultaten van de hulpverlening. Toch noemen enkele van hen ook zaken die de hulpverleners voor hen niet hebben kunnen realiseren. Degenen echter die te maken hebben gehad met het RIAGG menen allen dat de hulp geen enkel effect heeft gehad.

In de Turkse onderzoekspublikaties wordt geen informatie gegeven over hulpverlening. Turkije kent op dit moment geen 'hulpverleningscircuit' zoals dat in West-Europa bestaat.

LITERATUUR

- AMERSFOORT, J.M.M. VAN. Knelpunten bij het verrichten van onderzoek bij ethnische minderheden. In: M.J. Danz e.a. (eds). Verslagboek symposium "Gezondheidszorg voor ethnische minderheden". 's-Gravenhage, Staatsdrukkerij, 1982.
- ATALAY, B. Köy Gençliği üzerinde Sosyolojik bir Araştırma; Büyüğeçit Köyü Araştırması. Erzurum, Atatürk Üniversitesi, 1979. ("Een sociologisch onderzoek naar de dorpsjeugd; onderzoek in het dorp Büyüğeçit Köyü").
- BERG, Ph. Ausländische Arbeiterjugend in Familie, Schule und Beruf. Darmstadt, 1978. (Diss.)
- BERG-ELDERING, L. V.D., A. ADRIAANSE & H. GROBEL. Van kansloos naar kansarm; buitenlandse kinderen in het Nederlands onderwijs. Intermediair 1/2 (1980) 67-77.
- BOL, M.W. De tweede generatie Turken en Marokkanen in kriminologisch perspectief. Justit.Verkenningen 5 (1979) 4-26.
- BOVENKERK, F. (red.). Omdat zij anders zijn; patronen van rasdiskriminatie in Nederland. Meppel, Boom, 1978.
- BRASSE, P. Jonge migranten en hun vrije tijd. Het sport- en vrijetijdsgedrag van jonge Turken en Marokkanen in Eindhoven en Dordrecht. Amsterdam, Inst.v.Soc.Geogr. U.v.A., 1985.
- BRASSE, P., W. VAN SCHELVEN, L. VAN DER VALK & M. DE VRIES. Jonge Turken en Marokkanen op de Nederlandse arbeidsmarkt. Amsterdam, Inst.v.Soc.Geogr. U.v.A., 1983.
- DANZ, M.J. & R.W.M. GRÜNDEMANN. Turkse jongeren in Nederland en West-Duitsland; een overzicht op basis van sociaal-wetenschappelijk onderzoek. Psycho-sociale problemen van Turkse adolescenten; rap.1. Leiden, NIPG/TNO, 1984a.
- DANZ, M.J. & R.W.M. GRÜNDEMANN. Gesprekken met Turkse jongeren in Nederland; achttien proefinterviews nader bekeken. Psycho-sociale problemen van Turkse adolescenten; rap.2. Leiden, NIPG/TNO, 1984b.
- EKŞİ, A. Gençlerimiz ve Sorunları. İstanbul Üniversitesi Yayın No: 2790, Mediko-Sosyal Merkezi Yayın No.: İstanbul 1982. ("Onze jongeren en hun problemen").
- EPPINK, A. De tweede generatie gastarbeiders 2; jeugdwelzijnswerk

- en problemen van buitenlandse kinderen. T.Maatsch.Vraagstkn. Welzijnsw. 9 (1977) 271-5.
- EPPINK, A., M. HARTMAN-EEKEN & C. VREEDE-DE STUERS. Turkse en Marokkaanse jongeren in Nederland. Den Haag, Min. CRM, 1979.
- GOKÇE, B. Gecekondu Gençliği, Hacettepe Universitesi Yayınları: C-15, Ankara 1976. ("Krottenwijkjongeren").
- GRÜNDEMANN, R.W.M. & H. HOOLBOOM. Mediterrane kinderen in Nederland; een oriëntatie in de literatuur. Leiden, NIPG/TNO, 1980.
- KOOPMAN, D., M.J. DANZ & R.W.M. GRÜNDEMANN. Jongeren in Turkije; een schets op basis van Turkse onderzoekspublikaties. Psychosociale problemen van Turkse adolescenten; rap.3. Leiden, R.U.Leiden/NIPG/TNO, 1985.
- KUSTERS, P. (rapp.). De onderwijssituatie van de Turkse en Marokkaanse jongeren in Nijmegen. Nijmegen, Raad Maatsch.Opbouw, 1982.
- SCHUMACHER, P. Twijfel over toekomst beïnvloedt lot tweede generatie immigranten. Wending 34 (1979) 11-9.
- STÜWE, G. Türkische Jugendliche; eine Untersuchung in Berlin-Kreuzberg. Bensheim, Päd.extra Buchverlag, 1982.
- TERPSTRA, J. & A. HAHN. Een problematische ontmoeting. Psychosociale hulpverlening aan jongeren van Turske en Marokkaanse herkomst. Nijmegen, ITS, 1985.
- TEZCAN, M. Kuşaklar Çatışması. Okuyan ve Çalışan Gençlik üzerine bir Araştırma, Ankara 1981. ("Het generatiekonflikt; een onderzoek onder schoolgaande en werkende jongeren").
- VERMEULEN, H. Etnische groepen en grenzen. Surinamers, Chinezen, Turken. Weesp, Het Wereldvenster, 1984.
- VLUG, I. Schoolverzuim van Turkse en Marokkaanse meisjes. Een studie naar de omvang en de redenen van schoolverzuim en schoolverlaten van 12 t/m 16-jarige Turkse en Marokkaanse meisjes en het tegengaan daarvan. Rotterdam, Erasmus Univ., 1985.
- WEISCHE-ALEXA, P. Sozial-Kulturelle Probleme junger Türkinnen in der Bundesrepublik Deutschland, 3. Aufl., Köln, 1980.
- WILD, J. DE & R. DE LANGE. Buitenlandse jongeren in het Utrechtse vormingswerk voor werkende jongeren. Utrecht, Vakgr.Soc.pedag. R.U.U., 1981.

Bijlage 1. Onderzoeksvoorstel

PSYCHOSOCIALE PROBLEMEN VAN TURKSE ADOLESCENTEN IN NEDERLAND

1. INLEIDING

Binnen de onderzoeksactiviteiten van het NIPG/TNO die vallen onder het hoofdonderwerp preventieve gezondheidszorg voor leeftijdsgroepen wordt uitdrukkelijk aandacht besteed aan de adolescenten. Die expliciete aandacht komt voort uit het inzicht dat aan de adolescent bijzondere eisen worden gesteld, eisen die samenhangen met:

- een aanpassing aan biologische veranderingen;
- een toenemende onafhankelijkheid;
- een bewustwording van de eisen die de samenleving stelt.

Het onderzoek binnen het onderwerp adolescenten heeft zich tot dusverre gericht op een aantal leefsituaties waar de spanning tussen de belangen van de adolescent en de eisen van de samenleving tot uitdrukking komt, zoals de schoolsituatie en de werksituatie. In het onderhavige onderzoeksplan staat zo'n specifieke leefsituatie niet centraal. Hier gaat het om een categorie adolescenten onder omstandigheden die een extra belasting vormen voor de gezondheid en het welbevinden nl. Turkse jongeren in Nederland.

2. AANLEIDING TOT HET ONDERZOEK

Op verzoek van het Overlegorgaan Medische Verzorging Buitenlandse Werknemers is door het NIPG een inventarisatie verricht naar hoofdproblemen van de tweede generatie buitenlanders (Gründemann & Hoolboom, 1980).

Deze studie heeft zich voornamelijk gericht op de mediterrane jeugd, waarbij de nadruk ligt op Turkse en Marokkaanse kinderen. De situatie van deze mediterrane kinderen in Nederland, zoals die uit de literatuur naar voren komt, wordt gekenmerkt door:

- kultuurbotsingen met de ouders

De ouders blijven denken in hun eigen cultuurpatroon terwijl de kinderen langzamerhand vele Nederlandse gewoonten overnemen. Tegenover de autoritaire opvoeding thuis ervaren zij de vrijheid op school. Spanningen en conflicten in het gezin liggen voor de hand (o.a. Eppink, 1977).

- onzekerheid over teruggaan of blijven

Het merendeel van de kinderen weet niet of ze al dan niet terug zal keren naar het land van herkomst. Laat staan dat ze weten op welke termijn. Ook bestaat er onzekerheid of ze nog wel geaccepteerd zullen worden in hun eigen land (o.a. Schumacher, 1979).

- weinig kansen in het onderwijs

Veelvuldig lopen buitenlandse kinderen op school vertraging op als gevolg van een gebrekkige taalbeheersing (o.a. v.d. Berg-Eldering e.a., 1980).

- relatief hoge werkloosheid

Een combinatie van een gebrekkige vooropleiding, algemene werkloosheid en terughoudendheid van werkgevers om buitenlandse jongeren aan te nemen leidt tot minimale kansen op de arbeidsmarkt (o.a. Bol, 1979).

- banen op een laag sociaal-ekonomisch niveau

De verwachting is dat wanneer buitenlandse jongeren werk krijgen, zij veelal dezelfde weinig geschoolde of geheel ongeschoolde baantjes zullen hebben als hun ouders (o.a. Verdonk, 1979).

- diskriminatie door Nederlanders

De integratie van buitenlandse jongeren wordt nog extra bemoeilijkt door diskriminatie (o.a. Bovenkerk, 1978).

Het beeld dat hier is geschetst is in het algemeen niet gedestilleerd uit gegevens van empirische onderzoeken.

Het is bovendien voornamelijk ontleend aan 'indirekte informatie' die gebaseerd is op de praktijkervaringen van bijvoorbeeld hulpverleners en mensen uit het onderwijs, meestal vanuit een westers referentiekader. Gegevens over de probleemervaring van de mediterrane jongeren zelf ('direkte informatie') zijn schaars.

Ook al maakt een dergelijke schets het zeer aannemelijk dat de kans op met name psychosociale problemen bij deze groep adolescenten verhoogd is, voor het bepalen van beleid is dergelijke 'indirekte informatie' minder geëigend.

Op basis van deze 'indirekte informatie' kan men in het beste geval tot een ongewogen, gesegmenteerde inventarisatie van de problemen komen. Doordat de problemen overwegend ontleend zijn aan de praktijkervaringen bij bepaalde instanties loopt men bovendien de kans dat sommige probleemgebieden overschat worden, terwijl andere buiten beschouwing blijven.

Het feit dat 'direkte informatie' schaars is, vormde voor het NIPG aanleiding een onderzoek op te zetten. Dit onderzoek is, om redenen die hierna aan de orde zullen komen toegespitst op Turkse adolescenten (zie § 4.1).

3. PROBLEEMSTELLING

Het onderzoek is gericht op:

- het verwerven van inzicht in aard en omvang van de psychosociale problemen die Turkse adolescenten in Nederland ervaren, alsmede in de ernst van deze problemen
- het verzamelen van informatie over de behoefte aan en de ervaring met de psychosociale hulpverlening en de algemene medische zorg.

a. de problemen

In paragraaf 2 wordt gesignaleerd dat in de bestaande literatuur voornamelijk wordt geschreven over de problemen die "anderen" veronderstellen bij Turkse jongeren en over de problemen die zij hebben in hun kontakten met deze groep. In dit onderzoek gaat het uitdrukkelijk om de ervaringen van de Turkse adolescenten zelf, en in het bijzonder wat zij hierin als problematisch beschouwen. Naast onderzoek naar aard, omvang en ernst van de problemen zal worden nagegaan of de problemen van deze groep specifiek zijn. De vraag daarbij is of Turkse adolescenten in Nederland andere problemen ervaren dan Nederlandse adolescenten. Ook kan worden nagegaan hoe de vergelijking met Turkse adolescenten in Turkije uitvalt.

Tenslotte zal aandacht besteed worden aan factoren die van invloed kunnen zijn op het ontstaan van problemen alsmede aan factoren die een positieve bijdrage kunnen leveren aan de ontwikkeling van Turkse adolescenten in de Nederlandse samenleving.

Inzicht in de aard en de omvang van de problematiek van Turkse adolescenten in Nederland alsmede in de achterliggende factoren, maakt het mogelijk een beslissing te nemen over de vraag of (en zo ja, welke) preventieve maatregelen voor deze groep getroffen zouden kunnen worden.

b. de zorg

Het is niet bekend in welke mate Turkse adolescenten een beroep doen op voorzieningen op het gebied van de algemene medische zorg en de geestelijke gezondheidszorg. Het is bovendien onduidelijk in hoeverre en voor welke problemen er bij deze groep behoefte is aan deze specifieke voorzieningen. In het onderzoek zal daar aandacht aan worden besteed.

Ook hierbij is het van belang vast te stellen of patronen van behoefte en gebruik afwijken van die van Nederlandse jongeren.

Tevens zal worden nagegaan welke factoren van invloed zijn op het

gebruik van algemeen medische en geestelijke gezondheidszorg.

Bij de jongeren die van de bovengenoemde voorzieningen gebruik hebben gemaakt zal worden vastgesteld op welke manier zij bij deze voorzieningen zijn terechtgekomen en wat hun ervaringen zijn geweest.

Inzicht in de behoefte aan en het functioneren van de hulpverlening voor Turkse adolescenten in Nederland maakt het mogelijk een beslissing te nemen over de vraag of (en zo ja, op welke wijze) de bestaande voorzieningen aangepast dienen te worden opdat deze voor Turkse jongeren toegankelijk en effectief kunnen zijn.

Op grond van het bovenstaande kunnen de volgende onderzoeksvragen worden geformuleerd:

- a.
 1. Welke problemen ervaren Turkse jongeren met hun situatie in Nederland en wat is de ernst van deze problemen?
 2. In welke mate komen de problemen voor?
 3. In hoeverre zijn de problemen specifiek voor Turkse adolescenten in Nederland?
 4. Welke factoren zijn van invloed op het ontstaan van problemen?
 5. Welke factoren leveren een positieve bijdrage aan de ontwikkeling van Turkse adolescenten in de Nederlandse samenleving?
- b.
 1. In welke mate maken Turkse jongeren gebruik van de voorzieningen?
 2. Voor welke problemen hebben zij behoefte aan hulp/zorg?
 3. Zijn de patronen in behoefte aan en gebruik van voorzieningen voor Turkse jongeren specifiek?
 4. Welke factoren zijn van invloed op het gebruik?
 5. Hoe komen Turkse jongeren bij deze voorzieningen terecht?
 6. Wat zijn de ervaringen van Turkse jongeren met deze voorzieningen?

4. OPZET VAN HET ONDERZOEK

4.1 De toespitsing op Turkse adolescenten

Veelvuldig wordt in de literatuur vermeld dat de kommunikatie met Turken en Marokkanen bemoeilijkt wordt door cultuurverschillen (o.a. Eppink, 1981). Zo zouden Turken en Marokkanen meer terughoudend zijn dan Nederlanders bij het praten over problemen met buitenstaanders.

Men stelt, dat voor hen nog nadrukkelijker dan voor Nederlanders geldt, dat dergelijke onderwerpen slechts bespreekbaar zijn met mensen waarmee een vertrouwensrelatie bestaat. Wanneer men de taal spreekt en op de hoogte is van de cultuur zal zo'n vertrouwensbasis waarschijnlijk makkelijker tot stand gebracht worden.

Bij onderzoek zou men daarom gebruik kunnen maken van "kultuureigen" interviewers. Hier gelden echter weer andere bezwaren, samenhangend met sociale controle en mogelijke verschillen in politieke overtuiging of status tussen interviewer en geïnterviewde.

In het onderhavige onderzoek is gekozen voor Nederlandse interviewers die zowel de taal spreken als de cultuur kennen.

Het merendeel van de in Nederland verblijvende Marokkanen komt uit het RIF-gebergte en spreekt uitsluitend Berbers. Er zijn weinig Nederlanders die Berbers spreken, zodat bovenstaande strategie voor Marokkanen erg moeilijk te realiseren valt. Turks sprekende Nederlanders zijn er in ruimere mate. Dit is dan ook de belangrijkste reden om het onderzoek te beperken tot Turkse adolescenten. Het feit dat de Turken in Nederland de grootste groep buitenlandse werknemers vormt, en de gezinshereniging bij hen het verst gevorderd is, kan als aanvullende argumentatie genoemd worden. De toespitsing op een enkele etnische groepering maakt het tevens mogelijk de problematiek van deze groep meer diepgaand te onderzoeken.

4.2 Het vooronderzoek

Omdat over de problematiek van Turkse adolescenten in Nederland weinig 'direkte informatie' bestaat, is het onderzoek gesplitst in een voor- en een hoofdonderzoek. In het vooronderzoek is met name aandacht besteed aan een brede inventarisatie en exploratie van de probleemgebieden, van mogelijk onderzoeksinstrumentarium en van werkwijzen bij de selectie en de benadering van de doelgroep.

Er zijn vier deelprojecten te onderscheiden:

I. Inventarisatie en evaluatie van sociaal-wetenschappelijk onderzoek over Turkse jongeren in West-Europa.

In paragraaf 2 is de problematiek geschetst op basis van het literatuurrapport *Mediterrane kinderen in Nederland* (Gründemann & Hoolboom, 1980). Ten behoeve van het vooronderzoek is de analyse van deze en meer recente onderzoeksliteratuur toegespitst op Turkse jongeren.

II. Inventarisatie en evaluatie van sociaal-wetenschappelijk onderzoek over Turkse jongeren in Turkije.

Om de problematiek van Turkse adolescenten in Nederland op een juiste wijze te kunnen beoordelen is in het vooronderzoek ook wetenschappelijke informatie verzameld met betrekking tot de problemen die zich bij adolescenten in Turkije voordoen. Hiertoe is onder meer bezoek gebracht aan een aantal universiteiten in Turkije (zie ook § 4.3.1).

III. Inventarisatie van knelpunten op basis van gesprekken met en publikaties van deskundigen die in hun werk te maken hebben met (problemen van) Turkse jongeren.

Om een indruk te krijgen van de aard van de problematiek die aanleiding is tot contacten met de hulpverlening en justitie, zijn gesprekken gevoerd met sleutelfiguren uit deze sectoren.

IV. Informatie van Turkse adolescenten zelf

De exploratieve gesprekken met Turkse adolescenten vormen een belangrijk onderdeel van het vooronderzoek. Op deze manier is geprobeerd 'direkte informatie' over de ervaringen van Turkse adolescenten in Nederland te verkrijgen. In dit kader zijn ongeveer 20 gesprekken gevoerd met scholieren, werkende en niet-werkende jongeren en werklozen.

Naast deze gesprekken zijn kranten- en tijdschriftartikelen geraadpleegd waarbij de jongeren zelf aan het woord komen. Hierbij is tevens aandacht besteed aan vergelijkbare Turkse publikaties.

4.3 Het hoofdonderzoek

4.3.1 Methode

In het onderzoek zullen twee methoden van informatieverzameling worden toegepast. Aan een betrekkelijk grote groep Turkse jongeren (± 250) zal een gestandaardiseerde vragenlijst (enquête) worden voorgelegd. Een deel van deze groep (± 50) zal een tweede keer worden benaderd, voor een 'vrij gesprek' aan de hand van een topiclijst. Op deze wijze lijkt het mogelijk zowel een kwantitatief beeld te geven van de omvang van de problematiek en het gebruik van de voorzieningen als inzicht te geven in dieperliggende factoren. Tevens kan de informatie van de 'vrije gesprekken' dienen als criterium bij het beoordelen en interpreteren van de enquêtegegevens.

In paragraaf 3 is aangegeven dat in het onderzoek ook aandacht zal worden besteed aan de specificiteit van problemen en van patronen in behoefte aan en gebruik van voorzieningen.

Dit vereist controlegroepen. Aan een vergelijkbare groep Neder-

landse adolescenten (± 250) zal vrijwel dezelfde enquête voorgelegd worden.

Nader zal worden onderzocht of het mogelijk is een aantal centrale vragen uit de enquête mee te doen nemen in onderzoek onder adolescenten in Turkije. (Een studiereis ondernomen in het kader van het vooronderzoek toonde aan dat een dergelijke mogelijkheid in principe aanwezig is.) Tijdens een tweede bezoek in 1984 zal een en ander nader gekonkretiseerd worden.

4.3.2 Selektie van respondenten

Gezien de doelstelling van het onderzoek is het belangrijk te streven naar representativiteit.

Bij de selektie van respondenten zal zoveel mogelijk gewerkt worden met 'random'-procedures. De school vervult hierbij een belangrijke rol.

Het is de bedoeling dat bij een steekproef van ± 10 scholen zowel leerlingen als oud-leerlingen (gediplomeerd en ongediplomeerd) in het onderzoek betrokken worden.

Bij de keuze van deze scholen zal uitgegaan worden van de mate waarin Turkse jongeren deelnemen aan de verschillende typen onderwijs.

Tevens zal hierbij gelet worden op regionale spreiding. Leeftijd en geslacht zullen bij de definitieve (random) keuze van respondenten als uitgangspunt dienen. Op deze wijze zullen ± 220 Turkse jongeren worden geselecteerd. Een vergelijkbare procedure zal worden gehanteerd voor de Nederlandse controlegroep (± 220).

Er moet op gewezen worden dat door het kiezen van de school als ingang voor respondentenselektie twee categorieën adolescenten buiten het onderzoek blijven, nl. leerplichtigen die niet naar school gaan en zich ook niet bij een school hebben laten inschrij-

ven, en jongeren die zich in Nederland hebben gevestigd na hun 15e jaar en in Nederland nooit naar school zijn geweest. Mogelijkheden om deze categorieën alsnog in het onderzoek te betrekken zullen nader onderzocht worden.

Voor de beantwoording van de onderzoeksvragen over de contacten met de psychosociale hulpverlening zal een extra groep respondenten (\pm 30 Turkse en \pm 30 Nederlandse jongeren) geselecteerd moeten worden. Het gaat hierbij om (ex)kliënten van deze instellingen. Deze uitbreiding van de onderzoeksgroep wordt noodzakelijk geacht omdat bij de hierboven beschreven procedure de kans op aanwezigheid van (ex)kliënten gering is.

4.3.3 Aard van te verzamelen gegevens

Bij het samenstellen van de vragen- en topiclijst zal aangesloten worden op de bevindingen van het vooronderzoek. Als onderwerpen zullen in ieder geval aan bod komen:

- algemene achtergrond
- onderwijs
- werkloosheid
- werken
- wonen
- vrije tijd
- situatie thuis
- hulp(verlening).

LITERATUUR

De in deze bijlage geciteerde publikaties zijn opgenomen in de literatuurlijst op p. 107.

Bijlage 2. Onderwerpenlijst

- I algemene achtergrond
- II onderwijs
- III werkloosheid
- IV werken
- V woonsituatie
- VI vrije tijd
- VII thuis
- VIII hulp(verlening)
- IX eindevaluatie
- X subjektieve indrukken

* ALTIJD AAN DE ORDE STELLEN

● ALTIJD AAN DE ORDE STELLEN ALS HOOFDTOPIC VAN BELANG IS

I ALGEMENE ACHTERGROND

- * 1. Leeftijd/rangnummer in het gezin
- * 2. Waar geboren, waar opgegroeid
- * 3. Sinds wanneer in Nederland (langdurig terug geweest)
- * 4. Gezinshereniging, wie, wanneer, waarom
 Gezinssamenstelling, aantal, hier-daar, leeftijden, geslacht
- * 5. Burgerlijke staat (indien gehuwd, echtgeno(o)t(e) in Nederland?)
- * 6. Juridische status
- * 7. Militaire dienst
- * 8. Eerste ervaringen in Nederland/verwachtingen

II ONDERWIJS

- * 1. Onderwijs in Turkije
- * 2. Globale schoolcarrière in Nederland
- 3. Globale ervaringen met betrekking tot taalproblemen, aansluiting op school in Turkije, leraren/leerlingen, inhoud
- * 4. Algemene evaluatie (vgl. Turkije)

Alleen voor scholieren:

- 4. Wat voor soort school
- 5. Wat voor klas (andere buitenlanders)
- 6. Sociometrische posities - aard en aantal van de contacten, etniciteit, geslacht, buiten school
- 7. Sfeer in de klas
- 8. Houding leraren/medeleerlingen
- 9. Taalproblemen
- 10. Prestaties
- 11. Schoolverzuim (ziekte, spijbelen, hulp in het gezin) selectief: niet zwemmen/geen gymnastiek

- 12. Ambities, verwachtingen, aspiraties van leerlingen en ouders
- 13. Vergelijking schoolsituatie Turkije
- 14. Evaluatie/knelpunten

III WERKLOOSHEID/NIET WERKEN

- 1. Ervaringen met werkloosheid, wanneer, hoe lang
- 2. Akties en verwachtingen daarvan
- 3. Prognose
- 4. Tijdsbesteding/vrijwilligerswerk
- 5. Vormingswerk/kursussen
- 6. Situatie van vrienden en (ex-)klasgenoten
- 7. Reacties van anderen
- 8. Financiële positie mede in samenhang met juridische status
- 9. Evaluatie/knelpunten (steun c.q. hulp bij knelpunten)

IV WERKEN

- 1. Ervaringen met werken/werkloosheid (indien langdurig en recent topics van III)
- 2. Wat voor werk nu, omvang bedrijf, sinds wanneer, relatie opleiding, soort dienstverband (tijdelijk, vast)
- 3. Andere buitenlanders op het werk
- 4. Sociometrische positie, aard en aantal kontakten, rol van etniciteit, belang buiten werk
- 5. Sfeer op het werk
- 6. Ambities, verwachtingen en aspiraties (karrière)
- 7. Houding leiding/kader
- 8. Verzuim
- 9. Financiën (jeugdloon)
- 10. Verlofregeling

- 11. Vormingswerk/vakopleiding/kursussen
- 12. Evaluatie/knelpunten (steun c.q. hulp bij knelpunten)

V WOONSITUATIE

- * 1. Zelfstandig, inwonend, huur, koop, welke straat
- 2. Aantal kamers (excl. keuken, badkamer)
- 3. Kwaliteit en uitrusting woning
- 4. Eigen kamer/eigen plek voor werk/hobby
- * 5. Soort buurt, oud-/nieuwbouw, migranten dichtheid, sociaal niveau, voorzieningen, recreatiemogelijkheden
- * 6. Relaties met burens, contacten aard (hulp, bezoek) en aantal, ruzies, wrijvingen, opvattingen over buitenlanders/over Nederlanders
- * 7. Evaluatie/knelpunten, vergelijking Turkije (steun c.q. hulp bij knelpunten)

VI VRIJE TIJD

- * 1. Relaties met leeftijdsgenoten, nationaliteit, geslacht/courting etc., frekwentie, aantal
- 2. Activiteiten, hobby's etc., tijdsbudget (laatste week), vereniging, klubs, rol van nationaliteit
- * 3. Sociale controle
- 4. Zakgeld (alternatieve inkomsten)
- * 5. Ontmoetingsplaatsen (buurthuis)
- * 6. Subcultuur, film, muziek, tv, amusement, tijdschriften, boeken/bibliotheek (favoriet Europees/Turks), alcohol c.q. druggebruik
- * 7. Evaluatie/knelpunten (steun c.q. hulp bij knelpunten)

VII THUIS

- * 1. Taakverdeling, werken vader en moeder, beroep hier en in Turkije
- * 2. Vrijheid/autonomie kinderen
- * 3. Autoriteit/gezag ouders, kinderen
- * 4. Huwelijk, opvattingen, plannen
- * 5. Opvattingen etc. religie (gedrag)
- 6. Banden met Turkije (o.a. financiële verplichtingen)
- 7. Vakantie-ervaringen in Turkije, ideeën over Turkije
- * 8. Opvattingen over terugkeer, ouders (huis in Turkije) kinderen
- * 9. Wrijfpunten (tussen de generaties) binnen gezin, conflicten, spanningen, akties
- 10. Sociale kontakten met familie (in andere landen)
- 11. Wie komen op bezoek
- 12. Eetgewoonten/kleding in Nederland/kleding op vakantie/taal thuis
- *13. Evaluatie/knelpunten (steun c.q. hulp bij knelpunten)

VIII HULP

Over wat voor problemen wordt gepraat met ouders, broers, zussen, vrienden en waarover niet (aktief en passief)

Andere informele steun/hulp

- * Formele hulp, instanties: vreemdelingenpolitie, huisvesting, SWB en tolken
- * Ervaringen met medisch circuit, huisarts, specialist, bedrijfsarts/kontrole-arts, ziekenhuis, jeugdarts, medische hulp vakantie/zelfmedikatie
- * Evaluatie knelpunten

IX EINDEVALUATIE

- * Beoordeling eigen situatie/eigen gezondheid, ziektegeschiedenis
- * Weging van knelpunten

X SUBJEKTIEVE INDRIJKEN

1. Welbevinden. Tevredenheid, gezondheid
2. Kontakt. Openheid, sociabiliteit, beheersing van de Nederlandse taal
3. Levensstijl. Uiterlijk, kleding, taalgebruik, manier van optreden, markante attitudes
4. Houding bij afspraak maken
5. Gesprek. Plaats/entourage, introductie (geïnteresseerd, overdonderd, praatgraag), invloed aanwezigen, bereidheid, compleetheid, betrokkenheid tot onderwerp, sfeer, verloop (bottle necks etc.), gevoelens interviewer
6. Verslaggeving. Aantekeningen, protokol, bandrekorder